

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

DIŞ POLİTİKADA ETKİNLİK STRATEJİLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **Armağan ELMAS**

İSTANBUL, 2012

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

DIŞ POLİTİKADA ETKİNLİK STRATEJİLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:
Armağan ELMAS
Öğrenci No:
100771020

Danışman:
Yrd.Doç.Dr. Muzaffer ÜREKLİ

İSTANBUL, 2012

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Dış Politikada Etkinlik Stratejileri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. .../.../2012

Armağan ELMAS

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

17.10.2012

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslararası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 100771020 numaralı *Armağan ELMAS*'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Dış Politikada Etkinlik Stratejileri*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 10.07.2012 tarih ve 2012/22 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (65) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~ayışakluğu/oybirliği~~ ile *Kabul/Red-veya Düzeltme* kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
YRD.DOÇ.DR.MUZAFFER ÜREKLİ

ÜYE
PROF.DR.ABDULHALUK MEHMET ÇAY

ÜYE
PROF.DR.MEHMET FİKRET GEZGİN

DIŞ POLİTİKADA ETKİNLİK STRATEJİLERİ

Tezi Hazırlayan: Armağan ELMAS

Özet

Türkiye’de genellikle dış politika ile ilgili yapılan çalışmalar, belirli dönemlerin incelenmesi, belirli dönemlerde Türkiye’nin belirli ülkelerle olan ilişkilerinin incelenmesi veya önemli şahsiyetlerin dış politik uygulamaları ile ilgili yapılmış ve yapılmaktadır. Atatürk dönemi Türk dış politikası, Türkiye- Ermenistan ilişkileri vb.

Bu alandaki çalışmalar önemli olmakla birlikte, dış politikanın oluşturulması (dış politika yapımı) ve dış politikanın uygulanması (diplomasi) konularında Türkiye’de önemli literatür eksikliği bulunmaktadır. Üzerinde fazla durulmayan bu konularda, çalışmalara önem vermekte ve bu alanda çalışmalara yönelmekte fayda vardır. Bu çalışma doğal olarak, tek başına ilgili literatür eksikliğini kapatamayacak olsa da dış politikada etkinlik konusunda kendine özgü bir çalışmadır. Çalışmanın temel amacı; etkin bir dış politika için kullanılabilecek bir stratejiyi anlatmak, bu konuda faydalı bir tez ortaya koymaktır. Bu çalışmada, dış politikanın oluşturulmasında ve uygulanmasında temel etkinlik stratejisi olarak; istihbarat biliminin tüm unsurlarıyla etkin bir şekilde kullanımı üzerinde durulmaktadır. İlk iki bölümde dış politika ve uluslararası ilişkiler üzerinde durulurken son bölümde istihbarat bilimi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Dış Politika, Diplomasi, İstihbarat Bilimi.

EFFECTIVE STRATEGIES IN FOREIGN POLICY

Presented by: Armağan ELMAS

Abstract

Generally, the studies made in Turkey about foreign policy are about analyzing a specific periods of time, analyzing the Turkish foreign policy between specific countries or analyzing the role of important people in foreign policy. For example, Atatürk's foreign policy, Turkish- Armenian relations etc.

Although studies in these areas are important, in literacy Turkey lacks in term of creating foreign policy and performing (diplomacy). On subjects that are not given importance, it is important to start studying about these subjects. Although naturally this study will not be able to solve each literacy problems, it is a step towards it. The main purpose of this study is to explain the best strategy that can be used in foreign policy, and come up with a good thesis. In this study, with all the facts of science of intelligence, the main argument will be creating the foreign policy and performing it. In the first two parts, foreign policy and international relations will be discussed and as for conclusion the main argument will be about effective intelligence.

Key Words: International Relations, Foreign Policy, Diplomacy, Science of Intelligence.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TABLOLAR LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA

1.1. DIŞ POLİTİKA VE DİPLOMASİ	3
1.2. TÜRKİYE’DE DIŞ POLİTİKA ALGISI	6
1.2.1. Genel Eğilimler	7
1.3. DIŞ POLİTİKADA OYUNUN KURALLARI	14
1.3.1. Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi	15
1.3.2. İç Politika- Dış Politika İlişkisi	18
1.3.3. Dış Politikada Vizyon	19
1.3.4. Aktif Dış Politika	24
1.3.5. Bağımsız Dış Politika	25
1.4. DIŞ POLİTİKADA TEMEL AKTÖR KAVRAMI	27
1.5. DIŞ POLİTİKA GRUBU	29
1.5.1. ABD’de Başkan ve Dış Politikada Kendisine Yardımcı Örgütlenmeler	30
1.5.1.1. Dışişleri Bakanlığı	30
1.5.1.2. Beyaz Saray Yürütme Bürosu Bünyesinde Yer Alan Bazı Birimler: Ulusal Güvenlik Konseyi (<i>National Security Council</i> - NSC), Ulusal Güvenlik İşleri Özel Yardımcısı (<i>Special Assistant For National Security Affairs</i>) ve Merkezi Haberalma Örgütü (<i>Central Intelligence Agency</i> - CIA). ..	32
1.5.1.3. Savunma Bakanlığı	34

1.6. GÜVENLİK-PRESTİJ YELPAZESİ ÜZERİNDEKİ DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI	34
1.6.1. Güvenlik	34
1.6.2. Hayati Çıkarlar	39
1.6.3. Prestij	40

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, ULUSLARARASI HUKUK VE ANTLAŞMALAR

2.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ VE ETKİN DIŞ POLİTİKA	42
2.1.1. Jeopolitik Determinist Teori ve Dış Politika	42
2.1.2. Realizm	44
2.1.3. Klasik Realizm ve Neorealizm	46
2.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ UNSURLARI	49
2.2.1. Sabit Veriler: Coğrafya, Tarih, Nüfus ve Kültür	50
2.2.2. Potansiyel veriler: Ekonomik, Teknolojik ve Askerî Kapasite.....	51
2.2.3. Stratejik Zihniyet ve Kültürel Kimlik	53
2.2.4. Stratejik Planlama ve Siyasi İrade.....	53
2.3. ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR	54
2.3.1. Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Sistem İlişkisi.....	56
2.3.2. Uluslararası Hukukun Yorumlanması ve Bağlayıcılık Gücü	59
2.3.3. Uluslararası Hukukun Kodifikasyonu	60
2.4. AĞIK VE TÜRKİYE	61
2.4.1. AĞİT'e Geçiş	63
2.4.2. Lizbon Zirvesi	63
2.4.3. İstanbul Zirvesi	63
2.4.4. AĞİT' te Kararların Alınma Yöntemi	64
2.4.5. AĞİT'in Diğer Uluslararası Örgütlerden Farkı	65
2.5. EKONOMİ, ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE DIŞ POLİTİKA	66
2.5.1. Ekonomi Politliğinde Milliyetçi Görüş	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTİHBARAT

3.1. İSTİHBARAT OLGUSU	71
3.2. İSTİHBARAT ÇEŞİTLERİ	74
3.2.1. İnsan İstihbaratı (HUMINT)	75
3.2.2. Açık Kaynak İstihbaratı (OSINT)	75
3.2.3. Sinyal İstihbaratı (SIGINT)	76
3.2.4. Görüntü İstihbaratı (IMINT)	76
3.2.5. Stratejik İstihbarat	77
3.2.6. Ekonomik İstihbarat	79
3.3. GENEL HATLARIYLA DÜNYA İSTİHBARAT TARİHİ	83
3.4. CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRK İSTİHBARAT TARİHİ	90
3.4.1. İslamiyet Öncesi Türkler’de İstihbarat	91
3.4.2. İslamiyet Sonrası Türklerde İstihbarat	92
3.4.3. Osmanlı Devleti’nde İstihbarat	93
3.4.3.1. Yıldız İstihbarat Teşkilatı	94
3.4.3.2. Teşkilât-ı Mahsusa	96
3.4.3.3. Bazı Teşkilât-I Mahsusa Faaliyetleri	98
3.4.3.4. Teşkilât-ı Mahsusa’nın Gelir Kaynakları	101
3.4.3.5. Karakol Örgütü (Cemiyeti)	103
3.5. İSTİHBARAT SERVİSLERİNİN KANUNİ KONUMU	106
3.5.1. İstihbarat Servislerinin Uyması Gereken Demokratik Standartlar	107
3.5.2. Güvenlik Teşkilatlarının Yasalar Tarafından Kurulmaları Gerekliği	108
SONUÇ	110
KAYNAKLAR	115
EKLER	
Ek-1: 1982 Anayasası Türkiye Büyük Millet Meclisinin Görev ve Yetkileri (D)	
Maddesi	123
Ek-2: 1982 Anayasası Cumhurbaşkanı’nın görev ve yetkileri.	124
Ek-3: Dışişleri Bakanlığı teşkilat şeması.	126
ÖZGEÇMİŞ	127

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo.1. Dış Politikaya Gösterilen İlgi Grafiği.....	7
Tablo.2. Türkiye'nin En Önemli Dış Politika Meseleleri Grafiği.....	7
Tablo.3. Türkiye'nin Karşısındaki En Büyük Tehlikeler Nelerdir ? Grafiği.....	8
Tablo.4. Türkiye'ye Dostça Yaklaşan Ülkeler Grafiği.....	9
Tablo.5. Türkiye'ye Düşmanca Yaklaşan Ülkeler Grafiği.....	10
Tablo.6. Dış Politika Değerlendirmesi Grafiği.....	11
Tablo.7. Dış Politika Kararlarının Alınış Biçiminden Memnuniyet Grafiği.....	12
Tablo.8. Dış Politika Kararlarında En Önemli Kişi/Kurum Grafiği.....	13

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği.
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı.
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı.
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası.
AID	: Agency for International Development (Uluslararası Gelişme-Kalkınma Ajansı).
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması.
AKKUM	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Müzakereleri.
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi.
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği).
BM	: Birleşmiş Milletler.
BND	: Bundesnachrichtendienst (Alman Gizli Servisi).
CIA	: Central Intelligence Agency (Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı).
CSBMS	: Confidence and Security Building Measures (Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler).
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti.
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler.
DCAF	: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (Cenevre Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Denetim Merkezi).

DGSE	: Direction Generale Securite Exterieur (Fransız Dış Güvenlik Genel Servisi).
FAPSI	: Rus Hükümet Haberleşme ve Bilgi Federal Teşkilatı.
FBI	: Federal Bureau of Investigation. (Amerikan Federal Bürosu).
GGAÖ	: Güven ve Güven Artırıcı Önlemler.
HUMINT	: Human Intelligence (İnsan İstihbaratı).
İHA	: İnsansız Hava Aracı.
IMINT	: Imagery Intelligence. (Görüntü İstihbaratı).
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı.
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü).
NPT	: Non Proliferation Treaty (Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması).
NSC	: National Security Council (Ulusal Güvenlik Konseyi).
OSINT	: Open Sources Intelligence (Açık Kaynaklar İstihbaratı).
R-İHA	: Rotorlu İnsansız Hava Aracı.
SIGINT	: Signal Intelligence (Sinyal İstihbaratı).
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları.
USIA	: The United States Information Agency (Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı).

TAİ : Turkish Aerospace Industries Inc. (Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş.).

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TESEV : Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.

TUSAŞ : Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş.

GİRİŞ

İnsanoğlunun var oluşu, insanlar arası ilişkiler, ulusların varoluşu ve ulusların birbirleriyle ilişkiler kurması süreçlerinden günümüze, uluslararası ilişkiler gittikçe önem kazanmış ve günümüzde sosyal bilimlerin bir unsuru haline gelmiştir.

Uluslararası ilişkilerin öneminin artmasıyla birlikte, doğal olarak uluslararası ilişkiler kavramının içeriğinde, teorisinde ve pratiğinde çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimleri genel olarak basitlikten, karmaşık ve çok yönlülüğe doğru bir değişim olarak belirtebiliriz. Geçmişte basit, çok yönlü ve karmaşık olmayan uluslararası ilişkiler, bugün birçok alt unsura ve özelliğe sahiptir.

Uluslararası ilişkiler bugün temel olarak, ülkelerin dış politikasıyla şekillenmektedir. Bu nedenle, ülkelerin dış politikaya verdiği önem de gün geçtikçe artmaktadır. Dış politikanın oluşturulması, belirlenmesi ve uygulanması gittikçe komplike ve üzerinde önemle durulması gereken bir hâl almıştır.

Ülkelerin dış politikadan etkin, yeterli ve başarılı bir şekilde faydalanmaları için kullanmaları gereken çeşitli unsurlar, taktik ve stratejiler vardır. Ülkeler dış politikada seçtikleri bu unsurlar, taktik ve stratejilerle başarılı ya da başarısız olurlar. Dış politika çok faktörlü ve birçok unsurdan etkilenen bir alan olduğundan, tabii ki bir ülkenin dış politikasının oluşumunda ve uygulanmasında seçtiği unsurlar tek başına her zaman ve kesin olarak istenilen sonucu vermeyebilir. Bu da uluslararası ilişkilerin tek bir ülkenin kararları, tutumları veya dış politikasıyla belirlenememesinden, şekillenememesindendir.

Dış politikada etkinlik için birçok farklı unsurdan, stratejiden faydalanılabilir. Bu çalışmada asıl unsur olarak, istihbarat biliminin tüm unsurlarıyla dış politikada kullanılması belirlenmiş, çalışma bu strateji üzerine kurulmuştur. Ancak sadece belirlenen bu stratejiden bahsedilmemiş, uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın diğer birçok önemli unsuruna da kısmen değinilmiştir. Bu tez çalışmasında,

uluslararası ilişkiler ve dış politika ile ilgili bazı teorik konulardan bahsedilen kısımlarda; özellikle uluslararası ilişkilerde güç unsurlarından bahsedilirken Ahmet DAVUTOĞLU'nun, uluslararası hukuk ve antlaşmalar konuları ele alınırken Mehmet GÖNLÜBOL'un, dış politika ile ilgili bazı teorik konuların incelenmesinde ve ABD'de dış politika örgütlenmesiyle ilgili kısımlarda ise Faruk SÖNMEZOĞLU'nun sistematığı, kısmi olarak baz alınmak suretiyle, konulara değinilmeye çalışılmıştır.

Burada ki amaç çalışmanın sadece belirlenmiş ana etkinlik stratejisi üzerinde değil, başka stratejiler üzerinde de fikir üretebilmeye, çıkarımlar yapabilmeye imkân verir bir çalışma olmasıdır.

İstihbarat bilimi tek başına üzerinde fazla durulan, akademik çalışmalar yürütülen bir alan olmamakla birlikte bu çalışmada dış politikayla olan ilişkisi üzerinde durulurken, aynı zamanda teknik, teorik ve tarihsel olarak konuyla ilgili temel noktalar üzerinde de durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA

1.1. DIŞ POLİTİKA VE DİPLOMASİ

Dış politika ve diplomasi kavramları zaman zaman aynı anlamda kullanılan kelimelerdir. Bunun sebebi birbirleriyle iç içe geçmiş, yakın anlamlı kavramlar olmasıdır. Ancak temel olarak birbirinden ayrı anlamları vardır. Dış politika tanımı yapacak olursak: Bir ülkenin uluslararası düzeni, sorunları ve ilişkileri algılayışı ve bu algılama doğrultusunda, tüm bu unsurlara yönelik savaşta ve barışta sergilediği tutumlardır diyebiliriz.

“Sanki bir doğa kanunuymuş gibi, her yüzyılda tüm uluslararası sistemi kendi değerlerine göre yeniden biçimlendirecek kuvvet, irade ve entelektüel ve moral güce sahip olan bir ülke ortaya çıkmaktadır. XVII. yüzyılda Kardinal Richelieu'nun yönetimindeki Fransa, uluslararası ilişkilere, ulus-devlet kavramına dayanan ve nihai amaç olarak ulusal çıkardan güç alan modern yaklaşımı getirmiştir. XVIII. yüzyılda, Büyük Britanya, sonraki iki yüzyıl boyunca Avrupa diplomasisine egemen olan güç dengesi kavramını geliştirmiştir. XIX. yüzyılda, Metternich'in Avusturyası, Avrupa Anlaşması'nı yeniden kurmuş ve Bismarck'ın Almanyası da Avrupa diplomasisini soğukkanlı güç politikası oyununa döndürerek bu anlaşmayı yıkmıştır.

Amerikalılar, dış politika hakkında düşünmeye başladıklarından beri, Avrupa'nın çektiği sancıları, hep güç dengesi sistemine bağlamışlardır. Avrupa'nın da, Amerikan dış politikası ile ilk kez ilgilenmek zorunda kaldığı zamandan beri, Avrupalı liderler, Amerika'nın kendine tanıdığı küresel reform misyonuna kuşku ile bakmışlardır. Her iki taraf da sanki diğer taraf diplomatik davranış biçimini serbestçe seçmiş ve daha akıllıca veya saldırgan, sanki daha kabul edilebilir başka bir davranış biçimi seçebilirmiş gibi davranmıştır.

Gerçekte, dış politikaya Amerika'nın ve Avrupa'nın yaklaşımları, kendi koşul ve çevrelerinin ürünüdür. Amerikalılar, yağmacı güçlerden iki geniş okyanusla korunmuş ve zayıf ülkelerle komşu olan hemen hemen boş bir kıtaya yerleşmişlerdir.

Amerika, denge kurulmasını gerektiren herhangi bir güçle karşılaşmadığından, liderleri de, Avrupa koşullarını tekrarlamak gibi garip bir fikre saplansalar bile, arkasını Avrupa'ya dönmüş bir halk topluluğu arasında denge sorunlarıyla ilgilenemezlerdi. Avrupa uluslarına acı çektiren güvenlik konusundaki çıkmazlar, Amerika'da yüz elli yıl boyunca hemen hemen hiç hissedilmemiştir. Hissedildiği zaman ise, Amerika Avrupa ülkeleri tarafından çıkarılan dünya savaşlarına iki kez girmiştir. Amerika'nın her savaşa girişinde, güç dengesi, daha evvel işlemez hale gelmiş ve şu paradoksu yaratmıştır: Birçok Amerikalının beğenmediği güç dengesi, kuruluş maksadına uygun çalıştığı sürece Amerika'nın güvenliğini sağlamış ve çalışmayınca da Amerika' yı uluslararası politikaya çekmiştir.”¹

Diplomasi kavramına baktığımızda ise, dış politikanın uygulamaları, veya dış politikanın uygulamadaki hali olarak tanımlayabiliriz.

“Diplomasinin değişik birçok tarif veya tanımı yapılabilir. Bunlardan bir kaçını şöyle özetleyebiliriz.

- Devletlerarası müzakereleri yürütme sanatıdır.
- Devletlerin milli menfaatlerinin görevli diplomat ve yetkililerince temas ve müzakere yoluyla korunması olayıdır.
- Ülkeler arasında ve dünyada barışı korumak ve barış bozulduğunda, tekrar barışı sağlamak faaliyetidir.
- Bir devletin dış politikasının görevlilerce uygulanması faaliyetidir. Dış politikayı iktidardaki siyasi otorite belirler, diplomatlar yürütür.
- Siyasi, temsili, istihbari yönleri olan kompleks bir meslek ve faaliyet alanıdır.

Biraz daha düşünüldüğünde, daha başka tanımlar da ortaya koymak mümkündür. Değişik bakış açılarına göre ifade edilmesi mümkündür. Çünkü diplomasi bir sosyal bilim dalı ve sosyal ilişkiler olayıdır. Pozitif bilimlerde, fen bilimlerinde olduğu gibi kesinlik ve tek sonuçluluk diplomaside yoktur. Mesela, su 100C derecede kaynar kesinliği gibi bir durum sosyal bilimlerde ve diplomaside yoktur. Esnekliği ve yoruma açıklığı en büyük özelliğidir (bazılarına göre kaypak ve yoruma açıktır).

¹ Henry KISSINGER: Diplomasi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Mart 2010) Çev: İbrahim H. Kurt. s.9,12.

Biraz geniş açıdan bakarsak, diplomasinin ilkel ve basit şekli, ilk insanlar arasındaki ilişkiler olup, diplomasinin adeta hücreleridir. İlk insanlar devrinde, iki insan karşılaştığında birbirlerine bakışları, davranışları, bir yiyeceği veya avı kapmaları, kaçırmaları veya paylaşmaları diplomasinin en ilkel şekilleridir denebilir. Çünkü ya düşmanca ya egoistçe veya dostça veya uzlaşmacı bir biçimde olurdu. İnsanlar ufak veya büyük topluluklar halinde yaşamaya geçtikçe bu ilişki ve temaslar da gelişmiş, önem ve şümulü de gittikçe artmıştır. Aileden klana veya kabileye geçiş, zamanla prenslikler veya beylikler halinde organize olmalar ve şehir devletler ile nihayet milli devletler ve çok uluslu imparatorluklar, bugünkü modern devletler, artık devletlerin kendi istek ve rızalarıyla oluşmakta olan uluslararası teşkilatlarla, entegrasyon hareketleri (yani birlikler, birleşik devletler veya topluluklar) diplomasinin önemini, görevlerini ve hedeflerini zenginleştirmiştir.

Esasında diplomasi faaliyetlerinin hücresi ve çekirdeği olan ikili insan ilişkilerinde bugün de bu deyim geçmektedir. Zor veya karmaşık durumda söylenilen uygun ve uzlaştırmacı sözlere “diplomatik konuştunuz” veya davranışlara “diplomatik davrandınız” gibi yakıştırmalar yapmak adet olmuştur.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus şudur; diplomasi olayında daima bir diğer taraf vardır (tabiatıyla bazen ikiden fazla taraf, yani “çok taraflılık” durumu da söz konusudur).

Diğer bir husus da gerginliğin giderilmesi veya azaltılması, bir zorluğa çözüm veya formül araştırılması veya bulunması, genel bir ifadeyle, taraflarca kabule şayan bir “orta yolda buluşulması” hedeflenmesidir. Yani bir problemin halli, bir isteğin az veya çok yerine gelmesi olayıdır.

Nihayet bir başka özellik olarak da nezaketle, sabırla ve hesaplı bir şekilde “alıp vermek” yani “ödün (taviz)” elde etmek veya bir miktar veya bir ölçü dâhilinde ödün vermek ve karşılığını koparmak, kendi tarafını (menfaatlerini) azami ölçüde yükseltmek, arttırmak başlıca hedeftir ki buna biz “çıkar-menfaat-maksimizasyonu” diyebiliriz.

İşte ilk insanlardan ve insan gruplarından beri varolmuş bulunan karşılaşmalar ve temaslar, menfaat çekişmeleri, çıkar çatışmaları az veya çok diplomatik meselelere ve faaliyetlere yol açmıştır diyebiliriz. Ama bugünkü ismi ve dünyaca kullanılmak ta olan “diplomasi” adı, ancak birkaç yüz yıllık bir olgudur.”²

1.2. TÜRKİYE’DE DIŞ POLİTİKA ALGISI

Türkiye’de dış politika algısı konusunda önemli bir çalışma olması dolayısıyla TESEV’in Türkiye’de Dış Politika Algısı raporuna değinmekte fayda vardır.

“Bu rapor 6-14 Aralık 2010 tarihleri arasında KA Araştırma'nın TESEV Dış Politika Programı çalışanlarının katkısıyla gerçekleştirdiği saha çalışmasının sonuçlarını ve değerlendirmesini içeriyor. 1,000 kişilik bir örneklemden hareketle yapılan araştırma, Türkiye'nin dış politika algısını tespit etmeyi hedefliyor. TESEV açısından bir ilk olan bu araştırmada Türkiye’de karar vericilerin ve dünyada Türkiye’yi takip edenlerin dikkatini çekebilecek ilginç bulgular var.

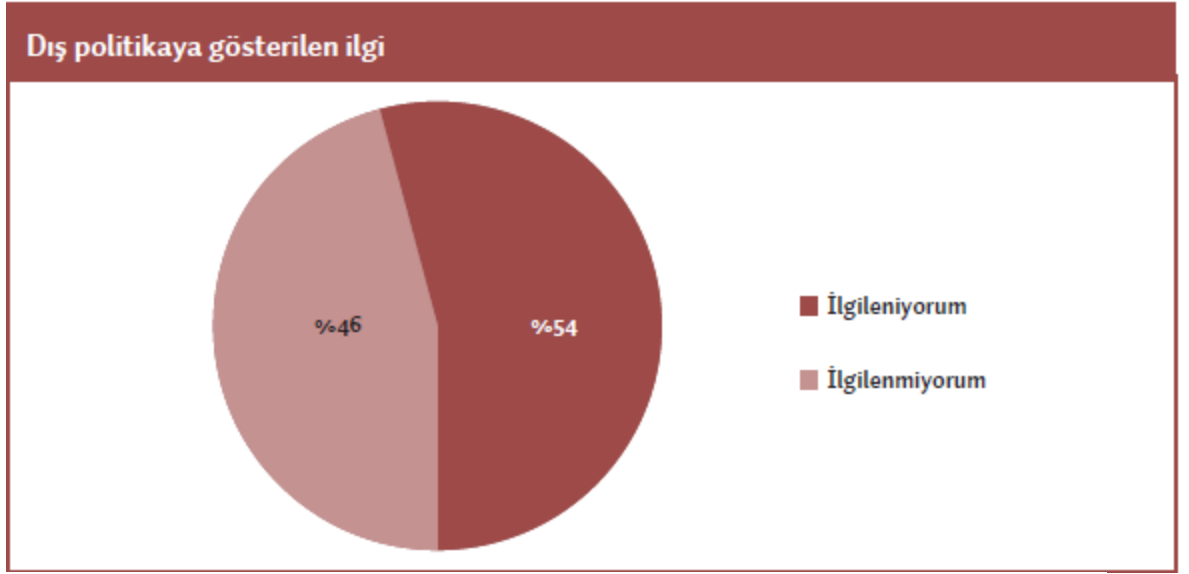
Her şeyden önce dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de insanların dış politika ile pek fazla ilgili olmadığı görülüyor. Üstelik, dünyada olan biteni, Türkiye'nin dış politikasında yaşanan gelişmeleri büyük ölçüde televizyondan öğreniyorlar. Belli ki yazılı basın ve diğer bilgi kaynakları, en azından dış politika söz konusu olduğunda, Türkiye insanının ilgisini çok çekmiyor.”³

TESEV raporunda yer alan tablolar ve veriler genel çıkarımlar yapmaya ve genel anlamda Türkiye’de dış politika algısıyla ilgili bazı konularda fikir sahibi olunmasına katkı sağlayabilecek nitelikte olsa da, dış politika özellikle Türkiye gibi bir ülke için, kısa süreler içerisinde büyük değişimler ve gelişmeler gösterebilecek nitelikte bir alandır, bu nedenle bu rapor ve grafikler değerlendirilirken Türkiye’de ki ve Dünya’da ki güncel durumunda değerlendirmeye katılmasında fayda vardır.

² Kemal GİRGİN: Diplomatik Kokteyl, Yeniüzyıl Yayınları, (Eylül 2008). s.11-13.

³ Türkiye’de Dış Politika Algısı, Mensur Akgün, Sabiha Şenyücel Gündoğar, Aybars Görgülü, Erdem Aydın, TESEV Yayınları, (Mayıs 2011), s.5

1.2.1. Genel Eğilimler

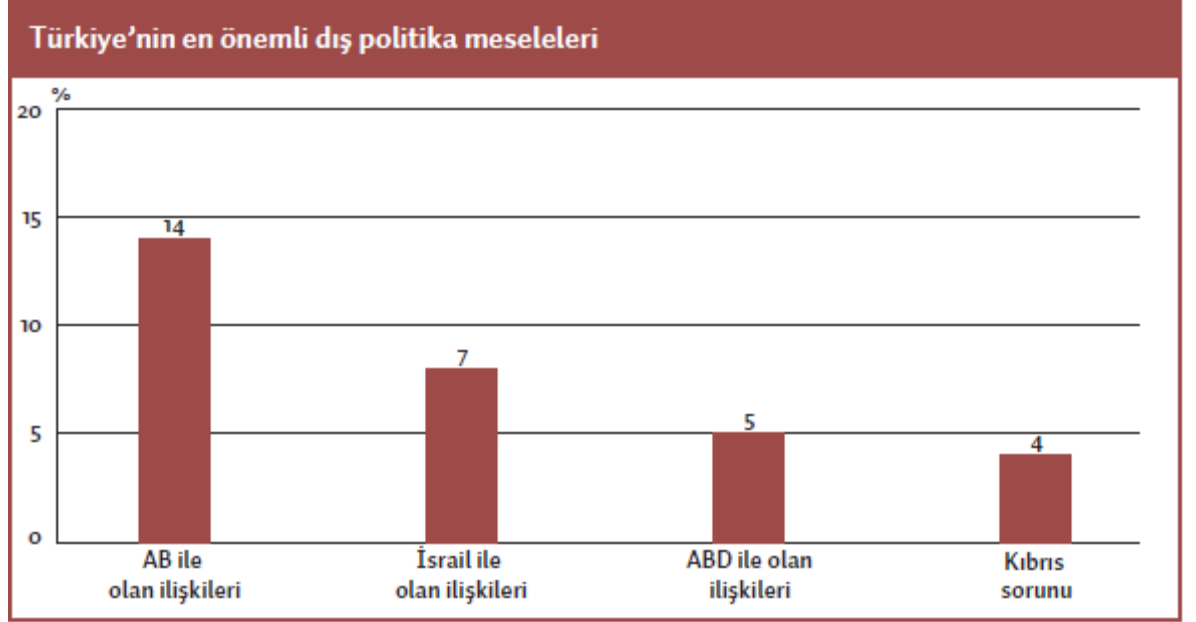

Tablo:1 Dış Politikaya Gösterilen İlgi Grafiği (TESEV Raporu)

“Araştırmaya katılanların %54’ü dış politika ile ilgilendiklerini belirtmiştir. Dış politikanın genelde kamuoyunda daha az tartışılan bir konu olduğu göz önüne alındığında bu yüzdenin düşük olmadığı söylenebilir. Medya, dış politika algısı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Dış politika konularında nereden bilgi edindikleri sorusuna katılımcıların %88’i televizyon cevabını vermiştir. Bunu %28 ile gazeteler takip etmektedir. Dış politika konularında katılımcıların derinlemesine bilgi sahibi olmaktan ziyade medyada yer aldığı ve tartışıldığı kadarı ile ilgilendiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.”

2012 yılına gelindiğinde, özellikle Suriye’de meydana gelen gelişmelerin, Suriye’de ki iç savaş ortamının, Suriye’den Türkiye’ye göçlerin, iki ülkenin savaşın eşiğine gelmesinin ve tüm bu gelişmelerin Türkiye’ye ve Türkiye - Suriye ilişkilerine etkilerinin, dış politikanın gündemde daha fazla yer almasına ve kamuoyunda daha fazla tartışılan, ilgilenilen bir konu olmasına neden olması ve dolayısıyla da dış politikaya gösterilen ilgi grafiğini yükseltmesi muhtemeldir.

Suriye ile Türkiye arasında ki gerginliğin ve ülkelerin savaşın eşiğine gelmesinin de, kamuoyunda Türkiye'nin en önemli dış politika meseleleri algılamasını değiştirmesi muhtemeldir.

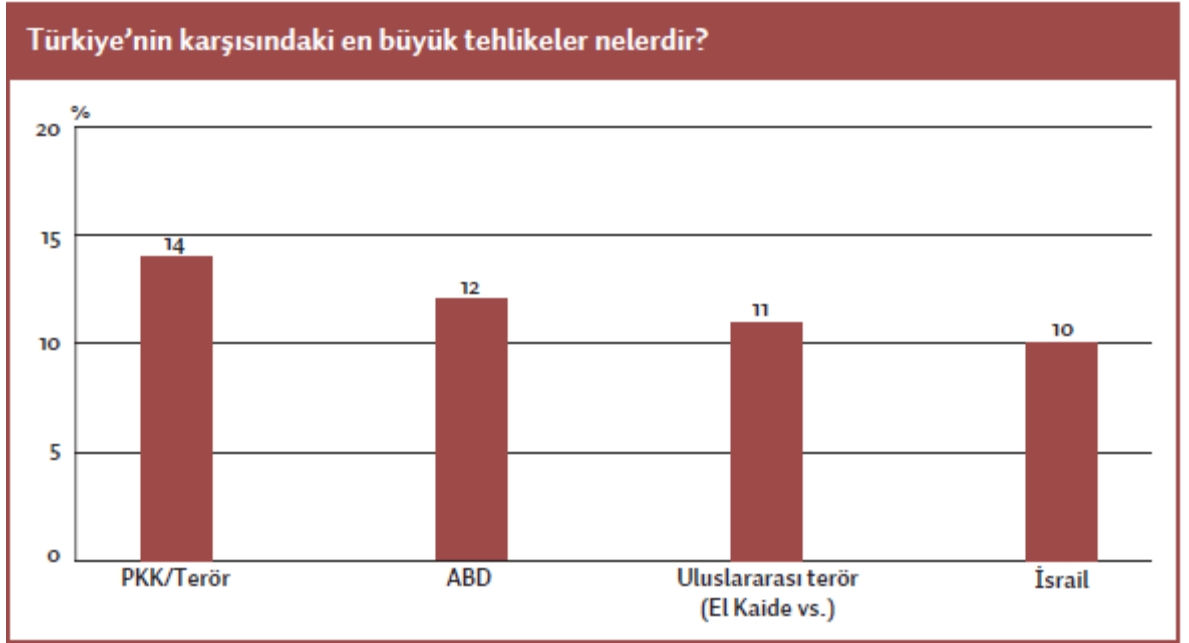

Tablo 2: Türkiye'nin En Önemli Dış Politika Meseleleri Grafiği (TESEV Raporu)

“Türkiye'nin en önemli dış politika meseleleri sorulduğunda AB ile olan ilişkiler %14 ile ilk sırayı almaktadır. AB ile ilişkilerin oldukça düşük yoğunlukta seyrettiği bir dönemde, bu cevabın araştırmaya katılanlar tarafından en önemli sorunlardan birisi olarak ön plana çıkarılması dikkate değer bir durumdur.

İsrail ile olan ilişkiler %7 ile ikinci sırada yer almaktadır. İsrail ve Türkiye arasında son yıllarda yaşanmakta olan ve Mavi Marmara krizi sonrası en yüksek noktasına ulaşan gerginliğin Türkiye'de bir sorun olarak görüldüğü söylenebilir. ABD ile olan ilişkiler %5 ile üçüncü sırada telaffuz edilmiştir. Bunu %4 ile Kıbrıs sorunu izlemektedir.

Bunun yanı sıra PKK/Terör %3 ile altıncı sırada verilen cevap olmuştur. Soru her ne kadar dış politika konuları üzerine sorulmuş olsa da PKK/Terör düşük bir yüzdeyle verilen cevaplar arasında yer almıştır.”

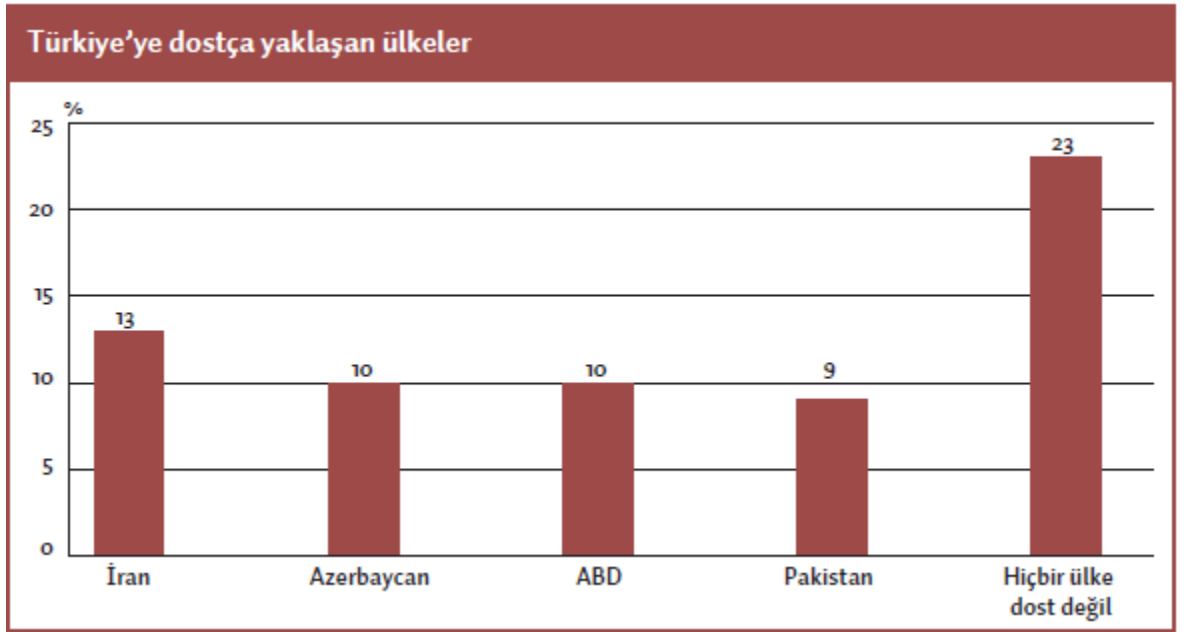

Tablo 3: Türkiye'nin Karşısındaki En Büyük Tehlikeler Nelerdir ? Grafiği (TESEV Raporu)

“Türkiye'nin karşısındaki en büyük tehlikeler sorulduğunda, PKK/Terör %14 ile ilk sırada yer almaktadır. Bunu %12 ile ABD, %11 ile uluslararası terör, %10 ile İsrail takip etmektedir. Yüzdelerin birbirine yakınlığı göz önüne alındığında araştırmaya katılanların en önemli dört tehlike olarak bu konuları belirttiği ve eş önem verdiği söylenebilir.

Araştırmanın devamında yer alan dost-düşman ülke cevapları ile beraber bakıldığında Türkiye'de ABD ile ilişkiler konusunda net bir algının olmadığı söylenebilir.

Bu dört cevabı işsizlik ve ekonomi takip etmektedir. Değinilen diğer cevaplar, dış güçler, Kürt meselesi, olası ayaklanma/savaş olmuştur. Buradan yola çıkarak aslında Türkiye'de tehdit algısının tek odaklı olmadığını söylemek mümkündür.”

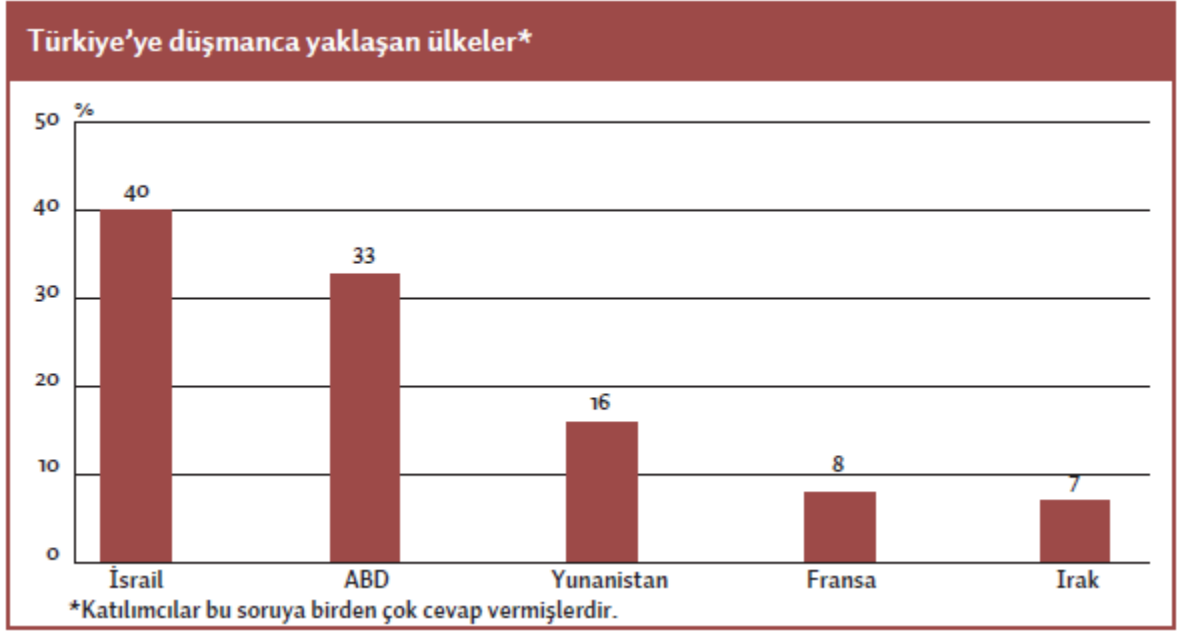

Tablo 4: Türkiye'ye Dostça Yaklaşan Ülkeler Grafiği (TESEV Raporu)

Türkiye'de yaygın olan "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" kanısının iç ve dış politikadaki tüm değişime rağmen ağırlığını hâlâ hissettirdiğini söylemek mümkündür. Araştırmaya katılanların %23'ü Türkiye'ye hiçbir ülkenin dost olmadığını belirtmişlerdir. Türkiye'ye dostça yaklaştığı düşünülen ülkeler, %13 ile İran, %10 ile Azerbaycan, %10 ile ABD ve %9 ile Pakistan olmuştur.

Verilen cevaplarda İran'ın dost ülke olarak ilk sırada yer alması araştırmanın yapıldığı tarihlerde İran'ın nükleer programı üzerine tartışmaların hararetli olarak devam ettiği ve Türkiye'nin arabuluculuk çalışmalarının yoğun olduğu bir döneme denk gelmesi ile açıklanabilir. Azerbaycan, benzer birçok araştırmada ilk sırada yer almasına rağmen bu araştırmada ikinci sırada yer almaktadır. %8 ile Suriye ve %7 ile Almanya diğer dikkat çeken cevaplardır.”

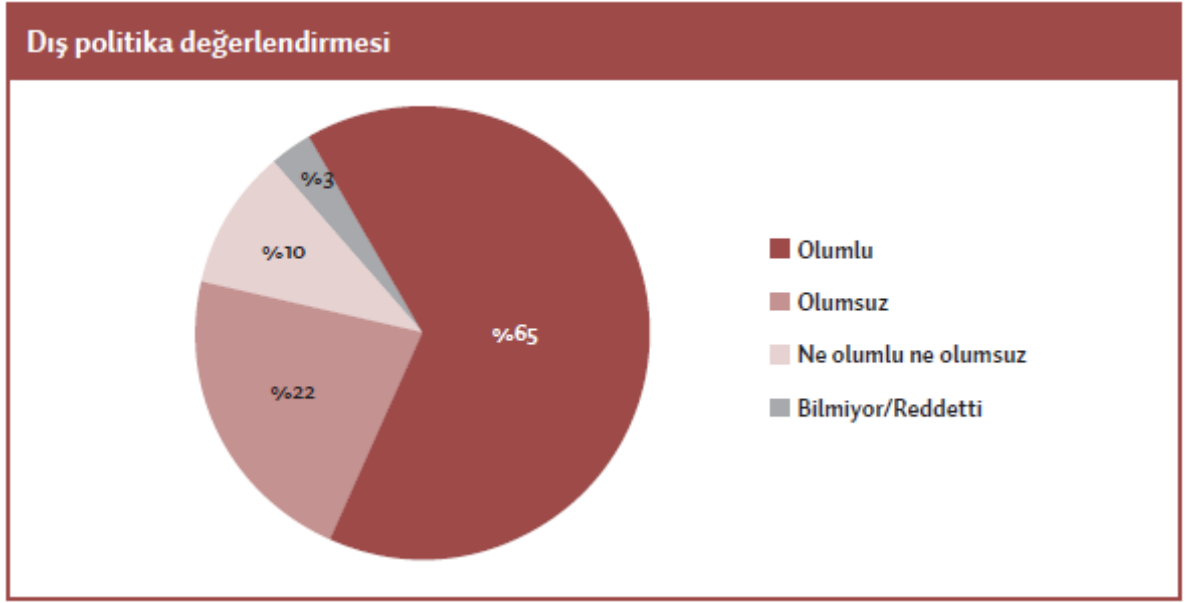
Türkiye'ye düşmanca yaklaşan ülkeler grafiğinde yer almayan Suriye'nin özellikle 2012 Haziran ayında bir Türk jetini düşürmesiyle birlikte, Türkiye'ye düşmanca yaklaşan ülkeler grafiğine girmesi, hatta ilk sıralarda yer alması muhtemeldir.

Tablo 5: Türkiye'ye Düşmanca Yaklaşan Ülkeler Grafiği (TESEV Raporu)

“Yunanistan %16 ile Türkiye'ye karşı düşmanca davranan ülkeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Her ne kadar Türkiye ve Yunanistan arasında son dönemlerde gerginlik yaşanmıyor olsa da, dost olmayan ülke algısının sürdüğü görülmektedir. Fransa Cumhurbaşkanı Nikolas Sarkozy'nin Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olmasının bu cevapta etkisi olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin son dönemde ikili ilişkileri hızla ilerlettiği ülkelere olan Irak %7 ile Türkiye'ye düşmanca yaklaşan ülkeler arasında beşinci sırada yer almıştır. Irak özelinde bu algının PKK sorunu ile bağlantılı olabileceği düşünülebilir. Ermenistan, Rusya, Almanya ve İran %4 oranıyla diğer verilen cevaplar arasındadır.”

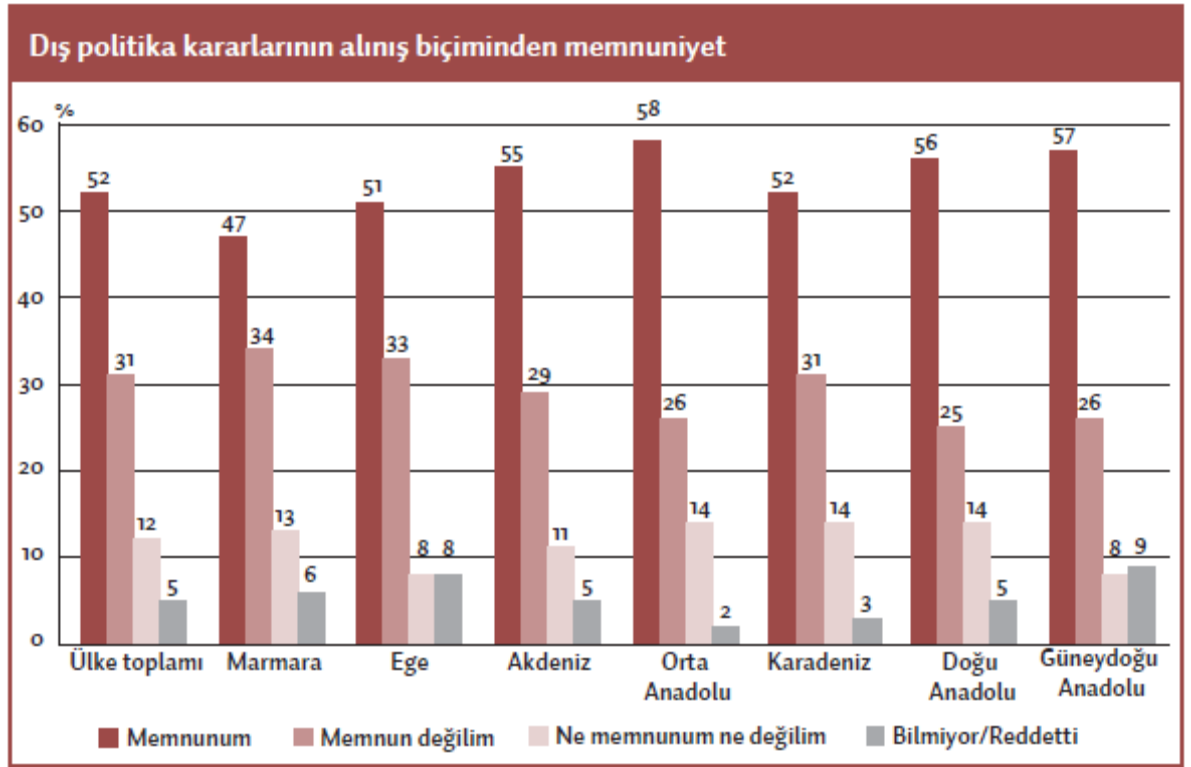

Tablo 6: Dış Politika Değerlendirmesi Grafiğı (TESEV Raporu)

“Araştırma sonuçlarına göre Türkiye’de hükümetin takip ettiği dış politika %65 oranında desteklenmektedir. %10’luk bir kesim kararsızları, %22’lik bir kesim ise onaylamayanları oluşturmaktadır. Bölgesel dağılıma bakıldığında en fazla desteğin %73 ile Karadeniz Bölgesi’nden geldiğı gör lmektedir. Bu sonucu %67 ile Orta Anadolu, %63 ile G neydoğı Anadolu ve Ege, %61 ile Marmara ve Akdeniz bölgeleri takip etmektedir.

Dış politikayı başarılı ve başarısız bulan gruplara ayrı ayrı bunun sebepleri sorulduğunda, başarısız bulanların  ne çıkardıkları konular arasında İsrail ile ilişkiler, AB ile ilişkiler ve genel olarak dış politikanın sorunlu olması ilk sırada verilen cevaplardır.

İzlenmekte olan politikayı başarılı bulanlar ise kararlı bir politika izlenmesine %12 ile ilk sırada yer vermektedirler. Bu cevabı, Türkiye’nin dış politikasının genel olarak başarılı olması, diğ er ülkelerle ilişkilerinin iyi olması, komşularıyla sorunlarını gidermesi ve arabuluculuk çabaları izlemektedir. Bu soruya cevap verenlerin son dönemde aktif dış politika olarak adlandırılan siyasetin farkında oldukları ve destek verdikleri söylenebilir.”

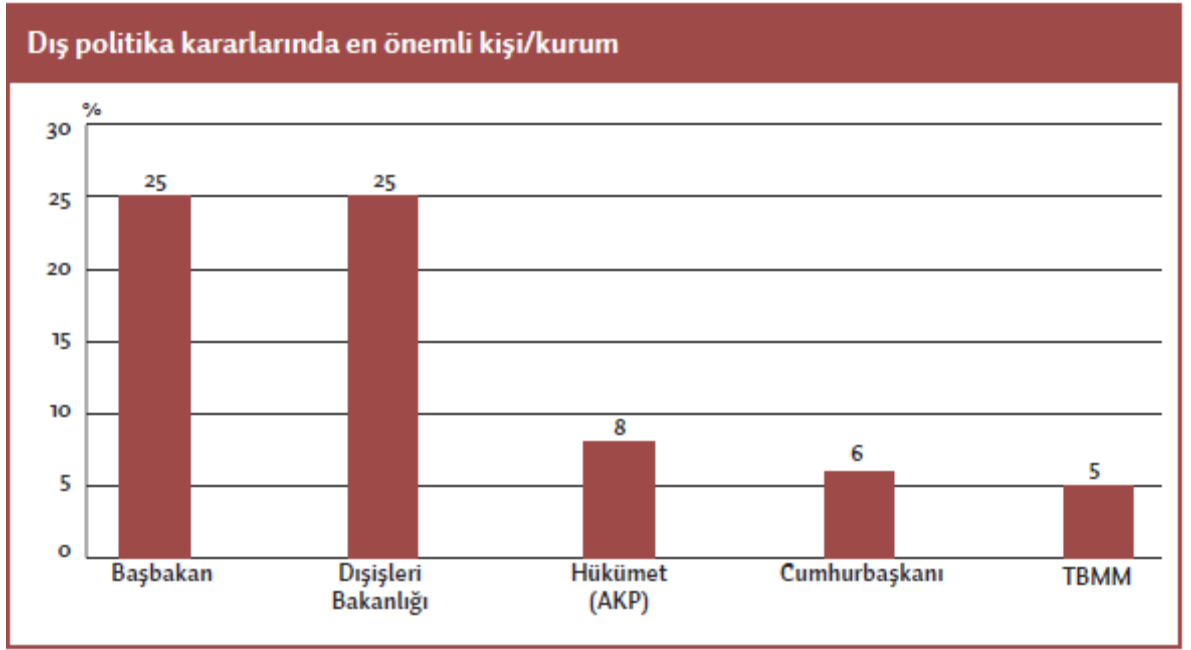

Tablo 7: Dış Politika Kararlarının Alınış Biçiminden Memnuniyet Grafiği (TESEV Raporu)

“Dış politika kararlarının alınış şekinden memnuniyet oranı %52'dir. Yine bölgesel olarak bakıldığında farklılıkların olduğu söylenebilir, %47'lik memnuniyet oranı ile en az olumlu cevap veren bölge Marmara'dır.

Bu soru ile paralel olarak Türkiye'de dış politikada en etkili kurum/kişi adı sorulduğunda Başbakan ve Dışişleri Bakanlığı %25 ile ilk sırayı paylaşmaktadır. AKP hükümeti %8 ile üçüncü, Cumhurbaşkanı %6 ile dördüncü sırada yer almaktadır. Orduya verilen oran sadece %2, topluma verilen oran da %1 olarak gözükmetedir.”⁴

⁴ Mensur A., Sabiha Ş. G., Aybars G., Erdem A., a.g.e. s.9-13.

Tablo 8: Dış Politika Kararlarında En Önemli Kişi/Kurum Grafiği (TESEV Raporu)

1.3. DIŞ POLİTİKADA OYUNUN KURALLARI

“Gerçekten ülkemizde, dış politika konusu açıldığında, genelde herkes bu konu hakkında bir mütalaada bulunmak hususunda kendisini, diğer teknik konulara nazaran, daha çok yetkili görür. Başka ülkelerde de durum aşağı yukarı aynıdır. Bunda, kuşkusuz, dış politika konusunun, bir yandan yurttaşların haklı olarak daha fazla ilgisini çekecek nitelikte olmasının, diğer yandan da, dış politikanın gerçekte olduğundan daha basit görünmesinin payı vardır.

Ülkeyi idare edenlerin sorumluluğu, bütün bu çeşitli görüşler arasından milli yararlarımıza en uygun olanı seçmeyi, dış mihraklara alet olanların, hayalperestlerin veya sadece kısır iç politika mülahazaları ile hareket edenlerin yaymaya çalıştıkları görüşlerin etkisinde kalmamalarını sağlamak için vatandaş bilinçlendirmeyi ve dış politika için tek kriterin milli yarar olduğu ilkesinden hiçbir nedenle taviz vermemeyi gerektirmektedir.

Dış politika üzerinde, sorumluluğu olmayan kişilerin beyan ettikleri fikirlerle, bu politikayı yürütmekle sorumlu olan ve önemli sorunlar çıktığında ülkenin kaderini

ilgilendiren kararlar almak durumunda kalan kişilerin yaklaşımlarının birbirinden bir hayli farklı olması doğaldır. Dış politikadan sorumlu olanlar, dış politikayı hafife almak lüksüne sahip değildirler. Bu sorumluluk altında olan kimse, her şeyden önce ciddiyet ve sağduyu sahibi olacak, karar almadan önce konu hakkında bir fikri olsa dahi, konunun evveliyatı hakkında devlet arşivlerine dayanan veri ve bilgileri alacak, bu konuyu meslek edinmiş olanların fikirlerini dinleyecek, her şeyden önce de dış politikayı, iç politikanın bir aleti olarak görmeyecektir. Kararı sonunda yine kendisi verecektir. Ancak bütün bu koşullar bir araya geldiğinde, alınacak kararın doğruluk ve isabet şansı yüksek olacaktır. Bunlar olmazsa ne olur? Alınacak karar, kahve sohbetleri sırasında ortaya atılan fikir ve verilen hükümlerden pek farklı olmaz.⁵

1.3.1. Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi

Dış Politikada önemli etkinlik unsurları arasında “Kamu Diplomasisi” ve “Yumuşak Güç (Soft Power)” kavramlarından da bahsetmek gerekmektedir. Bu kavramlar gerek dünyada gerekse Türkiye’de önemi gittikçe artan ve üzerinde çalışılan kavramlardır. Eğer ülkeler “Kamu Diplomasisi”ni ve “Yumuşak Güç”⁶ kullanımını iyi ve başarılı uygulayabilirlerse, bundan büyük fayda sağlayacakları kuvvetle muhtemeldir.

"İnce güç" kavramını ilk olarak 1980’li yıllarda kullanmaya başlayan Joseph Nye, uluslararası ilişkilerde ekonomik ve askeri yığınak yapmanın ötesinde farklı güç biçimlerinin bulunduğu düşüncesinden hareket eder. Nye'a göre istediğiniz bir şeyi elde etmenin üç yolu var: Karşınızdakini kaba kuvvetle tehdit etmek ve gerekirse savaşmak; muhatabınızı çeşitli biçimlerde "satın almak"; ve "ince güç" kullanarak ikna etmek. İnce güç, "istediğiniz bir şeyi, kaba güç kullanarak değil, başkalarının sizin hedeflerinizi kabul etmesini sağlayarak elde etmenizdir". Bu, karşı tarafı inandırıcı argümanlar ve rasyonel politikalarla ikna ederek mümkündür. Burada inandırıcılık ve ikna kabiliyeti, temel güç unsurlarıdır. Bunlar aynı zamanda güç kullanımına meşruiyet sağlayan unsurlardır.

⁵ Ercüment YAVUZALP: Dış Politikada Oyunun Kuralları, Bilgi Yayınları, (1998), s.10-12-13-22.

⁶ Soft Power kavramı; Yumuşak Güç veya İnce Güç olarak ta kullanılmaktadır.

Bir ülkenin izlediği politikaların doğruluğu ve etkinliği kadar, sahip olduğu ince güç potansiyeli de kamu diplomasisinin başarısını belirleyen unsurlar arasındadır. "Değer-merkezli bir güç tanımına dayanan ince güç, bir ülkenin başkaları tarafından ne kadar cazip ve örnek alınmaya değer görüldüğünü ifade eder. Kavramı formüle eden Joseph Nye'a göre ince güç, "bir ülkenin kültürünün, siyasi fikirlerinin ve politikalarının çekiciliğini" ifade eder. Bir ülkenin izlediği politikaların başkaları nezdinde meşru kabul edilmesi, o ülkenin ince güç kapasitesini de artırır.⁷

"Kaba güç"ün (*hardpouuer*) tersine ince güç, askeri ve ekonomik göstergelerin ötesinde farklı nüfuz ve çekim alanlarını ifade eder. İnce gücü pek çok unsur besler: Kültür, eğitim, sanat, yazılı ve görsel medya, film, şiir, edebiyat, mimari, yüksek öğretim (üniversiteler, araştırma merkezleri, vd.), sivil toplum kuruluşları, bilim ve teknoloji altyapısı ve inovasyon kapasitesi, turizm, ekonomik işbirliği platformları ve diplomasi. Bu unsurların bileşkesinden ortaya çıkan ince güç, bir ülkenin sosyal sermayesinin derinliğini de ortaya koyar.

Bunların yanı sıra bir ülkenin ince güç kapasitesini belirleyen en önemli unsurlardan biri de sahip olduğu siyasal sistemdir. Özgürlüklerin önünü açan, paylaşımcı, insanı merkeze alan, adil, şeffaf ve demokratik bir siyasal düzen, bir ülkenin ince güce sahip olmasını sağlayan unsurların başında gelir.

Bu meyanda ince güç, bir ülkenin askeri ve ekonomik kuvvetinin dışında ürettiği bütün değer unsurlarını ihtiva eder. Kaba güçle ince güç arasında zorunlu bir oran ilişkisi yoktur. Kaba gücün varlığı, ince gücün garantisi değildir. Nye, sınırlı ekonomik ve askeri gücüne karşın etkin ince gücü olan ülkelere örnek olarak Kanada, Hollanda ve İskandinav ülkelerini gösterir. Bu ülkeler, ürettikleri değerler, organizasyon kapasitesi, eğitim, inovasyon ve uluslararası platformlardaki iş tutma biçimleri sayesinde askeri ve ekonomik güçleriyle orantılı olmayan bir etki alanına sahipler.

⁷ İbrahim KALIN: "Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi" adlı makale. Makaledeki 7 numaralı dipnot: Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (New York: Public Affairs, 2004), s. x
http://www.kamudiplomasisi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=100:tuerk-d-politikas-ve-kamu-diplomasisi&catid=44&Itemid=73 (24.05.2012).

Stratejik bir iletişim aracı olarak kamu diplomasisi, "kamuoyunun anlaşılması, bilgilendirilmesi ve etkilenmesi" faaliyetlerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bu sürecin önemli bir parçası olan siyasi iletişim ise "siyasi bir imkân ve kaynak olarak bilginin devletler, örgütler yahut bireyler tarafından üretilmesi, dağıtılması, kontrolü, kullanımı ve proses edilmesi" olarak tasvir edilmektedir.⁹ Kamu diplomasisinin amacı propaganda değil, nesnel verilere ve gerçeklere dayalı stratejik bir iletişim dili inşa etmek ve farklı kesimlerin hizmetine sunmaktır.

Kamu diplomasisi faaliyetleri, "devletten-halka" ve "halktan-halka" iletişim olmak üzere iki ana çerçevede yapılmaktadır. Devlet-halk eksenindeki faaliyetler, devletin izlediği politikaları, yaptığı faaliyet ve açılımları resmi araçları ve kanalları kullanarak kamuya anlatmasıdır. Halktan halka doğrudan iletişim faaliyetlerinde ise STK'lar, araştırma merkezleri, kamuoyu araştırma şirketleri, basın, kanaat önderleri, üniversiteler, mübadele programları, dernek ve vakıflar gibi devlet dışı sivil araçların kullanılması esastır. Bu manada kamu diplomasisi, kavramın orijinal anlamında mündemiç olan "diplomatlar" ile "yabancı kamuoyları" arasında cereyan eden iletişim faaliyetlerinin ötesine geçer.¹⁰ "Kamu diplomasisi "diplomatik iletişim"den daha geniş bir alanı kapsar.

Kamu diplomasisi çift taraflı bir iletişim ve etkileşimi öngörür. Öncelikli hedef, muhatap kitlenin dinlenmesi ve önceliklerinin tespit edilmesidir. İkinci olarak bilgilendirme, paylaşım, ikna ve etkileme amaçlanır. Bu yüzden kamu diplomasisi dinamik ve çok boyutlu bir iletişim sürecidir. Konuşmak kadar dinlemek, anlatmak kadar anlamak, iletmek kadar iletişime açık olmak önemlidir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi ince güç, kamu diplomasisinin en önemli araçlarından biridir. Kamu diplomasisinin bir diğer önemli unsuru, ulusal ve küresel

⁸ İbrahim KALIN: a.g.m. 10 numaralı dipnot: Peter Krause ve Staphen van Evera, "Public Diplomacy: Ideas for the War of Ideas", Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School (Eylül 2009). a.g.i.s. (24.05.2012).

⁹ İbrahim KALIN: a.g.m. 11 numaralı dipnot: Jarol B. Manheim, 'The War of Images: Strategic Communication in the Gulf Conflict', Stanley A. Renshon (ed.), The Political Psychology of the Gulf War. Leaders, Publics, and the Process of Conflict içinde (Pittsburgh. Londra: University of Pittsburgh Press, 1993), s.166-7. a.g.i.s. (24.05.2012).

¹⁰ İbrahim KALIN: a.g.m. 12 numaralı dipnot: Jan Melissen (ed.), The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations (New York: Palgrave MacMillan, 2005), s. xix. a.g.i.s. (24.05.2012).

politikaların belirlenmesinde giderek daha merkezi bir rol üstlenen, kamuoyudur. Ulusal ve uluslararası politika süreçleri, yakından izlenmekte ve basın aracılığıyla dünya kamuoyuna duyurulmaktadır. Kamuoyunun belli bir desteğini almadan ekonomi, dış politika, enerji yahut çevre konularında bir politika belirlemek ve uygulamak mümkün değildir.

Fakat başarılı bir kamu diplomasisinin en temci şartı, izlenen politikaların rasyonel, ikna edici ve savunulabilir olmasıdır. Evrensel hukuk kurallarını ihlal eden, adaletten uzak, tehdit, zorbalık ve işgal gibi gayr-ı meşru yöntemlere dayanan ve benzer çağrışımlar yapan bir politikayı ne savunmak ne de dünya kamuoyuna anlatmak mümkündür. Örneğin insan haklarını sistematik bir şekilde ihlal eden yahut bir başka ülkeyi işgal altında tutan bir ülkenin başarılı bir kamu diplomasisi izlemesi mümkün değildir.”¹¹

1.3.2. İç Politika- Dış Politika İlişkisi

“Demokratik olmayan yönetimlerde dış politika alanı bir "sır" alanı olup herşey gizlilik içinde yürürdü, çağımızda ülkelerin siyasal hayatlarında kitlelerin katılımı arttıkça iç politika ile dış politika arasındaki mesafe daralmaya başladı. Siyasal partiler ve baskı grupları yoluyla yığınların karar alma mekanizmaları üzerindeki etkileri arttı ve dış politika yapıcılarını değişik faktörlerin, etkisinde kaldılar. Dış politika ile iç politika arasında bir iş birliğine doğru gidildiği gözlenmektedir. İçeride ekonomik kalkınmaya önem veren bir yönetimin dış politikasında ekonomik ilişkilerin önemli yer tutması normaldir. Diğer taraftan dış politika alanında hedeflerin ve araçların belirlenmesinde ideolojilerin ve zihniyet yapısının etkisi görülürse de, astında dış politikanın belirlenmesinde en etkili faktör "ulusal çıkar" dır. Ulusal çıkarlar her ülke için farklı anlam ve bütünü ifade ettiğinden dış politikalar da farklı olmaktadır.”¹²

¹¹ İbrahim KALIN: “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi” adlı makale. a.g.i.s.

¹² Davut DURSUN: “Dış Politika Dış Siyaset” adlı Makale,
<http://www.filozof.net/Turkce/sosyoloji/550-dis-politika-nedir-dis-siyaset-nedir-dis-politika-anlami-devletlerin-dis-politikayi-dikkat-edilmesi-gerekenler-dis-politikasi.html> (20.06.2012).

İç politikanın en önemli unsurlarından biri olan lider etkisi açısından değerlendirildiğinde, liderliğin iç politikadaki öneminin ve etkilerinin dış politikada da yansımaları olduğunu söyleyebiliriz.

Ülkeyi yöneten iktidarın liderliğe verdiği önem, daha önemlisi ülke vatandaşlarının liderliğe verdiği önem, ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin, bir ülke vatandaşları yöneticinin yaptıklarını, söylediklerini başardıklarını ve başaramadıklarını, değerlendirmede ön plânda tutarken, bir diğer ülke vatandaşları, yöneticinin liderlik vasfını ve kişisel karizmasını daha ön plânda tutabilmektedir. Bu algı ve anlayış farkı iç politikada olduğu gibi, dış politikada da etkisini göstermektedir. Liderin önemli olduğu yönetimlerde, yönetim sistemlerinde veya ülkelerde; dış politikanın en önemli ve öncelikli unsuru, liderin bakış açısı, düşünceleri ve yaklaşımlarıdır. Ancak bunun tersi olan yönetimlerde, yönetim sistemlerinde veya ülkelerde; dış politikanın en önemli ve öncelikli unsuru lider değil, dış politika yapımının ve uygulamasının diğer tüm unsurlarıdır. Genel durum böyle olmakla birlikte, istisnai olarak, liderliğe önem veren, kişisel karizmayı ön plânda tutan bir ülkede “liderin kararına ve anlayışına bağlı olarak” dış politikanın lider görüşü ve isteği dışındaki unsurları, lider kararı ve isteğinden ön plâna çekilebilir. Yani liderliğe bakış açısı ve lider, bir ülkenin dış politikasını doğrudan etkileyen bir unsurdur.

Başka bir açıdan baktığımızda dış politikanın da iç politika üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Uluslararası gelişmeler, konjonktür, diğer ülkelerle yürütülen uluslararası ilişkiler iç politikayı da etkileyen durumlardır. Örneğin; küreselleşmenin getirdikleri, küreselleşmenin unsurları ve ülkelerin küreselleşme karşısındaki tutumları doğrudan iç politikayı etkilemektedir.

1.3.3. Dış Politikada Vizyon

“Kuşkusuz, ister dış politika, ister devlet yönetiminin diğer alanlarında olsun, karar alma sorumluluğunu taşıyanların belirli bir vizyon sahibi olmaları çok yararlıdır. Bu kişilerin, dünyada olup bitenlerden haberdar olmaları sağduyu ve yeterli bir kültür düzeyi ile gelişmeleri izleme ve gerçekçi bir şekilde değerlendirme

yeteneğine, yerinde ve zamanında karar alıp, bunları doğru uygulama becerisine sahip bulunmaları, yönetiminde sorumluluk aldıkları ülkeler için bir avantajdır.

Dış politikada vizyon, dünyadaki gelişmeleri çok iyi anlamak, bunlar herhangi bir inisiyatif almayı gerektiriyorsa, bunu en doğru zaman ve şekilde yerine getirmek, kısacası ileriye iyi görmek ve fırsatları ülke yararına iyi değerlendirmektir. Ancak bu, duruma göre, ya ortaya çıkıp ileri atılarak veya bir kenara çekilip gelişmeleri sadece izleyerek yapılır. Başka bir deyimle vizyon sahibi olmak, ille de aktif olmak demek değildir. Vizyon bazı hallerde pasif kalmayı da gerektirebilir: Bu bakımdan vizyonla, hayalperestlik ve hesapsızlığı karıştırmamak gerekir. Aksi halde vizyon, maceraya dönüşür ve ülkeyi felaketlere sürükleyebilir.

Vizyon sahibi devlet adamı olarak en iyi örneği, Kemal Atatürk'ün şahsında, yine kendi ülkemizde bulacağımızı, mübalağaya kaçmadan söyleyebiliriz. Onun, çöken İmparatorluğun yerine kurduğu genç Cumhuriyet için saptadığı, sosyal, ekonomik ve kültürel hedeflerdeki büyük isabeti, kendi konumuz içine girmediği için bir tarafa bırakalım ve dış politika hedeflerini ele alalım. Örneğin, Rusya'da ihtilalden sonra devleti ele geçiren komünist rejimin, sadece Türkiye için değil, bütün Avrupa, hatta dünya barışı için oluşturacağı potansiyel tehdidi en erken o belirlemiş, Almanya'da gelişen nasyonal sosyalizmin tehlikelerini zamanında teşhis etmiş ve ülkenin Batı ile her alanda sıkı işbirliğine dayanan dış politika stratejisinin yönünü bunları göz önünde tutarak saptamıştır.

Mustafa Kemal, 12 Haziran 1922'de, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Cebesoy'a şunları söylüyordu:

*"Garplılar gaflet edecek olurlarsa, eskisinden daha kuvvetli emperyalist bir Rusya meydana gelebilir. Sovyet Rusya ile daima iyi komşu olmaya devam etmeliyiz. Fakat ne haklarımızdan en küçük bir şey feda etmeliyiz ve ne de oyunlarına kapılmalıyız."*¹³

Lord Kinross da Atatürk adlı kitabında, Atatürk'ün ileri görüşlülüğünü şu şekilde anlatıyor:

¹³ Ercüment YAVUZALP: a.g.e. s.68. Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları.

"Dünyada olan biteni nüfuz edici vizyonu ile izleyen Atatürk, nereye doğru gidildiğini çok açık gördü. 1934'te kendisini ziyaret eden General Douglas Mac Arthur ile yaptığı görüşmelerde dünyanın nereye gittiği hususunda vukufla kehanette bulundu. Ona içinde yaşanan dönemin bir mütareke döneminden farklı olmadığını söyledi. Çünkü, müttefikler savaşın asıl sebeplerini veya yenilen milletlerin karakteristikleri ve sorunlarını nazarı itibara olmadan bir "fatih"ler barışı yapmıştır. Amerikalılar Wilson politikasını terk ederek ve bu suretle mütarekenin barış haline dönüşmesini önleyerek Avrupa'dan çekilmişlerdir; bunun sonucunda Almanlar eskiden olduğu gibi Avrupa'nın kaderini ellerinde tutma durumuna gelmişlerdir. Çalışkan, disiplinli ve olağanüstü dinamizme sahip bu yetmiş milyonluk millet, milliyetçi duygularını harekete geçirecek bir politik eleman bulduklarında Versay Antlaşması'nın tasfiyesi için harekete geçecektir."

"Savaş 1940 ve 1945 arasında patlak verecektir. Fransızlar güçlü bir ordu kuracak niteliklere artık sahip değildirler ve İngilizler adalarının savunması için onlara güvenemeyeceklerdir. İtalyanlar savaş dışında kalabilirlerse, savaş sonrası barışta önemli bir rol oynayabilirler. Ancak Mussolini'nin ihtirası savaş dışında kalmalarını önleyecektir. Bu suretle Almanlar, İngiltere ve Rusya dışında, bütün Avrupa'yı işgal edeceklerdir. Amerikalılar tarafsız kalamayacaklar ve onların müdahalesi Almanların yenilmesinin nedeni olacaktır. Fakat asıl galipler, Amerikalı ve Avrupalıların bilmedikleri yeni politik yöntemleri ve rakiplerinin yapacağı en küçük hatalardan yararlanma becerileri ile Bolşevikler olacaktır."

"Rusya'nın yakın komşusu ve onlarla başka herhangi bir ülkeden daha fazla savaş yapmış bir ülke olarak, orada olan biteni yakından izliyoruz ve tehlikeyi açıklıkla görebiliyoruz. Bolşevikler Doğunun uyanan ülkelerinin zihniyetlerini harikulade bir maharetle istismar ediyor ve milliyetçi duyguların nasıl okşanacağını ve kitlelerin nasıl karıştırılacağını biliyorlar. Bolşevikler şu anda sadece Avrupa değil, bütün Asya için de en büyük tehdidi teşkil eden noktaya gelmişlerdir."¹⁴

Bu sözler savaşın patlak vermesinden tam beş sene önce söyleniyor. Almanya'daki gelişmeler, savaşın cereyan tarzı, katılan ülkeler, sonucu ve nihayet

¹⁴ Ercüment YAVUZALP: a.g.e. s.69. Lord Kinross, Atatürk, The Rebirth of a Nation.

savaş sonrası dönemdeki tablo, Atatürk'ün yıllar önce yaptığı tahminlere tıpatıp uyuyor.

Atatürk yeni Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının temel stratejisini (bu alıntıdan görüldüğü gibi), yabancı yazarların bile teslim ettiği ileriye görme yeteneğiyle saptamıştır. Bu stratejinin isabeti, İkinci Dünya Savaşı gibi büyük bir sarsıntı ve uluslararası alanda bunu izleyen bütün gelişmeler sürecinde de kanıtlanmıştır ve bu strateji bugün için de geçerliliğini korumaktadır.

Sadece yukarıdaki alıntı bile, bir devlet adamında vizyon denilince neyin kastedildiğini göstermeye yeter bir örnektir. Bununla beraber, biz belki ayrıntı gibi görülebilecek iki örnek daha vermek istiyoruz.

Bunlardan birincisi, Kurtuluş Savaşımızda ordumuzun İzmir'i kurtarmasının hemen ardındaki dönemle ilgili olanıdır. Türk Ordusu, işgalci Yunan Ordusunun büyük kısmını denize dökmüş, ülkeyi geri kalanlardan temizlemek için padişahın da onayı ile tarafsız bölge ilan edilen Çanakkale'ye doğru yürümektedir. Bölgeyi savunmak için İngilizler İstanbul'dan bir birlik göndermişlerdir. O sırada İngiltere'de Başbakan Lloyd George'dur. Bu kişi tamamen Yunan muhibbidir ve Kemalist güçlerin başarısını ve Yunanlıların uğradığı hezimetini içine sindirememektedir. Mustafa Kemal'i Çanakkale'de durdurmak ve ona bir ders vermekte ısrarlıdır.

Buna mukabil diğer işgal devletleri olan Fransa ve İtalya, İngiliz Başbakanı ile aynı fikirde değildir. Bunun üzerine Lloyd George, gerekirse İngiltere'nin dominyonlarla birlikte Mustafa Kemal'in karşısına çıkmasına karar verir. Ancak, daha sonraki yıllarda açığa çıkacağı üzere, dominyonlar İngiltere'ye bu maceranın karşısında olduklarını, bunun için asker vermeyeceklerini bildireceklerdir. Ayrıca, İstanbul'da İngiliz işgal kuvvetlerinin başında bulunan General Harrington da başbakanının bu fikrine karşıdır.

Pek muhtemelen Mustafa Kemal, bu fikir ayrılıklarının, bugün daha açık bir şekilde ortaya çıkan ayrıntılarını o zaman bilmemektedir. Ancak, bu durumda, ihtimalleri çok iyi değerlendirip en isabetli olanı seçtiği, karşı karşıya bulunulan durumda en doğru kararı almış olmasından belli olmaktadır.

Nitekim, bu ortamda Çanakkale civarına gelen Türk birlikleri, sayıca çok az olmakla beraber mukavemet etmek emrini almış olan İngiliz birliklerinin mevzileri önünde duruyor ve beklemeye geçiyorlar. Bunu, büyük bir zafer kazandıktan sonra ve Çanakkale'yi ele geçirmelerinin kendileri için büyük bir sorun olmamasına rağmen yapıyorlar.¹⁵

Türk kuvvetleri o sırada İngiliz mevzilerine taarruz etse, büyük bir ihtimalle Lloyd George'a muhalefet edenlerin büyük bir kısmı muhalefetten zorunlu olarak vazgeçecek ve İngiliz Başbakanı istediğini yapmak imkânına kavuşabilecekti. O zamana kadar önüne geleni süpürmüş olan, heyecan dolu muzaffer Türk birliklerine, zafer sarhoşluğuna kapılmadan oradan öteye gitmemeleri emrini vermek basit bir iş değildir. Mustafa Kemal bu suretle, Lloyd George'un muhaliflerine, başbakanlarını bu maceradan vazgeçirip, gerçekleri kabule ikna etmelerini sağlamaları için zaman vermiştir. Bunu da, durumun daha sonra açıklık kazanacak olan verilerini bilmeden, fakat bunları isabetle teşhis ederek yapmıştır. Bu örnek, vizyonun her zaman atılganlık olmadığını, bazı hallerde, durumun gereğine göre ihtiyatlı, hatta pasif bir tutumun bile vizyonun icabı olabileceğini göstermektedir.

Bunun tam tersi, bir örnek de, Hatay'ın anavatana iltihakında Atatürk'ün takındığı aktif tutumdur. Fransa, 1936 yılı yazında, İskenderun Sancağı da dâhil, Suriye'ye bağımsızlığını vermeye hazırlanıyordu. Oysa, Hatay Milli Misak hudutlarına dâhildi ve Atatürk çoğunluğu Türk olan ve Türkiye'nin Güneydoğu Akdeniz'e çıkışında önemli bir konumu bulunan bu eyaletin Türk hudutlarına dâhil edilmesini misyonunun bir parçası olarak görüyordu. Bunu daha önce yapamamış olması içinde bir ukde olarak kalmıştı.

Şimdiki Birleşmiş Milletler'in yerinde olan o zamanki Milletler Cemiyeti'ne bu hususta yapılmış olan müracaatın savsaklanacağını anlaşılmaması üzerine, Atatürk konunun, icabında güç gösterisinde de bulunularak, enerjik bir şekilde ele alınmasına karar verdi. Özel trenine atlayarak, Güney hudutlarımızdaki askeri birliklerimizin bağlı olduğu İkinci Ordu'nun karargâhına gitti. Ajanslar Türk birliklerinin Güney

¹⁵ Ercüment YAVUZALP: a.g.e. s.71. David Walder, The Chanak Affair.

hudutlarına kaydırıldığı haberlerini vermeye başladılar. Fransa telaşlandı. Konu iki ülke arasında ciddi bir şekilde müzakere edilmeye başlandı.

Genelde daima ihtiyatlı ve hesaplı olan, zaferden hemen sonra bile, Çanakkale'de İngilizlere sabır gösteren Atatürk, birdenbire neden kılıç şakırdatan bir politikayı benimsemişti? Bu sorunun yanıtı, yaptığı durum değerlendirmesi ve hesap sonucu bunun, mevcut koşullarda zorunlu olduğunu, risk taşımadığını ve macera değil sonuç verici bir yol olduğunu görmüş olmasıdır. Atatürk, Almanların Versay Antlaşması'na göre gayri askeri statü tanınan, Ren havzasını işgal etmiş olmasına ses çıkaramayan ve Hitler'in Avrupa'da gittikçe tehlikeli olmaya başlamasının yarattığı durumla başı zaten belada olan Fransa'nın, bağımsızlığını vermek suretiyle esasen vazgeçtiği, Suriye'nin biraz daha toprak parçasına sahip olması için Türkiye ile çatışmak zahmetine girmeyeceğini doğru olarak hesap ediyordu. Ayrıca yeni bir dünya savaşı arifesinde, Boğazlar'ı elinde tutan ve bu suretle çıkacak bir savaşta, Fransa'nın muhtemel müttefiki Sovyetler Birliği ile irtibat yoluna egemen olan Türkiye'yi kendisine düşman etmekte Fransa'nın bir yararı olmadığı da belliydi. Bu yüzden Atatürk, müzakere masasında, her ne kadar Fransa'nın izzeti nefsinin kırarak davranışlardan kaçınmaya özen gösterdiyse de, icabında bu işi silahla çözmekte tereddüt etmeyeceğinin işaretlerini kararlı bir şekilde vermekten de geri kalmadı.

Sonuçta, gözlerini hayata kapatmadan, misyonunun, eksik kaldığına inandığı bu kısmını da tamamlamış oldu. Hatay Türkiye topraklarının bir parçası oldu. Atatürk'ün Hatay konusunda izlediği yol, sonuca yönelik aktif tutumların hangi koşullarda macera olmayacağını gösteren en iyi örneklerden birisidir.”¹⁶

1.3.4. Aktif Dış Politika

“Aslında dış politikada, aktif veya pasif dış politika diye bir kavram yoktur. Kavram doğru dış politikadır. Doğru dış politika da yerine ve zamanına göre aktif veya pasif olabilir. Tabii, buradaki pasif kelimesini, gelişmeleri bilinçli bir şekilde değerlendirip, vaziyet almadan, ölçülü ve hesaba dayanan bir ihtiyat ve dikkatle

¹⁶ Ercüment YAVUZALP: a.g.e. s.62-73.

izlemek şeklinde anlamak gerekir. Başka bir deyimle pasif dış politika ile kastedilen, sinip, oturup gelişmeleri etliye sütlüye karışmadan izlemek değildir

Dış politikanın doğru olması için, hedef olarak, "arzu edilen"ın değil, "yapılabilir"ın alınması ve bunun tabii sonucu olarak da öngörülen hedefin ülke olanaklarıyla dengeli olması lazımdır. Daha da açık ifade edilmek gerekirse, dış politikanın gönüle değil, hesaba dayanması şarttır.

Hesaba dayanmayan dış politika için en tipik örnek, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir olup-bittiyle Birinci Dünya Savaşı'na sürüklendikten sonra eldeki sınırlı gücü, daha çok Almanya'nın savaş hedeflerine yardımcı olacak şekilde, Galiçya'da, Süveyş Kanalı seferlerinde boşuna tüketmesi ve bu suretle imparatorluğun çökertilmesini isteyenlerin işini kolaylaştırmasıdır. Bunun adı aktif dış politika olmuştur, İsmet İnönü'nün, ülkeyi ikinci Dünya Savaşı badiresinden kurtaran hesaplı, ihtiyatlı politikasını ise pasiflikle niteleyenler çıkabilmiştir.

Hesaba dayanan her tasarruf gibi, hesaba dayanan dış politika da, başlangıçta, gönüllere hitap eden tasarruflar kadar sempatik değildir. Talihsizlik buradadır. Ancak devleti yönetmek sorumluluğunu üstlenenler, işgal ettikleri mevkilere layık kimselerse, kısacası kelimenin ifade ettiği anlamda devlet adamı iseler, onların, önceliği sempatik olana değil, başlangıçta sempatik olmasa bile, uzun vadede ülkenin yararına olana vermeleri haklı olarak beklenir.

Dış politikada bazı kavramlar birbirine karıştırılırsa, bu çok kere telafisi güç, bazen de imkânsız olabilecek hüsrana, hatta felaketlere neden olabilir. Örneğin, cesareti, macera ile karıştırmamak çok önemlidir. İhtiyatı da, korkaklık veya pısrıklık ile karıştırmamak gerekir. Aktif olmak, hesap-kitap yapmadan ortaya atılmak demek değildir.”¹⁷

1.3.5. Bağımsız Dış Politika

Bağımsız bir dış politika, dış politikanın oluşumda ve uygulanmasında en önemli faktörlerden birisidir. Bir ülke için dış politik hamlelerin doğru belirlenmesi

¹⁷ Ercüment YAVUZALP: a.g.e. s.72-73-82-83.

ve doğru uygulanması için bağımsız dış politika algısı gereklidir. Pratikte uluslararası şartlar her zaman bağımsız dış politikaya izin vermese de, öncelikli olarak bağımsız dış politika algısına sahip olmak gerekmektedir. Bu konuyla ilgili Ayhan Atay KAMEL’ in tespitlerine değinmekte fayda vardır.

“Bağımsız bir dış politika izlemenin donkişotluk anlamına gelmediğini de burada kaydetmeliyim. Her ülkenin ancak siyasi, ekonomik ve askeri gücünün elverdiği noktaya kadar çıkarlarını savunması mümkündür ve doğaldır. Bu noktanın gerisinde kalınması kadar, bu noktanın ötesine geçen aşırı bir tutumla o noktaya kadar edinilmiş olan kazanımları kaybetmenin de çıkarlara zarar vereceği ortadadır. Bu nedenle her ülkenin kendisinininki ile birlikte karşı tarafın gücünü ve elindeki kozları da tartıp tanınması ve buna göre ilişkilerin tek yanlı tavizlere değil karşılıklı çıkarlara dayandırılması önemlidir. Diplomasinin görevi, ortak çıkarların kesiştiği noktayı saptamaktır.”¹⁸

Bu noktada bağımsız bir dış politikanın Türkiye’nin de ihtiyacı olan dış politika anlayışının önemli bir parçası olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye’nin nasıl bir dış politika anlayışına sahip olması gerektiği ile ilgili genel, ancak önemli tespitler içermesi bakımından, Ziyad EBÜZZİYA’ nın tespitlerine yer vermekte fayda vardır.

“Türkiye’nin şahsiyetli, tutarlı, tarih şuuruyla yoğrulmuş, akıllı, planlı, analizci, dikkatli ve uzun vadeli bir “Dış Politika” anlayışına ihtiyacı var...

Gerçek “dostlarla”, sinsi düşmanları tanıyan, ona göre tedbirler alan, yeni, tutarlı stratejiler geliştiren, çağın şartlarını iyi gözetten, fırsatlardan zamanında faydalanan, “oyuna gelmeyen”, oyunu bozan, cesur ama temkinli, maceracı değil, vakur, kendi “Bilgi Bankaları” ve istihbarata dayalı yerli, soylu bir Dış Politika’ya ihtiyacı var...”¹⁹

¹⁸ Ayhan Atay KAMEL, Dış Politika Kıskaçında Türkiye, Yeni Yüzyıl Yayınları (Şubat 2009) s.151.

¹⁹ Ziyad EBÜZZİYA: Nasıl Bir Dış Politika, Derleyen: M.Emin GERGER, Cemre Yayınları, Yayın tarihi (t.y) M.Emin GERGER Önsözü s.12.13.

1.4. DIŞ POLİTİKADA TEMEL AKTÖR KAVRAMI

Aktör kavramı uluslararası politika alanına davranışçı yaklaşım terminolojisi çerçevesinde girmiş, fakat giderek bu yaklaşımın sorunsalının ötesinde bir anlam ve kullanım yaygınlığına ulaşmıştır. Nedir acaba bu uluslararası aktör? Özellikleri, türleri nelerdir? Konuyla ilgilenenlerden Oran Young uluslararası aktörü, "en azından dolaylı olarak insanların oluşturduğu ve dünya sistemi içerisinde yer alan bir başka aktöre tamamen tâbi olmayan ve de diğer aktörlerle güç ilişkilerine katılan bir organize varlık"²⁰ olarak tanımlamaktadır, James Dougherty'ye göre de uluslararası aktör, "...uluslararası arenada az veya çok bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip organize bir varlık"tır.²¹ Hopkins-Mansbach ikilisi de aktörü, "diğer otonom aktörlerin davranışları üzerinde etki uygulayan, nispi olarak otonom bir birim"²² olarak tanımlamaktadır. Sayıları daha da arttırabilecek olan tanımlar biraz dikkatle incelendiğinde, uluslararası aktörün başlıca iki temel özelliği ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Young'ın bir başka aktöre tamamen tâbi olmama", Dougherty'nin "az veya çok bağımsız" olma şeklinde ifade ettikleri, Hopkins-Mansbach'ın deyimleriyle "nispi olarak otonom" olmaktır. Bu özelliklerden ikincisi de, "diğer aktörler ile güç ilişkilerine katılma", uluslararası arenada bu türden eylemleri gerçekleştirebilecek bir kapasiteye sahip olma, kısacası diğer otonom aktörler üzerinde bir etki uygulayabilmedir.

Bir uluslararası aktörün temel özellikleri arasında *otonomi* (özerklik) kavramı birincil bir öneme sahiptir. Bu bağlamda otonomiye, "uluslararası politikada sonuçlar doğuran ve tamamen diğer aktör veya aktörler aracılığı ile tahmin edilemeyen türden davranma yeteneği"²³ olarak tanımlamak mümkündür. Buna bağlı olarak değinilmesi gereken bir nokta da, aktör tanımı çerçevesinde, bağımsızlık, egemenlik gibi yaklaşık

²⁰ Faruk SÖNMEZOĞLU: Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, (İstanbul 2005) s.19'da 2 numaralı dipnot. Oran R. Young, "The Actors in World Politics," James N. Rosenau, Vincent Davis, Maurice East, eds., The Analysis of International Politics (New York: The Free Press, 1972), içinde s. 140'ta 5 numaralı dipnot.

²¹ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.20'da 3 numaralı dipnot. James E. Dougherty, "The Study of the Global System", James N. Rosenau, Kenneth W. Thompson, Gavin Boyd, eds., World Politics, An introduction (New York: The Free Press, 1976), içinde s.600

²² Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.20'da 4 numaralı dipnot. Raymond F. Hopkins ve Richard W. Mansbach. Structure and Process in International Politics (New York: Harper and Row, 1973). s.4.

²³ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.20'da 5 numaralı dipnot. İbid.

anlamlara sahip olan terimler yerine otonomi teriminin seçilmekte oluşudur. Bunun çeşitli nedenleri vardır.

İlkin, bir an için uluslararası politika alanında sadece egemen devlet statüsünde aktörlerin yer aldığını farz etsek bile, günümüz dünyasında uluslararası olaylara etki eden tüm devletlerin tam bağımsızlığından, klasik hukuk ilkeleri arasında yer alan mutlak egemenliğinden söz etmenin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi'ndeki ilişkiler açısından "Beş Büyükler" in, diğer on üyenin aleyhine olarak "daha bağımsız, daha egemen" oldukları bilinmektedir. Benzer bir durum, uluslararası alandaki fiili güç dağılımı açısından da düşünülebilir. Bu açıdan, bir ABD'nin diğer ülkelere oranla "daha bağımsız, daha egemen" olduğunu söylemek mümkündür.

İkinci olarak, bağımsızlık ve egemenlik büyük ölçüde devlet ile ilgili nitelendirmelerdir. Uluslararası alanda devlet-dışı aktörlerin de yer aldığı hatırlandığında, uluslararası aktörü tanımlarken söz konusu terimleri kullanmak hatalı bir tutum olmaktadır. Gerçekten de, günümüz dünyasında bazen kişiler, bazen de çeşitli grup ya da kuruluşlar birer uluslararası aktör konumunda olabilmektedir. Dolayısıyla, bu birimleri de aktör kavramının kapsamına alabilmek için, aktörü tanımlarken bağımsızlık ve egemenlik gibi doğrudan devleti niteleyen terimler yerine, *otonomi* gibi devlet-dışı birimleri de kapsayabilen bir terimi kullanmak daha uygun olacaktır.

Devlet-dışı bazı birimlerin de uluslararası alanda birer aktör olarak yer aldıkları, belirleyici oldukları, günümüz uluslararası politika literatüründe genellikle kabul edilen bir değerlendirmedir. Bu konuya ilişkin tartışma, eskiden bir bakıma alanın tek aktörü iken günümüzde bu konumunu kaybeden devletin, birincil, temel aktör konumunu kaybedip kaybetmediğine ilişkindir. James Rosenau'ya göre, bu temel aktör tartışmasında başlıca iki farklı bakış açısı mevcuttur; devlet-merkezli (*state-centric*) ve çok-merkezli (*multi-centric*).

1.5. DIŞ POLİTİKA GRUBU

Dış politikanın önemli konularından biri de dış politikanın oluşumunda ki örgütlenmeler ve dış politikada etkili olan gruplar veya yapılanmalardır. Bu konuda Amerika Birleşik Devletleri çok yönlü konumu ve kompleks yapısı gereği üstünde durmaya değer bir ülkedir.

“Dış politikanın sadece bir kişinin ağzından çıkan buyruklarla oluşmadığı ülkelerin büyük çoğunluğunda, birbirlerinden farklı biçim ve önemde bir dış politika grubu (*foreign policy establishment*) vardır denilebilir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri açısından, bu türden bir oluşumun varlığı ve etkililiği, oldukça yaygın olarak tartışılan bir konudur. Yukarıda da işaret edildiği gibi, Marksist ya da eleştirel literatürde bu oluşumu nitelemek için en sık kullanılan kavram *askeri-endüstriyel komplekstir*.²⁴ Richard Barnett, ABD'nin Vietnam Savaşı ile ilgili konumunu değerlendirirken, bir sosyal kurum olan savaşın iyice anlaşılabilmesi için toplumun ele alınması gereğine işaret etmekte; bu çerçevede, dış politikada kararların, iş çevreleri ile çeşitli ortaklıkları, işbirliği zeminleri bulunan, geniş bir bürokratik cihazı denetim altında bulunduran, benzer sosyal kökenlilerin oluşturduğu bir “yönetici sınıf” tarafından alındığını belirtmektedir.²⁵ John Donovan da, Graham Allison ve Wright Mills'den esinlendiğini belirttiği çalışmasında, Soğuk Savaş dönemi Amerika Birleşik Devletleri dış politika elitinin, birbirleri ile oldukça benzer sosyal özelliklere sahip kişilerden oluştuğuna dikkat etmektedir.²⁶

Son dönemlerde, dış politika oluşumuna elit teorisi açısından baktıkları söylenebilecek birçok yazar ise, daha çok bu kesimlerin paylaştıkları ortak değerleri belirlemeye çalışmışlar, ortaya çıkan dış politika uygulamalarını bu çerçevede açıklamaya yönelmişlerdir.²⁷ Örneğin, Morton Helperin, Amerika Birleşik Devletleri

²⁴ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.620'da 17 numaralı dipnot. Kolko'ya göre bu ilişkide yönlendirici konumda bulunan sivillerdir (Kolko, op.cit.,s.26-47).

²⁵ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.620'da 18 numaralı dipnot. Barnett, op.cit., passim.

²⁶ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.620'da 19 numaralı dipnot. John C. Donovan, *The Cold Warriors, A Policy-Making Elite* (Lexington, Massachusetts: D. C. Heath and Company, 1974), s.284-285.

²⁷ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.620'da 20 numaralı dipnot. Bu konudaki literatür ve sonuçlar için bkz: William O. Chittick ve Keith R. Billingsley, "The Structure of Elite Foreign Policy Beliefs," *The Western Political Quarterly*, Vol: 42, No: 2 (June 1989), s.201-224; Robert W. Oldendick ve Barbra Ann Bardes, "Mass and Elite Foreign Policy Opinions," *Public Opinion Quarterly*, Vol: 46, No: 3 (Fall 1982), s.368-382.

dış politika elitine ilişkin bu kategoriden onaltı imaj saptamıştır.²⁸ Ole Holsti ve James Rosenau ise, konuya ilişkin olarak çeşitli dönemlerde gerçekleştirdikleri çalışmalarda; Vietnam Savaşı'nın ABD dış politika elitinin inanç ve imajları üzerinde çok önemli etkilerde bulunduğu²⁹ ; bu kesim içerisinde izolasyonist eğilimin istikrarlı ama oldukça küçük bir yeri olduğu, enternasyonalistler olarak ifade edilen, diğer, uluslararası alanda aktif politikayı savunan grubun da inanç ve imajları açısından, sertlik-yanlıları (*hard-liners*) ve uyumcullar (*accommodationists*) olarak farklılaştırılabildiği; bunlardan birincilerin Orta Amerika'da aktif bir politika istedikleri, Yıldız Savaşları projesine destek verdikleri, diğerlerinin de askeri harcamaları azaltma, o dönemde hâlâ yönetimi elinde bulunduran Güney Afrika' daki ırkçı rejime baskı uygulanması arzusunda oldukları türünden sonuçlara varmışlardır.”

1.5.1. ABD’de Başkan ve Dış Politikada Kendisine Yardımcı Örgütlenmeler

“Başkan, ülkesinin, tam anlamıyla bir dünya politikası niteliği taşıyan, son derece karmaşık dış politikasını yönetebilmek için çok sayıda yardımcıya ihtiyaç duymaktadır. Başkan'a dış politika konularında yardımcı olan başlıca kuruluş ya da birimler olarak. Dışişleri Bakanlığı (*State Department*), Beyaz Saray'daki Yürütme Bürosu (Executive Office) bünyesinde yer alan bazı birimler ve Savunma Bakanlığı (*Department of Defence*) sayılabilir.”³⁰

1.5.1.1. Dışişleri Bakanlığı

“Her şeyden önce, Anayasa'da hükümet veya kabine türünden bir örgütlenme öngörülmemiş olduğunu, bu konudaki uygulamanın ilk başkan George Washington'ın işleri yürütebilmek için oluşturduğu kabineden kaynaklandığını hatırlamak gerekir.³¹ Başkan tarafından seçilen kabine üyeleri³², doğrudan kendisine

²⁸ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.620'da 21 numaralı dipnot. Morton H. Helperin, *Bureaucratic Politics and Foreign Policy* (Washington D. C.: The Brookings Institution, 1974), s. 11 -14.

²⁹ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.620'da 22 numaralı dipnot. Ole R. Holsti ve James N. Rosenau, "A Leadership Divided, The Foreign Policy Beliefs of American Leaders, 1976-1980," Charles W. Kegley, Jr. ve Eugene R. Wittkopf, *Perspectives on American Foreign Policy, Selected Readings* (New York: St. Martin's Press, 1983), içinde s.210.

³⁰ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.648.

³¹ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.649'da 100 numaralı dipnot. Finer, *op.cit.*, s.252.

³² Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.649'da 101 numaralı dipnot. Geçmiş onyıllardaki başkanların oluşturdukları kabinelerle ilgili bazı değerlendirmeler için bkz: Nelson W. Polsby, "Presidential

bağlı olup istendiği zaman yine kendisi tarafından görevden alınabilirler. Tamamen bir danışma kurulu niteliğindeki kabinenin üyelerine, yani parlamenter sistemlerdeki adlarıyla bakanlara, Başkan'a ilişkin konumları açısından "Sekreter" denmesi de bu durumu sembolize etmektedir.

Kabine üyeleri arasında en prestijlilerinden sayılan Dışişleri Bakanı ve ona bağlı olarak çalışan Dışişleri Bakanlığı, dış politikanın oluşturulması ve uygulanması açısından, özellikle de kurumsal anlamda büyük önem taşımaktadır.³³ Başkan'ın yönetim ve denetimi altında, ülkenin diğer ülkeler ile olan bütün ilişkilerinin yürütülmesinden sorumlu olan bakanlıkta, içerisinde profesyonel uzman ve diplomatlardan oluşan elit bir kadronun yer aldığı Dışişleri Servisi (*Foreign Service*) en önemli birimdir.

Bakanlığın kendi bünyesinde fonksiyonel ve bölgesel nitelikte birçok Büro'ya sahip olmasının yanında, diğer ülkelere yapılan yardımların koordinasyonu ile görevli Uluslararası Gelişme Ajansı (AID), diğer ülkelerdeki bilgilendirme ve kültürel yakınlık sağlama faaliyetlerini düzenleyen Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı (*The United States Information Agency-USIA*) gibi kuruluşların faaliyetleri de belirli ölçülerde Dışişleri Bakanı tarafından yönlendirilmekte ve kenetlenmektedir.³⁴ Dünyanın dört bir yanına yayılmış bir haberleşme ağına sahip olan bakanlıkta oldukça karmaşık bir karar alma süreci yaşanmaktadır.³⁵

Bakanlığın ve Bakan'ın ulusal düzeydeki karar alma süreci içerisindeki konumları da ayrı bir konudur. Hakkında karar alınacak konu, içerisinde bulunulan şartlar, Başkan'ın karar alma stili, Dışişleri Bakanı'nın kişiliği faktörlerle de ilgili

Cabinet Making: Lessons for the Political System," *Political Science Quarterly*, Vol: 39, No: 1 (Spring 1978), s. 15-25.

³³ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.649'da 102 numaralı dipnot. ABD Dışişleri Bakanlığı ve bu bakanlığın ülkenin dış politikasındaki yeri için bkz: Burton M. Sapin, *The Making of United States Foreign Policy* (New York: Frederick A. Praeger, 1968), s.101-134.

³⁴ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.649'da 103 numaralı dipnot. İbid, s. 102-104.

³⁵ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.649'da 104 numaralı dipnot. Bu konuda bkz: ibid, s. 115-117, Appendix A, s.383-391; Charlton Ogburn, Jr., "The Flow of Policy-Making in the Department of State," Rosenau, ed., *International Politics and...*, 1961, s.229-233.

olan bu konuda en önemli rakip, "Beyaz Saray Grubu", özellikle de Ulusal Güvenlik Konseyi' dir.³⁶

Bu açıdan yapılabilecek en genel nitelikli gözlem, karar alma aygıtının örgütsel süreç modeline uygun bir biçimde çalışması ile Bakanlığın ulusal düzeydeki karar alma süreci üzerindeki etkisi arasında bir doğru orantının bulunduğudır.”

1.5.1.2. Beyaz Saray Yürütme Bürosu Bünyesinde Yer Alan Bazı Birimler: Ulusal Güvenlik Konseyi (*National Security Council* - NSC), Ulusal Güvenlik İşleri Özel Yardımcısı (*Special Assistant For National Security Affairs*) ve Merkezi Haberalma Örgütü (*Central Intelligence Agency* - CIA).

“Başkan, doğrudan Beyaz Saray içerisinde geniş bir danışmanlar ve yardımcılar kadrosuna sahiptir. Bu kadronun içerisinde yer aldığı kurumsal yapı, 1939 yılında Başkan Franklin D. Roosevelt tarafından Yürütme Bürosu'nun kurulmasıyla oluşmaya başlamıştır.³⁷

Bünyesinde birçok büro bulunan bu yapı içerisinde dış politika açısından en fazla önem taşıyan, resmen 1947'de kurulan Ulusal Güvenlik Konseyi'dir.³⁸ Dwight D. Eisenhower'ın başkan olduğu Soğuk Savaş döneminde önemi artan ve kadrosu genişleyen Konsey'in yanında bir de Başkan'ın Ulusal Güvenlik İşleri Özel Yardımcısı statüsü ortaya çıkmış ve sonraki yıllarda, gerek Konsey'in gerekse Yardımcı'nın önemi büyük ölçüde artmıştır. Başkan, Başkan Yardımcısı, Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı ve Olağanüstü Hal Planlama Bürosu (*The Office of Emergency Planning*) Başkanı, Konsey'in üyeleridirler. Genelkurmay Başkanı ve CIA Başkanı da Konsey'e katılanlar arasındadırlar. Konsey, bu yapısıyla ulusal güvenlik konularında da sorumlu bir iç kabine niteliğindedir ve normal şartlarda, gündelik sorunlardan çok temel belirleyiciliğe sahip olan uzun dönemli politikalara ilişkin kararların alınmasıyla ilgilenmektedir.

³⁶ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.650'de 105 numaralı dipnot. Bu rekabet konusunda bkz: Theodore C. Sorensen, "The President and the Secretary of State," *Foreign Affairs*, Vol: 66, No: 2 (Winter 1987/1988), s.231-248.

³⁷ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.650'de 106 numaralı dipnot. Sapin, op.cit., s.76-90.

³⁸ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.650'de 107 numaralı dipnot. David D.Newson, "The Executive Branch in Foreign Policy," Muskie, Rush, Thompson.eds.,op.cit., içinde s.106-107, 110-112.

Konsey'e sürekliliğini kazandıran, bu yapı içerisinde faaliyet gösteren uzman ve personelin de desteği ile Başkan'a, son onyıllarda oldukça karmaşık bir nitelik kazanan dış politika alanına ilişkin hemen her konuda bilgi aktarılması, mevcut bilgilerin düzenlenmesi, çeşitli konularda özet bilgiler ve raporlar hazırlanması, çeşitli bölümler arasındaki koordinasyonun sağlanması gibi konularda yardım eden Ulusal Güvenlik İşleri Özel Yardımcısı'dır. Bu konumu nedeniyle Başkan ile sürekli temas halinde bulunan aktardığı bilgiler veya yaptığı değerlendirme ve yorumlar yolu ile onu şu veya bu yolla etkileyebilen Ulusal Güvenlik İşleri Özel Yardımcısı, son onyıllarda dış politikaya ilişkin konularda Başkan'ı etkileme açısından Dışişleri Bakanı'nı geride bırakacak ölçüde önem kazanmıştır.³⁹

1947 yılında Ulusal Güvenlik Konseyi ile birlikte kurulan CIA, kurumsal anlamda bu kurula bağlı olmakla beraber belirli bir otonomiye sahiptir.⁴⁰ Örgüt başkanı, Ulusal Güvenlik Kurulu toplantılarına katılmakta ve ülkedeki bütün haber alma birimlerinin başı sayılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri dış politikası açısından örgütün başlıca iki tür fonksiyonu vardır:

Bunlardan birincisi, ülke dış politikası ile ilgili olabilecek her konuda normal ya da gizli yollardan bilgi toplamak, bu toplanan bilgileri değerlendirerek, başta Başkan olmak üzere Ulusal Güvenlik Konseyi, Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı'na sunmak ve konuya ilişkin olarak bu birimler arasındaki koordinasyona yardımcı olmaktır.⁴¹

Örgütün ikinci ve sürekli tartışmalara yol açan bir fonksiyonu da, Amerika Birleşik Devletleri dış politikasını desteklemek amacıyla diğer ülkelerde gizli faaliyetlere girişilerek, rakiplerin iktidardan uzaklaştırılmalarının, yandaşların iktidara gelmelerinin sağlanmasıdır.⁴² Örgütün, görevleri arasında bulunmamakla

³⁹ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.651'de 108 numaralı dipnot. Bu üstünlüğün nedenleri için bkz: Sorensen, *op.cit.*, özellikle s.237.

⁴⁰ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.651'de 109 numaralı dipnot. Örgüt yapısı konusunda bkz: Sapin, *op.cit.*, s.305 vd.

⁴¹ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.651'de 110 numaralı dipnot. Bu konuda bkz: Robert M. Gates, "The CIA and American Foreign Policy," *Foreign Affairs*. Vol: 66, No: 2 (Winter 1987/1988), s.217 vd.

⁴² Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.651'de 111 numaralı dipnot. Bu konuda bazı örnekler için bkz: Richard J. Barnet, *Intervention and Revolution, United States in the Third World* (London: Paladin, 1970), *passim*.

beraber, doğrudan Amerika Birleşik Devletleri kamuoyunu yönlendirici bazı çabalar içerisinde yer aldığı da bilinmektedir.⁴³

Başkan'ın Yürütme Bürosu bünyesinde dış politika konuları ile belirli derecelerde ilgilenen daha başka kuruluşlar da bulunmaktadır. Beyaz Saray Bürosu (*White House Office*), Yönetim ve Bütçe Bürosu (*The Office of Management and Budget*), Olağanüstü Hal Planlama Bürosu (*The Office of Emergency Planing*), Ticari Görüşmeler Özel Temsilcisi Bürosu (*The Office of the Special Representative for Trade Negotiations*) bunlardan en önemlileridir.”

1.5.1.3. Savunma Bakanlığı

“Dış politika konusunda Başkan'a yardımcı olma amacıyla oluşturulmuş olan birimlerden birisi de Savunma Bakanlığı'dır. Ülke silahlı kuvvetlerinin bağlı bulunduğu sivil kuruluş niteliğindedir. Yapısı içerisinde bulunan öğelerden sadece Genelkurmay Başkanı (*The Chairman of the Joint Chiefs of Staff*) nispi bir otonomiye sahip olup raporlarını doğrudan Başkan'a iletebilmektedir. Bakanlık bünyesinde yer alan kuruluşlardan dış politika ile ilgili olanı, Uluslararası Güvenlik İşleri Savunma Bakan Yardımcısı Bürosu (*The Office of the Assistant Secretary of Defence for International Security Affairs*), Bakanlığın Dışişleri Bakanlığı ile olan bağlantısını sağlamakla da görevlidir.”⁴⁴

1.6. GÜVENLİK-PRESTİJ YELPAZESİ ÜZERİNDEKİ DİŞ POLİTİKA AMAÇLARI

1.6.1. Güvenlik

“Dar anlamıyla güvenlik amacı, var olma amacı ile çok yakından ilgili olup, doğrudan anavatanın savunulmasına gerek bıraktırmayacak önlemlerin alınması olarak anlaşılmaktadır.”⁴⁵ Örneğin, ABD'nin I. ve II. Dünya Savaşlarında Avrupa'daki

⁴³ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.651'de 112 numaralı dipnot. Barnett, *Roots of..*, s.293-296.

⁴⁴ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.652.

⁴⁵ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.274'de 56 numaralı dipnot. Kavramın çeşitli düzeylerdeki anlamı açısından bkz: Helga Haftendorn. "The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security." *International Studies Quarterly*, Vol:35, No: 1 (March 1991). s.3-12.

mücadeleye müdahale etmesinde bu türden bir güvenlik endişesinin de rol oynadığı söylenebilir. Fakat, bir ülkenin dış politikası açısından güvenlik kavramının sınırlarını belirlemek pek de kolay değildir. Gerçekten de, bir ülkenin güvenlik önlemlerinin kendi siyasal sınırlarının dışında, diğer ülkelere doğru uzandığı kesin olmakla beraber nerede bittiği belirsizdir. Karl Deutseh'un dediği gibi, ulusal güvenlik konusunda bir tur "Parkinson Kanunu" geçerlidir.⁴⁶

Genel olarak, bir ülkenin güvenlik amacı, sıfır toplamı bir oyun mantığı ile, şu veya bu derecede, bir başka ülkenin veya ülkelerinki ile çatışma halindedir. Örneğin, iki dünya savaşı arasında, Ren'in batı yakasının askerden arındırılmış olması, Almanya için bir güvenlik endişesi kaynağı iken, Fransa'nın güvenliği açısından olumlu bir durum yaratıyordu. Öte yandan, bir devletin güvenlik amacına yönelik çabaları, kolaylıkla, *statükocu* nitelikten *revizyonist* niteliğe dönüşebilmektedir. Ülkelerin kapasiteleri ile de ilgili olan bu güvenlik arayışı tırmanışının belirgin bir sınırı yoktur. Bir ülke için mutlak güvenlik dünya hakimiyetidir.⁴⁷

Güvenlik amacı da doğal olarak şartlardaki değişikliklerden etkilenmektedir. 1991 öncesinde NATO açısından güvenlik amacı, Sovyetler Birliği ve müttefiklerinin yani Varşova Paktı ülkelerinin kendisine yönelik tutum ve davranışlarının etkisinin minimize edilmesi ile özdeş olmuştur. Buna karşılık, 1947-1991 NATO' nun güvenlik amacının 1991 sonrasında nasıl formüle edilebileceği bir sorun olmuştur.⁴⁸ Bu dönemde örgütün güvenlik amacı Rusya' nın yeni yayılmacı politikasının önlenmesi mi olacaktır? Yoksa bu dönemde örgütün güvenlik amacı, özellikle Orta Doğu merkezli, Batı karşıtı İslam köktendinciliğinin önlenmesi, hareket alanının daraltılması mıdır ? Bu türden durumlarda güvenlik amacı formülasyonu oldukça güçleşmektedir. Öte yandan, 1991 sonrası dönemde bazı uluslararası kuruluşlar, rejimler üyelerin/ tarafların güvenliklerinin sağlanmasında da belirgin bir önem kazanmaya başlamıştır. AGSP ile birlikte düşünüldüğünde AB,

⁴⁶ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.274'de 57 numaralı dipnot. Karl W.Deutsch. *The Analysis of International Relations* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1968), s.88.

⁴⁷ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.274'de 58 numaralı dipnot. Wolfers, "The Pole of..," s.178.

⁴⁸ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.275'de 59 numaralı dipnot. Bu konuda bkz: Gareth Winrow, "NATO and Out-of Area: A Post-Cold War Challenge." *European Security*, Vol: 3, No: 4 (Winter 1994). s.617-638 ve "A Threat from the South? NATO and the Mediterranean," *Mediterranean Politics*, Vol:1, No:1 (Summer 1996), s.43-59.

AGİT, ASEAN gibi bazı örgütler, 1968'de Yürürlüğe giren ve 1995'te gözden geçirilerek geçerliliği süresiz uzatılan NPT rejimi bu konuda örnek gösterilebilir.

Güvenlik ile siyasal rejim arasında bir ilişkinin söz konusu olduğu bir başka deyişle demokratik ülkelerin birbirleriyle çok az savaştıkları son dönem çalışmalarda sık sık ortaya konulmaktadır.⁴⁹ Bu saptama doğrultusunda düşünüldüğünde, dünyada güvenliği sağlamanın en geçerli yollarından birisi ülkelerin demokratikleşmesini ve insan haklarına saygılı bir konuma gelmelerini sağlamak olarak düşünülebilir. Paylaşılan ortak değerler, hukuki normlara dayalı problem-çözme mekanizmalarına saygı bu açıdan önemli bir destek zemini olarak gözükmemektedir. Gerek ABD Başkanı Bill Clinton'ın ülkesinin dünyada demokrasinin yaygınlaştırılması politikasına atıfta bu saptamaya dayanması, gerekse AB'nin Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa'ya yönelik genişlemesi ardında bu türden bir bakış açısının önemli bir yer tutması, en fazla Michael Doyle ve Bruce Russett'in yazılarıyla katkıda bulundukları söz konusu görüşün siyasi önemini gözler önüne sermektedir.⁵⁰ George W.Bush döneminde ABD' nin özellikle Orta Doğuya yönelik olarak izlediği politika ise, bu amaç gerekçe gösterilerek neler yapılabileceğine ilginç bir örnek olarak gösterilebilir.

1991 sonrasında çatışmalara katılan tarafların karmaşık bir çeşitlilik göstermeye başlaması güvenlik kavramını da daha karmaşık hale getirmeye başlamıştır. Örneğin, bir süre önce Somali'deki aşiretler arası savaş, Kafkasya'da Azeriler ile Ermeniler arasında etnik gruplar ile devletler arası çatışmaların iç-içe geçtiği mücadele, Afganistan'da da etnik gruplar ve devletlerin saflaştığı karmaşık ve sürekli çatışma, güvenlik kavramına bu döneme kadar alışageldiğimizden farklı, yeni bir görünüm kazandırmaktadır. Örneğin Batı dünyasının savunma örgütü olarak bilinen ve bu haliyle Sovyetler Birliği ve müttefiklerine karşı bir rol üstlenmiş olan NATO' nun bu yeni dönemde "belirli bir ülkeye karşı olmaktan çok, belirsizlik ve istikrarsızlık tehlikesi ve tehdidine karşı ittifak" olduğunu söylemeye başlamıştır.

⁴⁹ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.275'de 60 numaralı dipnot. Bu konuda bkz: infra.."c) Askeri Etki Araçları", "(b) Devlet Düzeyinde Açıklanan Nedenler".

⁵⁰ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.275'de 61 numaralı dipnot. Bkz: John Baylis. "International and Global Security," John Baylis ve Steve Smith eds., *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations*. Second Edition (Oxford: Oxford University Press, 2001) içinde s.262-263.

Diğer taraftan, aslında daha önceki dönemlerde de ülke güvenliği açısından önemi çeşitli durumlarda karşımıza çıkan ekonomik kapasite, ekonomik bağımlılık/karşılıklı-bağımlılık kavramları, 1991 sonrasındaki küreselleşen dünyada daha belirgin bir biçimde analizlere konu olmaktadır. Gerçekten de ülkelerin birbirlerine ve/veya bir bütün olarak uluslararası ekonomik sisteme bağımlı oldukları veya en azından bir karşılıklı-bağımlılık ilişkisi içerisinde bulundukları günümüzde, bir ülkenin güvenlik sorununu sadece askeri/stratejik düzlemde aramak yanlış değilse bile eksik bir görüştür. Özellikle, siyasi tercihlerde ekonomik faktörlerin, toplumsal refaha ilişkin kategorilerin giderek daha fazla rol oynamaya başlaması ve teknolojinin askeri faaliyetler açısından kazanmış olduğu hayati önem, günümüz dünyasında ekonomik ve teknolojik imkânların bir ülkenin güvenliği açısından taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadır. Bu çerçevede ülkeler arasındaki karşılıklı-bağımlılık olgusu arttıkça da "ulusal güvenlik" kavramı giderek karmaşıklaşmakta, konuya ilişkin yeni tanımlama ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır.⁵¹ Nitekim Barry Buzan gibi bazı yazarlar artık güvenlik kavramının sadece askeri bir anlam taşımayıp aynı zamanda ekonomik, sosyal, çevresel boyutlara da sahip olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca güvenliğin ulusal ve uluslararası boyutlarının birbirleriyle uyum ya da çatışma içerisinde bulunduğu da diğer tartışmalı konudur.⁵²

Öte yandan, günümüzde bütünleşme (*integration*) ve ayrışma (*fragmentation*) eğilimlerinin yan yana görülmesi de güvenlik olgusunun karmaşık hale gelmesine neden olmaktadır. Küreselleşen dünyada güvenlik olgusu da bu türden bir nitelik taşımaya başlamakta, dünyada başgösterecek bir mali kriz ya da salgın hastalık eskiye oranla diğer ülkelere daha kolay yayılmakta, yine küresel ısınma ya da uluslararası terörizm de ülkelerin tek başlarına mücadele edebilecekleri olgular olmaktan çıkarak, farklı derecelerde de olsa tümünü etkileyebilecek bir konuma ulaşmaktadır.

Buna paralel olarak, son dönemde bir ülkenin güvenlik amacının çeşitli doğal kaynak kategorilerini, çeşitli fiziki ve beşeri çevre sorunlarını da kapsayan bir anlam

⁵¹ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.276'da 62 numaralı dipnot. Bu konuda bkz: Beverly Crawford (1998), "Hawks, Doves, but No Owls: International Economic Interdependence and Construction of the New Security Dilemma," Ronnic D. Lipschutz, ed., *On Security* içinde (24 sayfa). Elektronik Adres: <https://www.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/book/lipschutz/index.html>. özellikle s.3-5/24.

⁵² Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.276'da 63 numaralı dipnot. Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for Security Studies in the Post-Cold Era*. 2nd ed. (Boulder: Lynne Rienner, 1991) *passim*.

da kazandığını görmekteyiz.⁵³ Bir başka deyişle, özellikle de iki kutuplu sistemin sona erdiği 1991 sonrası dönemde güvenlik kavramının anlam ve kapsamı önemli ölçüde bir değişikliğe uğramıştır. Uluslararası politikanın stratejik sorunlardan, "birinci derece politika" (*high politics*) konularından ibaret olduğunu düşündüğümüz daha önceki dönemde güvenlik kavramı daha dar bir anlama sahipti. Oysa günümüzde uluslararası politikanın zemini genişlemiş, "ikinci derece politika" (*low politics*) konuları olarak bilinen birçok konu artık bu alanın kapsamına dâhil olmuştur. Bu çerçevede güvenlik kavramı da benzer bir değişim geçirmiş, bu anlamda bir ülkedeki kalabalık okul sınıflarının varlığı, yetersiz sağlık koşulları, yetersiz enerji kaynakları, yetersiz içme ve kullanım suyu, yok olan ormanlar vb. olgular da bir ülkenin güvenliğini tehdit eden faktörler olarak görülmeye başlanmıştır. Bir başka deyişle, artık güvenlik kavramında farklı boyutlar söz konusu olmakta, çevresel veya ekolojik güvenlik olgusu önem kazanmaktadır⁵⁴. Bu durum da bize, güvenlik sorununun ülkeler-arası bir sorun olmanın yanında bir "ekolojik ve sosyal sorun" olma özelliği de kazandığını göstermektedir.⁵⁵

İki kutuplu sistem sonrası dönemde çok sık olarak kullanılmaya başlanan küreselleşme kavramı, dar anlamda (ABD'nin liderliğinde) ekonomik liberalizmin tüm dünyaya yayılmasını ifade etmektedir. Konuya ekonomik liberalizm perspektifinden bakıldığında⁵⁶ üretim ve sermaye birikiminin bir özel biçimi olarak bu küreselleşme "uluslararası sistemin güvenliği" için gerekli görülmekte, böylece günümüzde güvenlik kavramı yeni bir anlam daha kazanmaktadır. Bu durum çerçevesinde belki de, eski dönemdeki Batı-Doğu ikilemi çerçevesinde gelişen, siyasi/askeri etkenler ağırlıklı güvenlik kavramı yerini Merkez (Kuzey Amerika,

⁵³ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.277'de 64 numaralı dipnot. Bu konuda genel bilgi için bkz: Rana İzci, "Uluslararası Güvenlik ve Çevre," Faruk Sönmezoğlu, der., *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar* (İstanbul: Der Yayınları, 1998) içinde s.401-424; konunun küresel ısınma sorunu bağlamında değerlendirilmesi için bkz: Konuralp Pamukçu, "Küresel Isınma Örneğinde Uluslararası Ekolojik Yaklaşım - Uluslararası Politikada Yeni Bir Bakış," Faruk Sönmezoğlu, der., *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar* (İs-tanbul: Der Yayınları, 1998) içinde s.425-448.

⁵⁴ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.277'de 65 numaralı dipnot. Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for Security Studies in the Post-Cold Era*. 2nd ed. (Boulder: Lynne Rienner, 1991), s. 131-133.

⁵⁵ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.277'da 66 numaralı dipnot. Bu konuda çevresel güvenlik ve toplumsal güvenlik kavramları için bkz: Ole Waever. (1998) "Securitization and Desecuritization," Ronnie D. Lipschutz, ed., *On Security* içinde (26 sayfa). Elektronik Adres: <https://www.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/book/lipschutz/index.html>, s.9-15/26.

⁵⁶ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.277'da 67 numaralı dipnot. Bu konuda bkz: John Gerard Ruggie, "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order," Stephen D. Krasner ed., *International Regimes* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1983), s.195-232.

Avrupa Birliği ve Japonya) ile Çevre (diğerleri) arasındaki, siyasi/askeri etkenler yanında başta iktisadi etkenler olmak üzere yukarıda sözü edilen diğerlerini de dikkate alan yeni bir güvenlik ikilemine bırakacaktır.”⁵⁷

1.6.2. Hayati Çıkarlar

“Zaman zaman güvenlik kavramı ile iç-içe geçmiş bir şekilde ele alınan bir kavram da hayati çıkarlardır. Kavramın klasik kullanımına göre, bunlar, uğrunda savaşılmaya hazır olunan türden dış politika çıkarlarına dayalı amaçlardır. Bernard Brodie, haklı olarak, böyle bir tanımın oldukça sübjektif bir anlam taşıdığına işaret etmektedir.⁵⁸ Gerçekten de, bir ülkenin uğrunda savaşı göze alacağı çıkarların neler olduğu, söz konusu ülkenin karar alıcılarının ülke çıkarlarından bazılarının bu nitelikte olduklarına karar vermeleriyle belirlenmektedir. Bu konuya ilişkin bir örnek olarak, ABD' in Orta Doğu petrollerine ilişkin tutumu ele alınabilir. ABD'nin kendi petrol üretimi ve rezervleri dikkate alındığında, sorunun doğrudan bu ülke topraklarının güvenliği ile ilgili olmadığı söylenebilir, Fakat, bölgedeki ABD çıkarları, ülke yöneticileri tarafından yine de çok önemsenmekte ve hayati nitelikte görülmektedirler. Gerçekten de, ABD karar alıcılarının bölge ile ilgili çeşitli krizlerdeki tutumlarından, bölgeye ilişkin çıkarlarını korumak amacıyla çoğu defa çatışmayı göze aldıklarını söylemek mümkündür.

Fakat acaba, hayati nitelikli çıkarların, karar alıcıların ifadeleri dışında, nesnel bazı ölçütlere göre sınırlarını çizmek, örneğin bu türden çıkarları devletlerin etki alanı yaratma konusundaki çıkarlarından ayırt edebilmek mümkün müdür? Bu soruya olumlu cevap verebilmek oldukça zordur. Örneğin, ABD açısından Latin Amerika'nın, hayati çıkarların yer aldığı bir bölge mi yoksa bu ülkenin etki alanı mı olduğu türünden bir soruya verilebilecek belki de en doğru cevap "her ikisi de" olacaktır. Bununla beraber, bu gibi durumlarda çok genel nitelikli bazı ayrımlara da gidilebilir. Örneğin, hayati çıkarların tüm devletlerin dış politikaları açısından söz

⁵⁷ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.278'de 68 numaralı dipnot. Bu konuda bkz: Barry Buzan, (1998) "Security, the State, the "New World Order," and Beyond," Ronnie D. Lipschutz, ed., *On Security*, içinde (15 sayfa). Elektronik Adres: <https://www.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/book/lipschutz/index.html>, s.6-9/15.

⁵⁸ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.278'de 69 numaralı dipnot. Bernard Brodie, *War and Politics* (New York: Macmillan, 1973), s.342.

konusu edilebilecek bir kavram olmasına karşılık, etki alanlarının daha çok etki uygulama kapasiteleri yüksek olan devletlerin dış politikaları ile ilgili olduğu söylenebilir. Gerçekten de, uluslararası sistemde etki alanı yaratma ve/veya var olanı korumaya yönelik amaçların daha çok, ABD, Rusya, ÇHC, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin dış politikalarına ilişkin olarak söz konusu olduğu görülmektedir. Örneğin, İngiltere açısından Britanya Uluslar Topluluğu (*British Commonwealth*) belirli bir etki alanını temsil etmektedir. Bu örgütlenme içerisindeki etkisini korumayı amaçlayan Birleşik Krallık, bu nedenle zaman zaman AB'nin diğer üyeleri ile anlaşmazlığa da düşebilmekte, bir başka deyişle, ülkenin farklı çıkar kategorilerine dayanan dış politika yönelimleri arasında bir bağdaştırılma zorluğu ile karşılaşabilmektedir.”⁵⁹

1.6.3. Prestij

“Günümüzde devletlerin dış politikaları açısından bir amaç mı yoksa bir sonuç mu olduğu tartışmalı bir kavram olan prestij, esas itibarıyla klasik literatür⁶⁰ içerisinde yer almaktadır. Devletlerin dış politika amaçları açısından prestij ögesine belirli bir önem atfedilmesi, aristokratik geleneklerin egemen olduğu monarşiler dönemi Avrupa’sı düşünüldüğünde daha iyi anlaşılabilir. Hans Morgenthau da, dış politika açısından çok ender olarak kendi başına bir amaç oluşturduğunu söylemekle beraber, bu ögenin uluslararası politika açısından önemine işaret etmektedir.”⁶¹ Kavramı daha çok klasik anlamı ile ele alan Morgenthau, diplomatik törenlerin bu amaç ile olan ilişkisini anlatmak için aşağıdaki örneği vermektedir:⁶²

“[Napolyon] Nemours yolunda Papa ile karşılaşmaya gitti. Törene lüzum bırakmamak için bir vesile olarak düzmece bir av partisi hazırladı; konuklar, adamları ile birlikte ormandaydılar. İmparator maiyeti ile birlikte at sırtında geldi. Buluşmanın olduğu tepenin üstünde gökte bir yarım-ay vardı. Papa'nın arabası da tepeye tırmanmıştı. Sol kapıdan çıkan Papa'nın üstünde beyaz bir kostüm vardı;

⁵⁹ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.278.

⁶⁰ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.279’da 70 numaralı dipnot. Örneğin Holsti. *op. cit.*, s.140-141; Learche ve Said, *op. cit.*, s.29.

⁶¹ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.279’da 71 numaralı dipnot. Morgenthau, *op.cit.*, C.I, s.92-93.

⁶² Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. s.279’da 72 numaralı dipnot. *İbid.*, s.96

aşağıda toprak kirliydi: beyaz ipek ayakkabıları ile Papa bu yere basmak istememiş, fakat mecburen inmişti.

Papa'yı karşılamak için Napolyon gözükte. Kucaklaştılar: bu sırada kasten tepeye çıkarılan İmparatorluk arabası sanki sırf sürücünün dikkatsizliğindenmiş gibi, bir kaç adımlık bir mesafeye kadar yaklaşmıştı: adamlara ise (arabanın) her iki kapısını da açık tutmaları emredilmiş bulunuyordu: arabaya binerken İmparator sağ kapıdan girdi, saray subaylarından biri Papa'ya sol kapıdan arabaya binmesi için yol göstermiş, böylece her ikisi de arabaya aynı anda binmişlerdi. İmparator kendiliğinden sağ tarafa oturmuştu; böylece Papa'nın Paris'te kaldığı sürece izlenecek meratip ve merasim hattı bu ilk karşılaşmada atılan adıma uygun olacaktı."

Yine aynı dönemde yer alan 1815 Viyana Kongresi'nin toplanması öncesinde, toplantıya katılacak ülkelerin hükümdarlarının ve onların prestijini temsil eden temsilcilerin tâbi olacakları protokol kurallarının belirlenmesi aylarca sürmüş, bir ara bu konulardaki anlaşmazlıklar kongrenin toplanmasını tehlikeye bile düşürmüştür.

Bu gibi durumlar XX. yüzyılda da devam etmiştir. Örneğin, II. Dünya Savaşı sonlarında toplanan 1945 Potsdam Konferansı'nda, "Üç Büyükler"in liderleri olan Truman, Stalin ve Churchill'in toplantı salonuna geliste, ülkelerinin prestiji açısından bir anlam ifade edecek olan bir sıralama üzerinde anlaşamadıklarından, ayrı ayrı kapılardan ve aynı anda içeri girdikleri bilinmektedir.

Günümüzde ise durumun biraz daha farklı olduğu söylenebilir. Devletlerin dış politikalarında prestij ögesinin bu dönemde de belirli bir öneme sahip olduğu kabul edilmekle beraber, bu, klasik diplomasi öğelerinden çok ekonomik, teknolojik veya bilimsel gelişmişlik derecesi gibi göstergeler aracılığı ile sağlanmaya (veya korunmaya) çalışılmaktadır. Bu durumda da, bir ülkenin dış politikasındaki prestij ögesini, amacını diğerlerinden (örneğin etki alanı yaratmak) ayırabilmek oldukça güçleşmektedir. Sonuç olarak, günümüzde devletlerin dış politikalarına ilişkin prestij ögesinin, bir amaç olmaktan çok bir sonuç olarak ortaya çıktığı söylenebilir."⁶³

⁶³ Faruk SÖNMEZOĞLU: a.g.e. ss.279.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, ULUSLARARASI HUKUK VE ANTLAŞMALAR

2.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ VE ETKİN DİŞ POLİTİKA

Uluslararası ilişkiler teorilerine baktığımız zaman, özellikle etkin ve aktif bir dış politika anlayışı için bazı teorilerin bir adım öne çıktığını söyleyebiliriz. Uluslararası ilişkilerin bütün teorileri, dış politika bağlamında değerlendirilebilir olmakla birlikte bu çalışmada özellikle; jeopolitik determinist teori, realizm ve neorealizm üzerinde durulmuştur.

2.1.1. Jeopolitik Determinist Teori ve Dış Politika

“Çevresel determinizm de denen jeopolitik determinizm, dış politika davranışlarını belirlemeye yönelik empirik araştırmalarda çevresel koşulları ve coğrafyayı temel veri olarak almaktadır. Jeopolitiği merkez alarak uluslararası politika ve dış politikayı açıklayanlar deterministik ve indirgemeci bir yaklaşımı benimsemektedirler. Jeopolitik teorinin sahipleri, genelde dış politika ile dünyadaki fiziki ve insani kaynakların eşitsiz dağılımı arasında doğrudan bir ilişki kurmaları nedeniyle bu ögelere önem veren ve çözümlemelerinde bunları dikkate alan diğer düşünürlerden ayrılmaktadırlar. Jeopolitik teorisyenler bu çerçevede teritoryal faktörlerle ülkenin dış politikası ve uluslararası alandaki davranışları arasında doğrudan ilişki kurmaktadır. Çevre ve özellikle coğrafyanın insan ve onun siyasal davranışını etkilediği ve koşullandığı üzerinde duran jeopolitik okulun önde gelen yazarlarından Alfred Thayer Mahan (1840-1914) ve Sir Halford Mackinder (1861-1947), jeopolitik çevrenin siyasal davranış üzerindeki etkisini "deterministik" bir yaklaşımla ele alarak, coğrafya ile dış politika arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi kuruyor.

Jeopolitik okulun ilk temsilcileri olarak, daha sonra bu alandaki çalışmalara öncülük eden Mahan ve Mackinder üzerinde biraz daha ayrıntılı durmakta yarar var.

Jeopolitik kuramcılardan Anglo Amerikan okuluna mensup bilim adamlarından olan Mahan analizini, İngiltere'nin global politika izleyen büyük bir deniz gücü olduğu dönemden hareket ederek, denizler üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Mahan, denizlerin ve özellikle stratejik su yollarının denetimini elinde bulundurmaya büyük devlet olmanın önkoşulu olarak görmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, İngiliz İmparatorluğunun yükselme dönemiyle İngiliz deniz gücünün gelişmesi arasındaki korelasyona dikkat çekerek, dünyanın başlıca deniz yollarının imparatorluğun denetiminde bulunmasının bu yükselişte en büyük rolü oynadığını ifade etmektedir. Zira, Panama Kanalı dışında Dover, Cebelitarık, Süveyş Kanalı, Ümit Burnu ve Singapur'daki Malakka Boğazı imparatorluğun elinde bulunmaktaydı. Ayrıca o dönemlerde okyanusa çıkışın sağladığı kolaylığın da etkisiyle deniz ticaretinin avantajlarından Almanya ve Rusya'ya göre çok daha fazla yararlanan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri mutlak bir üstünlüğe sahip olmuşlardır.⁶⁴ Bu nedenle Mahan'a göre, bir devletin büyük güç statüsüne sahip olması bu olanaklara sahip olmasına bağlıdır. Zira bir devletin okyanuslarla çevrili olması onun savunma olanaklarını kolaylaştırır ve diğer devletlerle ilişkilerinde daha geniş bir hareket serbestisi sağlarken; karalara hapsolmuş veya yarı kara, yarı denizlerle çevrili olan devletler ister istemez hem savunma yeteneklerini bölmek hem de daha fazla bir harcama yapmak durumunda kalacaklardır. Bu bakımdan diğerleri gibi kara sınırlarını korumak için geniş kara orduları bulundurmamak zorunda olmayan İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi devletlerin diğer devletlerle yapacakları ittifaklar ticari amaçlara yönelik olacağından, diğer devletlerle daha çok dış tehditleri önlemeye yönelik ittifaklar yapması gereken Fransa ve İtalya gibi devletlere göre daha avantajlı konumda bulunmaktadır. Mahan, ayrıca analizlerinde bir devletin kıyılarının uzunluğuna ve önemli limanlara sahip olup olmamasına da büyük önem vermektedir.⁶⁵

⁶⁴ Tayyar ARI: Uluslararası İlişkiler Teorileri (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği), MKM Yayıncılık (Eylül 2010), s.214. Dougherty James E. ve Robert L Pfaltzgraft. (1990), Contending Theories of İnternational Relations, 3rd ed. New York: Harper Collins Publishers, Inc. s.51-52.

⁶⁵ Tayyar ARI: Uluslararası İlişkiler Teorileri (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği), MKM Yayıncılık (Eylül 2010), s.214. 8 Numaralı Dipnot: Kısaca Mahan, ulusal güç ile coğrafyayı özdeşleştirirken, burada karalardan çok denizlerin önemi üzerinde durmaktadır. Hatta Mahan. nüfus faktörüyle de ilgilenirken sıradan nüfus ile değil daha ziyade limanlarda çalışan vasıflı işgücüyle ve deniz gücüne etki edecek meslekler üzerinde durmaktadır. Nitekim, dönemin ABD Başkanlarından Roosevelt'in yakın arkadaşı ve danışmanı olan Mahan'ın görüşleri, gerek yaşadığı dönemde gerekse sonradan başta ABD olmak üzere birçok ülkenin devlet adamları tarafından ilgi ile karşılanmıştır.

Öte yandan Mackinder de Mahan gibi, teknoloji ile coğrafya arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, XIX. yüzyıla kadar kara gücüne göre üstünlüğü elinde bulunduran deniz gücünün bu yüzyılın sonundan itibaren ve özellikle XX. yüzyılda teknolojinin gelişmesiyle birlikte yerini kara gücüne bıraktığını belirtmektedir. Mackinder, demir yollarının gelişmesinin ulaşımı kolaylaştırmasıyla Avrasya'nın iç bölgeleri'nin, hatta kuzeydeki buzullarla kaplı olan Sibiry bölgesinin dahi ulaşılır hale geldiğini belirterek artık Orta Doğu'ya deniz yoluyla İngiltere'den ulaşılabilirdi gibi kara yoluyla da Almanya'dan ulaşılabilir duruma gelmiştir. Dolayısıyla, Hindistan ve Uzak Doğu'nun İngiltere için olduğu kadar Rusya için de ulaşılabilir alanlar haline geldiğine dikkat çekmiştir. Mackinder'e göre tarih neredeyse deniz güçleri ile kara güçleri arasındaki mücadelenin tarihi biçiminde gelişmiştir.”⁶⁶

2.1.2. Realizm

“Uluslararası politika alanında özellikle 1940'dan 1970'lere kadarki çalışmaların ağırlık noktasını oluşturan klasik realist yaklaşımda güç kavramı ve bu bağlamda ulusal güç ve insan unsuru merkezi bir öneme sahip olmuştur. Siyasal gerçekçilik adı verilen realist paradigmada gerek uluslararası çatışmaların sonucunun belirlenmesine gerekse diğer devletlerin davranışlarını etkileme konusunda devletlerin sahip oldukları kapasiteler büyük bir önem taşımaktadır. Realist yaklaşımı benimseyen yazarlar her ne kadar devletin kapasitesi ile askeri işgücünü özdeşleştirseler de genelde ulusal gücün öğelerinin askeri olmayan unsurları da kapsadığını kabul etmektedirler.

Carr'a göre I. Dünya Savaşı sonrası düzenlemelerin iflası liberal ütopyacılığın da iflası anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla II. Dünya savaşı sonrasındaki realizm bir anlamda iki savaş arası dönemdeki düzenlemelerin başarısızlığına bir tepki olarak ortaya çıkmış ve moda bir yaklaşım haline gelmiştir. 1940'lı, 1950'li ve 1960'lı yıllara Carr ve Morgenthau'nun çalışmaları damgasını vurmuştur. Bunların dışında Nicholas Spykman, Reinhard Niebuhr, Arnold Wolfers, Walter Lippmann, John Herz, Hedley Bull, Raymond Aron ve Martin Wight bu dönemdeki çalışmalarıyla realizme önemli katkılarda bulunmuş isimler arasında yer almışlardır. Öte yandan, Winston Churchill ve George F. Kennan gibi diplomat ve siyaset adamları da

⁶⁶ Tayyar ARI: a.g.e. s.213-214.

uygulamalarıyla ve politikalarıyla realizmi savunanlar arasında yer almışlardır. Bütün söylenenlerin veya yapılan çalışmaların ortak yönü uluslararası ilişkilerin anlaşılması için güç politikası ve güç unsuru üzerinde durulması gerektiğidir.⁶⁷

Realizm, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul ederek, uluslararası ilişkiler ve uluslararası politikayı devletler arasındaki mücadele süreci olarak görmektedir. Devletin yekpare ve bütüncül bir aktör olduğunu varsayan realistler devlet içi dinamikleri göz ardı etmektedirler. Konular arasında hiyerarşi gözeterek askeri ve güvenlik konularına öncelik veren realist teoriler için güç uluslararası ilişkileri anlamada en temel kavramdır. Uluslararası istikrarın sağlanması ve anlaşmazlıkların çözülmesi de gücün kullanımıyla ilişkilendirilmektedir.⁶⁸

Realist paradigmaya göre, insan unsurunun uluslararası politikaya yönelik önemli sonuçları bulunmaktadır. Diğer bir deyişle insan unsuru, liberal ya da idealist yaklaşım ve teorilerden farklı bir boyutta ele alınmaktadır. Realistler insanın kötü, günahkâr, çıkarıcı, saldırgan ve ilişkilerinde gücü ön plana alan olumsuz bir doğaya sahip olduğunu düşünmektedirler. Özellikle klasik realizm, (klasik realizm ve neorealizm ayırımına biraz ileride durulacak) uluslararası politikayı insan doğasıyla açıklamaktadır. İnsanda egemen oldukları iddia edilen objektif yasalar anlaşılmadan uluslararası politikanın anlaşılması olanaksızdır. İnsana yönelik değerlendirmesi oldukça negatif olan realizme göre, insan doğuştan kötü, aç gözlü ve hırslıdır.⁶⁹ Uluslararası politikayı insan doğasına bakışıyla uyumlu şekilde açıklayan savaş sonrası realistlerinden Morgenthau ve Niebuhr'a dayanan klasik realizme göre bireylerin ilişkilerinde gücü ön plana alması ve güç ile çıkara dayalı bir ilişkiyi benimsemesi gibi devletler de dış politikada güç ve çıkar peşindedirler. Sürekli kapasitesini artırma güdüsüyle hareket eden devletler, olanakları ölçüsünde

⁶⁷ Tayyar ARI: a.g.e. s.159. Buzan, Barry.(1996), "The Timeless Wisdom of Realizm," Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalevski, İnternational Theory: Pozitivism and Beyond. Cambridge Universty Press, s.48, Senarclens, Pierre de. (1991), "The Realist" Paradigm and International Conflicts, "İnternational Social Science Journal. Vol.43, No.127 (February) s.5-9, Carr, Edward H.(1972), "Utopian Background" Robert L.Pfaltzgraff, Jr.,(ed.) Politics and the International System, 2nd ed. New York: J.B.Lippinncott Company, s.27-31, Knutsen,Torbjörn L.(1992) A History of International Relations Theory, An Introduction, Manchester University Press. s.223.

⁶⁸ Tayyar ARI: a.g.e. s.160. Knutsen,Torbjörn L a.g.e s.235.

⁶⁹ Tayyar ARI: a.g.e. s.160. Shimko, Keith L. (1992). "Realism, Neorealism and American Liberalism, "The Rewiev of Politics, Vol.54, No.2 (Spring), s.286. Buzan, Barry a.g.e. s.50.

diğerlerini egemenliğı altına almaya çalışırlar Dolayısıyla böyle bir yapıda savaş ve çatışma olağan hale gelmektedir.

Realizme göre devlet adamını yönlendiren unsurlar korku, güvensizlik, güvenlik ikilemi, üne kavuşma, prestij ve çıkar gibi unsurlardır. Özellikle bunlar arasından korku ve bunun yol açtığı güvenlik ikilemi devletleri savaşa zorlayan nedenlerin başında gelmektedir. Kaldı ki realistler diğer bir devletin ki eğer bu aynı zamanda potansiyel bir düşman ise, güçlenmesine seyirci kalmaktansa onu önlemek için savaşa başvurmayı meşru saymaktadır. Bunun en önemli örneğı Thucydides'in çalışmasında görölmektedir. Thucydides Atina'nın güçlenerek güç dengesini bozma olasılığına karşı Sparta ve müttefiklerinin savaşa başvurmasını bir zorunluluk olarak görmektedir. Çünkü bu anlayışa göre vücudun herhangi bir yerinde varlığı anlaşılan bir tümörün henüz küçükken ortadan kaldırılması ne kadar gerekliyse bu da o kadar gereklidir. Bu yaklaşıma Machiavelli'de de rastlanmaktadır. Machiavelli'de de haklı ve haksız savaş gibi kavramlar üzerinde durmamaktadır. Bu kavramlar aynı zamanda saldırı ve saldırgan kavramlarını da tanımlamayı gerektirir ki realizm bunun üzerinde durmayı gerekli görmemekte. Eğer bir savaş, ulusal çıkarın korunması için gerekliyse yapılmalıdır. Kendini savunma kavramı oldukça geniş bir çerçevede ele alındığından realizmde emperyalizme meşruluk tanınmaktadır. Zira tehdit açıkça algılanabiliyorsa karşının saldırısını beklemeye gerek yoktur ve dolayısıyla böyle bir savaş gereklidir ve meşru kabul edilmelidir.”⁷⁰

2.1.3. Klasik Realizm ve Neorealizm

“Önceki satırlarda ifade edildiğı gibi, yapı olarak tanımlanan sistemin devletlerin dış politikası üzerindeki belirleyici ve sınırlayıcı etkisi üzerinde durması, uluslararası politikada davranışsal düzenlilikler olduğunu varsayması, dış politikadaki benzerliklere dikkat çekmesi, bilim felsefesinin ilkelerini önemsemesi, tarihsici bir yaklaşım yerine yapısalcı bir yaklaşımı benimsemesi ve

⁷⁰ Tayyar ARI: a.g.e. s.161. Forde, Steven. (1995) International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism,” International Studies Quarterly. Vol.39, No.2 (June) s. 375-76.

anarşi kavramına yüklediği anlam bakımından neorealizm klasik realizmden farklılık göstermektedir.⁷¹

Klasik realizm insan doğasından hareket ederek devletin güç peşinde koşmasından kaynaklanan güç mücadelesi üzerinde yoğunlaşırken, neorealizm ise uluslararası yapıdaki anarşi olgusu üzerinde durmaktadır. Bu arada realist düşünce uluslararası politikayı devletlerarası bir etkileşim süreci olarak görüyor ve devletlerin bu doğrultuda kendi askeri, siyasal ve ekonomik kaynaklarını bu doğrultuda kullandıklarını söylüyor. Bir ortak otorite veya merkezi hükümetin olmadığı uluslararası sistemin yapısı bu haliyle anarşiktir. Bu nedenle bir taraftan uluslararası yapıda sürekli bir düzenin bulunmaması, diğer taraftan devletlerin farklı çıkarlara sahip olmaları savaflara yol açmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik yapısının yol açtığı korku ve güvensizlik uluslararası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Ancak güç unsuru hem klasik realizmden hem de neorealizmden ana unsur olmaya devam etmektedir.⁷²

Klasik realistler de neorealistler gibi, "yapısal anarşi" veya sorunların çözümünü sağlayacak "merkezi bir otoritenin yokluğu" üzerinde durmakla beraber bunu bir sonuç olarak değerlendirerek devletlerin dış politikası üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu üzerinde durmuyor. Oysa neorealistler anarşi olgusuna bir neden olarak bakarak devletlerin dış politikasını açıklamada önemli bir çıkış noktası olarak kabul etmektedirler. Buradan yola çıkarak "güvenlik ikilemi" (security dilemma) ve "kendine güvenme" (self help: kendine yardım) kavramları üzerinde duran neorealistlere göre, herhangi bir devletin güvenliğini sağlamaya dönük faaliyetleri mevcut ya da potansiyel düşmanlarının güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Bir devletin mutlak güvenlik içinde olması diğer devletlerin mutlak güvensizliği anlamına gelmekte ve bu durum diğer devletleri silahlanmaya veya başka türlü düşmanca davranışlara itmektedir. Dolayısıyla "nisbi kapasite" (relative capabilities) sorununun realist yaklaşımda merkezi bir öneme sahip olduğunu vurgulamak gerekir.

⁷¹ Tayyar ARI: a.g.e. s.191, Linklater, Andrew.(1995), "Neo-realism in Theory and Practice," Ken Booth and Steve Smith (eds.). International Relations Theory Today. Cambridge: Polity Press s.244., Valtz, 1979: 108-117.

⁷² Tayyar ARI: a.g.e. s.192, Senarclens, Pierre de. (1991), "The Realist" Paradigm and International Conflicts, "International Social Science Journal. Vol.43, No.127 (February) s.6-7., Buzan, Barry.(1996), "The Timeless Wisdom of Realism," Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalevski, International Theory: Positivism and Beyond. Cambridge University Press, s.50-51.

Ayrıca idealistlerden ve liberallerden farklı olarak realistler için devletler arasındaki çatışmalar, kötü liderlerin hatalarından, bilgi eksikliğinden, yanlış algılamadan, eğitimsizlikten, sosyo-politik yapıdan ve tarihsel nedenlerden kaynaklanan bir durum olmayıp, tamamıyla doğal ve olağan bir durumdur.⁷³

Yukarıda belirtildiği gibi genel olarak tüm realistlere göre, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletler bütüncül ve yekpare yapılardır ve bencil davranan ve sadece ulusal çıkarları doğrultusunda hareket eden rasyonel birimlerdir. Ulusal çıkarlarına göre biçimlenen devletlerin politikaları hayatta kalma, güvenlik, güç ve nisbi kapasite gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Örneğin Morgenthau'ya göre rasyonel bir dış politika riskin minimize edilmesi, kazancın ise maksimum kılınmasıdır. Özel durumlara göre ulusal çıkar değişebilmekle beraber, ulusal çıkar peşinde olan liderleri yönlendiren ana motivasyonlar büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Morgenthau'nun rasyonel politika varsayımında da ideoloji gibi unsurlara yer verilmemektedir. Realistler tarafından devletler üniter ve bütüncül bir yapı olarak görüldüğünden bunların politikaları, iç siyasal koşulların bir sonucu olmaktan ziyade dışsal gelişmelere verilen bir tepki olarak (bیلardo topu varsayımı) düşünülmektedir. Ancak arasıra rasyonel politikalarından sapmaları açıklamak için klasik realistler iç politikaya ilişkin gerekçelendirmelerde bulunabilmektedirler.⁷⁴

Bununla beraber, klasik realizmin temel özelliklerinden olan, "moral unsurların siyaset dışı tutulması ve etikten arındırılmış bir siyaset anlayışı" neorealizmde yeterince vurgulanmamaktadır. Oysa klasik realizm bu anlamda liberal idealizme bir tepki olarak doğmuş ve onu ütopyacı olarak nitelemesinde de bu görüşün değer unsuruna biçmiş olduğu rol öne çıkmıştı. Klasik realizmde önemli

⁷³ Tayyar ARI: a.g.e. s.192. Holsti, Ole R. (1995) Theories of International Relations and Foreign Policy Realism and Its Challenge, "Charles W. Kegley, Jr (ed.) Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge. New York: St. Martin's Press s.36-37., Buzan, Barry. (1996), "The Timeless Wisdom of Realizm," Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalevski, International Theory: Pozitivizm and Beyond. Cambridge University Press, s.50-51., Nicholson, Michael. (1989), Formal Theories in International Relations. Cambridge University Press. s. 26-27.

⁷⁴ Tayyar ARI: a.g.e. s.193. Holsti, Ole R. (1995) Theories of International Relations and Foreign Policy Realism and Its Challenge, "Charles W. Kegley, Jr (ed.) Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge. New York: St. Martin's Press s.37., Senarclens, Pierre de. (1991), "The Realist" Paradigm and International Conflicts, "International Social Science Journal. Vol.43, No.127 (February) s.11-13., Forde, Steven. (1995) International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism," International Studies Quarterly. Vol.39, No.2 (June) s.144-45.

olan ve onu idealizimden ayıran en önemli unsur olan moral unsur neorealizmde göz ardı edilmiştir. Bu nedenle bir taraftan bilimsellik kaygısıyla hareket ederken diğer taraftan pozitivizmin önemli ilkelerinden biri olan "değerden arındırılmış bilim" ilkesini yadsıması neorealizme yöneltilen önemli bir eleştiridir.⁷⁵

Uluslararası politikanın temel aktörünün devlet olarak görülmesi, devletlerin üniter yapılar olarak değerlendirilmesi, devletlerin ve devlet adamlarının rasyonel davrandıklarının varsayılması ve devletlerin bencil ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden birimler olarak kabul edilmesi, hem klasik realizmin hem de neorealizmin ortak varsayımları ve özellikleridir.

Ancak, neorealizm uluslararası çatışmaları ve savaşları analiz ederken belirgin bir şekilde yapı ve sistem üzerinde odaklanmaktadır. Özellikle uluslararası yapıda egemen olan anarşinin devletlerde güvensizliğe yol açtığı belirtilmekte; savaş ve çatışma ise güvenlik ikilemi kavramıyla açıklanmaktadır. Sistemin anarşik özelliği devletleri varlığını sürdürme sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yapı içinde her devletin en temel amacı varlığını sürdürmektir. Devletler en azından varlıklarını korumak, ancak mümkünse genişlemek ve etkilerini artırmak amacını gütmektedirler. Dolayısıyla, neorealizm bu yönüyle dış politikayı özünde insan doğasına dayandıran klasik realizm den farklı bir bakış açısı sunmaktadır.”⁷⁶

2.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ UNSURLARI

Dış politikanın oluşumunda (belirlenmesinde) ve uygulanmasında en önemli faktörlerden biri ulusal güç unsurlarıdır. Ulusal güç unsurları, bir ülkenin uluslararası ilişkilerinde önemli yer tutar ve her türlü dış politik hamlesinde belirleyici rol oynar.

⁷⁵Tayyar ARI: a.g.e. s.193. Forde, Steven. (1995) International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism,” International Studies Quarterly. Vol.39, No.2 (June) s.143.

⁷⁶ Tayyar ARI: a.g.e. s.194. Shimko, Keith L. (1992). “Realism, Neorealism and American Liberalism,” The Review of Politics, Vol.54, No.2 (Spring), s.293., Nicholson, Michael. (1989), Formal Theories in International Relations. Cambridge University Press. s.26-27., Buzan, Barry.(1996), “The Timeless Wisdom of Realism,” Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalevski, International Theory: Positivism and Beyond. Cambridge University Press, s.50., Forde, Steven. (1995) International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism,” International Studies Quarterly. Vol.39, No.2 (June) s.145-47.

2.2.1. Sabit Veriler: Coğrafya, Tarih, Nüfus ve Kültür

“Sabit veriler ülkelerin mevcut parametreler içinde kısa ve orta vadede kendi iradeleriyle değiştirmelerinin mümkün olmadığı unsurlardır. Ancak, bu durum bahsi geçen unsurların ülkelerin güç denklemindeki ağırlıklarının değişmez olduğu anlamına gelmez. Aksine, değişen uluslararası konjonktür, bu sabit unsurların ülkelerin güç dengeleri içindeki özgül ağırlıklarının değişime uğramasına yol açar.

Bu değişimi doğru bir zamanlama ile tutarlı bir yeniden değerlendirmeye tâbi tutan ülkeler, bu sabit unsurları dinamik bir dış politika yapımının destek zemini haline dönüştürürler.

Uluslararası ve bölgesel nitelikli jeopolitik çatışma alanları, bu sınır tanımlamalarının öngördüğü egemenlik alanları ile fizikî, ekonomik ve kültürel coğrafyanın oluşturduğu iç-bağımlılık alanları arasındaki farklılaşmanın yansımalarıdır. Bu çerçevede sınırlar ile jeopolitik kuşaklar ve hatlar arasındaki ayırım özel bir önem kazanmaktadır. Fizikî ve ekonomik coğrafya açısından birbirini tamamlayan alanların oluşturduğu *jeopolitik kuşaklar*ın karşılıklı sınır tanımlamaları ile birbirinden ayrılan birimler haline dönüşmesi, bu kuşaklar boyunca her an tırmanabilecek egemenlik çatışması potansiyelini beraberinde getirir. Özellikle sömürge imparatorluklarının dağılması ile birlikte ortaya çıkan ulus-devletler arasında ki sınır çatışmalarının çoğunda hukukî sınır ile jeopolitik kuşak uyumsuzluklarının önemli bir payı vardır.

Bir toplumun kültürel ve tarihî birikimi ile desteklenen *jeopolitik ön-hatlar* ise bir toplumun uluslararası vizyonunun şekillenmesinde önemli rol oynarlar. Mesela Alman kimliği ve Kutsal Roma-Germen tarihi ile dokunan Alman stratejik zihniyetinin ön gördüğü jeopolitik ön-hat ile fiilî/hukukî Almanya sınırları arasındaki farklılaşma geçmişte iki dünya savaşına sebep olmuştur. Aynı farklılık II. Dünya Savaşından sonra ise barışçı yöntemlerle AB'nin oluşturucu etkenleri arasında yer almıştır. ABD'yi bir süper güç olarak tarih sahnesine çıkaran ana unsur da, 19.yüzyılda Atlantik 'ten Pasifik derinliğine doğru sürekli genişletilebilen bir sınır üzerinden hukukî/siyasî bir egemenlik alanı haline dönüştürülebilen jeopolitik ön-hat vizyonudur.

Belli bir insan unsurunun (nüfus) belli bir mekân içinde (coğrafya) ve belli bir zaman boyutunda (tarih) sahip olduğu kimlik ve aidiyet hissi ile ürettiği değerler dünyasına dayalı psikolojik, sosyolojik, siyasî ve ekonomik yapı taşlarından oluşan *kültür*, bir ülkenin sabit güç verilerini potansiyel güç verilerine bağlayan en önemli unsurdur. Bu unsur bir taraftan sabit verilerin yaşanan süreç içinde tezahür etmesini sağlarken, diğeryandan potansiyel verileri harekete geçiren temel muharrik rolü oynamaktadır.

Ortak zaman-mekan idrakinden kaynaklanan güçlü bir kimlik ve aidiyet hissine sahip olan ve bu his ile psikolojik, sosyolojik, siyasî ve ekonomik unsurları harekete geçirebilen kültürel yapısı oturmuş toplumlar sürekli yenilenebilen stratejik açılımlar gerçekleştirme imkânına sahiptir. Buna karşılık kimlik bunalımı yaşayan ve bunalımı bir kültür buhranı haline dönüştüren toplumlar psikolojik, sosyolojik, siyasî ve ekonomik dalgalanmaların kıskacında stratejik bir açmaz içine düşerler.

2.2.2. Potansiyel veriler: Ekonomik, Teknolojik ve Askerî Kapasite

Bir ülkenin *potansiyel verileri* ise kısa ve orta vadede değişebilir nitelikte olan ve ülke potansiyelinin kullanım kapasitesini yansıtan unsurlardır. Ekonomik kaynaklar, teknolojik altyapı ve askerî birikim ülkenin güç denkleminde değişken unsurlar olarak yer alır. Bu değişken unsurların dış politika yapımında koordineli ve verimli bir şekilde devreye sokulması, ülkenin uluslararası güç dengeleri içindeki ağırlığının artmasını sağlar. Buna karşılık bu unsurların iyi bir plânlama ile yeterince etkin bir tarzda yeniden yapılandırılmadığı ülkelerin uluslararası ilişkilere yansıyan gücünde ciddi zaafılar ortaya çıkmaya başlar.

Uluslararası ilişkilerin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki en önemli gerilim alanları *jeopolitik ve uluslararası ekonomi-politik*dir. Bu çerçevede dış ekonomik ilişkileri yönlendiren ekonomi-politik tercihler genel stratejinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu durum küresel ekonomi-politik rekabetin tarafı olan büyük güçler kadar, bu rekabetin hem aktörü hem de edilgen sahası konumundaki bölgesel güçler açısından da geçerlidir.

İç ve dış ekonomik politikalar arasındaki uyum meselesi dış politika yapımını ve bu politikaların uygulama sürecini klasik diplomatik kulvarın dışına taşımıştır. II. Dünya Savaşından sonra askerî/diplomatik alanı daralmış olan Japonya' nın ekonomiyi bir strateji parametresi olarak dış politikanın merkezine oturtması bu gelişmenin en çarpıcı misallerinden birini oluşturmaktadır. De Geaulle' ün Fransız Frangının gücünü dış politika oluşumunun ana unsuru olarak görmesinden bu yana finansal alanda büyük ekonomi-politik güçler arasında yaşanan rekabet, ekonomi-politik rekabetin uzun dönemli stratejik rekabet içindeki konumunu sürekli teyit eden bir seyir izlemiştir. Önümüzdeki dönemin uluslararası ekonomi-politik dengelerini belirleyecek gibi görünen Euro-Dolar finansal rekabetinin AB ile ABD arasındaki stratejik ilişkilerin tabî bir parçası olarak devreye girmesi bu konumun son çarpıcı misalini oluşturmaktadır.

Ülkenin *bilim ve teknoloji* alanındaki üretkenliği ve etkinliği de güç parametrelerinin değişken unsurlarının başında gelir. Bir örnek alan olarak üzerinde duracağımız gibi bir ülkenin savunma sanayiinin altyapısı da, ekonomik gelişme düzeyi de, sabit kaynakların etkin bir şekilde değerlendirilebilmesi de bu alanlarda *yetişmiş insan unsuruna* bağlıdır. ABD' nin hegemonik güç olarak ortaya çıkışında bilim ve teknolojik kapasite konusunda yaptığı atılımların rolü büyüktür. Son zamanlarda gerçekleşen ekonomik zirvelerde sürekli gündem maddeleri arasında yer alan telif hakları ve lisans uygulamaları da aslında bilim ve teknoloji konusundaki gelişmelerin denetim gücünü elinde tutma gayretinin bir ürünüdür. Japonya'yı ekonomi-politik bir dev haline getiren temel faktör de teknoloji uygulama alanında gerçekleştirilen atılımların ticarî bir hüviyetle piyasa unsuru haline dönüştürülebilmiş olmasıdır.

Bu unsurların tümünü fiilî güç haline dönüştüren *askerî kapasite*, ülkelerin gerek barış dönemlerindeki potansiyel kapasitesinin gerekse savaş dönemlerindeki reel güç yansımasının temel göstergelerinden biridir. Askerî kapasite, değişen konjonktüre uygun bir tarzda kendini yenileyebilen bir parametre olarak hem ekonomik, diplomatik ve politik kararlardan etkilenmekte hem de bu kararların yöneliş ve uygulanış biçimini belirleyebilmektedir. Ülkenin güvenlik parametreleri ekonomik kaynakların kullanım ve aktarım biçimini etkilerken, diplomatik ve siyasî ilişkilerin seyrini de önemli ölçüde belirlemektedir.

2.2.3. Stratejik Zihniyet ve Kùltürel Kimlik

Bir toplumun *stratejik zihniyeti*, içinde kùltürel, psikolojik, dinî ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihî birikim ile bu birikimin oluştuğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bilincin, o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirlemesinin ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında, zihniyet ile strateji arasındaki ilişki, coğrafi verilere dayalı mekân algılaması ile tarih bilincine dayalı zaman algılamasının kesişim alanında ortaya çıkar. Farklı toplumların farklı stratejik bakış açılarına sahip olmaları, aslında, bu mekân ve zaman boyutlarına dayanan farklı dünya algılamalarının ürünüdür.

Toplumların kendi coğrafi konumlarını eksen edinen mekân algılamaları ile kendi tarihî tecrübelerini eksen edinen zaman algılamaları, yönelişleri ve dış politika yapımını etkileyen zihniyet altyapısını oluşturur. Milleti ezeli bir siyasi birlik ya da hemen değişebilir bir insan topluluğu olmaktan çok, istikrarlı bir tarih sürecinin ürünü olan ve uzun tarih dilimleri içinde oluşan bir birliktelik olarak kabul edersek stratejik zihniyetin aynı zamanda bir kimlik bilincinin tarihî süreç içinde biçimlenmesinin ve yeniden şekillenmesinin sonucunda ortaya çıktığını ve geçici siyasi dalgalanmaların ötesinde bir süreklilik arzettiğini görürüz.

2.2.4. Stratejik Planlama ve Siyasi İrade

Stratejik zihniyet ile stratejik planlama arasında bir muhteva-şekil ilişkisi vardır. Sabit verilerin belirlediği stratejik zihniyetin muhtevası, potansiyel verilerle rasyonel bir kurguya oturtulan stratejik planlama aracılığıyla elle tutulur ve algılanabilir bir şekle bürünür.

Diplomaside de durum pek farklı değildir; sadece nihaî hedefe ulaşmak için kullanılan araçlar farklıdır. Taktik nitelikli adımların stratejik bir yöneliş içinde biraraya getirilememiş olması zamanla stratejik yönelişin anlamını ve çapını önemli ölçüde değişikliğe uğratar, çünkü bu taktik adımları atan diplomatlar kendi taktik adımlarını stratejik hedefler olarak görmeye başlarlar. Kendi birliğinin yürüttüğü muharebeyi savaşın tüm stratejisi olarak değerlendiren bir subay ordunun nihaî savaş

ile ilgili stratejisi üzerinde ne derece yanlış bir yönlendirmeye yol açarsa, kendi taktik tercihini ülkenin dış politika ekseninin merkezi haline getirmeye çalışan bir diplomat da o derece ciddi yanlışlara sebep olabilir.

Soğuk Savaş döneminin bitmesin den sonra kısa süreli olarak Amerika eksenli tekelsel bir yapılanma ya giren uluslararası ilişkiler bugün gittikçe hızlanan bir biçimde güçler dengesi özellikleri göstermeye başlamış bulunmaktadır.

Bunu önceden farkedenden bölgesel güçler çok alternatifli politikalar ve esnek diplomasilere yönelmişlerdir.

Böyle durumlarda bütün bu taktik adımları denetimi altına alabilecek ve askerî/diplomatik birlikleri bir maestro edası ile ahenge sokacak bir *stratejisyen siyasi irade* yoksa, taktik nitelikli tek tek başarılar nihaî savaşın kazanılmasına yetmez. Bir ülkenin kendisine güveni ve gelecekle ilgili ufku; uluslararası ilişkilerdeki zamanlaması, müzakere sürecindeki psikolojik üstünlüğü ve inisiyatif gücü ile ölçülür. Gelecekle ilgili ufuk derinliğine sahip ülkelerin siyasi öncüleri, belirlenmiş gündemlerin esiri olmazlar. Aksine gündem onların elinde şekillenir ve bu şekil alış o ülkeyi üçüncü ülkelerin ilişkilerinde bile etkin bir unsur haline getirir.”⁷⁷

2.3. ULUSLARARASI ANLAŞMALAR

“Devletler arasında anlaşma akdinin çok eski bir geçmişi bulunmaktadır. Hemen hemen her uluslararası sistemde, anlaşma akdine rastlanmaktadır. Bununla birlikte, ulusal devlet sisteminin ortaya çıkması ile akdedilen anlaşmaların sayısı giderek artmış, son bir kaç yüz yıldan beri uluslararası ilişkilerin en önemli yönlerinden biri olmuştur. Bugün uluslararası ilişkilerin hemen her konusu ile ilgili yüzlerce, hatta binlerce anlaşma devletleri birbirine bağlamaktadır. İlk uluslararası anlaşmaların hemen hepsi, iki devlet arasında yapılmış “ikili-anlaşmalar” biçiminde iken, son elli yıldan beri, üç, ya da daha fazla devlet arasında yapılmış “çok-taraflı” anlaşmaların sayısı giderek artmıştır.

⁷⁷ Ahmet DAVUTOĞLU: Stratejik Derinlik (Türkiye’nin Uluslararası Konumu), Küre Yayınları (Temmuz 2010) sss.17, s.23, s.25, s.28, ss.31.

Belirtmek gerekir ki, devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde uymayı ve uygulamayı kabul ettikleri, büyük bir çoğunluğu itibariyle yazılı nitelikte olan belgelere *anlaşma, andlaşma, sözleşme, protokol, senet, misak, modus vivendi* gibi isimler verilmekle birlikte, bunlar arasında hukuk açısından bir fark yoktur.

Çok sayıda uluslararası anlaşma yapılması, bunların akdi ve bağlayıcı nitelik taşıması için bir takım yöntemlerin uygulanması ve aşamalardan geçilmesini gerektirmiştir. Anlaşmaların aktinde genellikle ilk aşama, taraflar arasında görüşmelerin yapılmasıdır. Görüşmeler yapılmadan önce, taraflar, anlaşmanın akdedilmesi konusunda kendi hükümetlerince yetkili kıldıklarını gösteren “*yetki belgelerini*” birbirlerine takdim ederler. Ancak, birçok devletin katıldığı konferans biçimindeki görüşmelerde bu yöntemin uygulanması zor olduğundan, bu işi görmek üzere “yetki belgeleri komisyonları” kurulmaktadır. Her temsilci heyetinin belgelerini inceleyen komisyon, sonuç hakkında karar vermek üzere, bulgularını bir rapor halinde konferansa sunar.

Görüşmeler sonunda kaleme alınan anlaşma metni temsilci heyetlerinin başkanları veya daha yüksek bir devlet yetkilisi tarafından imzalanır. Bununla birlikte, temsilcinin imzalama yetkisi yoksa veya ortaya çıkan metin konusunda hükümetinden kesin bir talimat almamışsa, ya da başka bir nedenle metni imzalamak istemiyorsa, anlaşmayı imzalamak yerine, adının baş harflerini (initials, paraphe) koyar, ya da hükümetine danışmak koşuluyla (ad referendum) imzalar. Çoktarafli anlaşmalar, genellikle, devletlerin Fransızca veya İngilizce isimlerinin alfabe sırasına göre imzalanırlar. Eskiden, iki-tarafli anlaşmaların çoğu Fransızca olarak veya anlaşmayı yapan devletlerin dilinde kaleme alınırlardı. Sonradan, Fransızca yanında, İngilizce de kullanılmaya başlanmıştır. Bugün, Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde hazırlanan sözleşmelerin hepsi, örgütün resmi dilleri olan İngilizce, Fransızca, Rusça, Çince, İspanyolca ve bir kısmı Arapça dillerinde kaleme alınmakta, her dildeki metin aynı derecede geçerli ve bağlayıcı olmaktadır.

Nihayet, anlaşmaların aktindeki son aşama, *onaylamadır*. Anlaşmalar, ilke olarak, ancak onaylama ile bağlayıcı güç kazanırlar. Anlaşmaların onaylanması her devletin iç hukuk kurallarına, çoğu kez anayasasına göre yapılmaktadır. Devletlerin

büyük çoğunluğunda, bu yetki yasama organına verilmiştir. Türkiye'de anlaşmaların onaylanması, Millet Meclisinin onaylanmayı *uygun* bulan bir kanun kabul etmesi (Anayasa, madde 90)⁷⁸ ve Cumhurbaşkanının onayı (Anayasa, madde 104)⁷⁹ ile gerçekleşmektedir. Doğaldır ki, devletlerini yetkili organları, önlerine gelen anlaşma metinlerini onaylamak zorunda değildirler; onaylanmasını geciktirebilecekleri gibi, reddetme yetkisine de sahiptirler. Ancak, özellikle ikili-anlaşmalarda, gereği biçimde görüşülmüş ve devletin yetkili kişilerince imzalanmış bir metnin onayının reddedilmesi veya geciktirilmesi kaşı tarafça iyi karşılanmamakta, hatta ilgili devletler arasında gerginliklere neden olabilmektedir. Yetkili organları tarafından onaylanmamış bir anlaşmanın devleti bağlamayacağı doğaldır.

Devletler anlaşmaları, ya koşulsuz olarak, ya da çekincelerle (ihtirazî kayıt) onaylarlar. Çekince öne sürmek, genellikle söz konusu anlaşmanın belirli hükümleriyle bağlı olmama isteğini açıklamak demektir. Bir anlaşmaya çekinceler konulabilmesi için, genellikle kabul edilen ilke, anlaşmanın buna olanak sağlaması ve çekincenin anlaşmanın *konusuna ve amacına* uygun olmasıdır. Anlaşma akdinin herhangi bir aşamasında, taraflardan birinin metinde yaptığı değişiklikler veya koyduğu çekinceler, öteki taraf veya taraflarca kabul edilmediği sürece onları bağlamaz. Bir anlaşmanın hazırlık çalışmalarına katılmayan ve hazırlanan metni imzalamayan bir devlet, anlaşmanın olanak sağlaması veya tarafların kabul etmesi üzerine *katılma* yoluyla anlaşmaya taraf olabilir. Anlaşmaya katılma yoluyla taraf olan bir devletin, anlaşmadan doğan haklar ve yükümler bakımından bağıtlı öteki devletlerden hiçbir farkı yoktur.⁸⁰

2.3.1. Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Sistem İlişkisi

“Uluslararası hukuk, uluslararası sistemlerin yarattığı, ya da *normatif* kurallarının bir toplamıdır denilebilir. Başka bir deyişle, uluslararası hukuk dünyanın politiko-sosyal yapısının bir ürünüdür; uluslararası aktörlerin niteliği, uluslararası hukuka biçim verirler.

⁷⁸ Bknz. EK.1

⁷⁹ Bknz. EK.2

⁸⁰ Mehmet GÖNLÜBOL, Uluslararası Politika, Atilla Kitabevi, (Ankara 1993), sss.425.

Uluslararası hukuk bir zamanlar, bir tek İmparatorluğun -Roma İmparatorluğunun- bir “dış hukuku” niteliğinde idi; *ius gentium* (kavimler hukuku) denilen bu hukuk sonradan değişen uluslararası yapıya göre yeni biçimler almıştır. Uluslararası sistem değiştikçe, uluslararası birimlerin bağlı oldukları dış kurallarda da değişmeler olmuştur; birçok kurallar ve kurumlar ortadan kalkmış bunların yerine yenileri gelmiştir. Fakat, uluslararası hukuk daima belli bir zamanda uluslararası alanda egemen olan ideolojileri meşrulaştırmış, başlıca güç kalıplarını aksettirmiş ve en önemli aktörlerin siyasal kültürlerinin etkisi altında kalmıştır. Sonra, doğal olarak, uluslararası hukuk, üniteler arasındaki ilişki biçimini ve bu ünitelerin amaçlarına ulaşmak için uyguladıkları yöntemleri ve teknikleri belirlemiştir. Uluslararası hukuk, uluslararası düzenin bir aynası olduğundan, başta gelen işlevi, ünitelerin yanyana yaşamalarını sağlamak ve bu düzeni sürdürmektir. Ancak, hukuk normları kendi başına çoğu kez yetersiz kaldıklarından, uluslararası hukukun "otorite" sağlayabilmesi, büyük ölçüde uluslararası alanda *güç dengesinin* bulunup bulunmadığına bağlı kalmıştır. Gerçekten, uluslararası hukukçu Oppenheim'in dediği gibi “etkin bir uluslararası hukukun gelişebilmesi, uluslararası dengenin varlığı koşuluna bağlıdır.”⁸¹

Bir zamanlar, davranışlarından ötürü devletlerin hiçbir sorumluluk almak istemedikleri bazı "özel" kişiler veya kurumlar ile, doğadan doğruya devlet adına hareket eden kişilerin veya kurumların davranışları arasındaki fark yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Çünkü, görülmüştür ki; uluslararası alanda çalışan kimi “özel” kuruluşlar devletler tarafından kullanılmakta ve onların yaptıkları işler, devletlerin yaptıkları işler kadar önemli olabilmektedir. Son yıllarda isimleri giderek daha fazla duyulan “çok uluslu şirketler” (ÇUŞ) bu tür kuruluşlardır. Yeni uluslararası yapı içinde, “savaş” ile “barış” kavramlarının arasındaki fark da açık olmaktan çıkmış, bir bakıma "ne savaş, ne barış" dönemine girilmiştir. Son bir çeyrek yüzyıl içinde giderek yoğunlaşan ideolojik çatışmalar, gerilla savaşları, anarşik olaylar, ilân edilmemiş savaşlar, barışsız ateşkesler, topyekûn savaş korkusu v.d. uluslararası hukukun birçok geleneksel kurallarını anlamsız hale getirmiştir. Gerçekten, önceki

⁸¹ Mehmet GÖNLÜBOL, a.g.e. s.432’de 4 numaralı dipnot: Stanley Hoffmann, “International Systems and International Law” in Klaus Knorr and Sidney Verba, The International System (New Jersey: Princeton University Press, 1961), s. 211 vd.

yüzyılların koşullarına göre geliştirilmiş, Çeltikle savaş ve tarafsızlıkla ilgili birçok kuralların, yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki dünya koşulları içinde geçerliliklerini sürdürmesi olanaksızdır. Devletin ülkesi üzerindeki egemenliği ile ilgili kurallarda da önemli değişimler olmuştur. Çünkü, hem “egemenlik” kavramının, hem de “ülke” kavramının anlamları değişmiştir. Bu gün “egemenlik” kavramı, “daha fazla bağımsızlık” anlamına gelmektedir. Devletler birçok konularda “kendi serbest iradeleri ile” sayılan giderek artan uluslararası kuruluş lehine “egemenliklerinden” özveride (fedakârlık) bulunmaktadır. Aynı biçimde, uzay ve deniz hukukundaki gelişmeler, “ülke” kavramına önemli yenilikler getirmişlerdir. Yabancıların mallarına ve yatırımlarına karşı tutum ve davranışlarda, dolayısıyla bu konudaki uluslararası hukuk kurallarında da aynı biçimde gelişmeler olmuştur.

Bugünkü uluslararası sistem tüm dünyayı içine alan, gerçek anlamda “yatay”, ünitelerinin birbirinden çok farklı olması nedeniyle de ayrışık (heterogen) bir nitelik göstermektedir. Bu sistem içinde global düzeyde askerî bakımdan bir denge “yılığ dengesi” sağlanabildiği halde, daha aşağı düzeylerde ve ulusal ünitelerin içinde sürekli çatışmalar bulunmaktadır. Siyasal, ekonomik ve ideolojik nedenlere dayanan bu çatışmalar bugünkü dünya sisteminin olağan bir yanı durumuna gelmiştir. Çeşitli düzeydeki ve nitelikteki çatışmaların bu denli yoğun olduğu, yapı bakımından birbirinden çok farklı olan ünitelerin oluşturduğu, böylesine genişlemiş bir uluslararası sistem için de uluslararası hukukun geleneksel kurallarında bazı değişikliklerin meydana gelmesi, yeni gereksinimleri karşılayacak yeni kuralların oluşturulması gereği doğaldır.

Bugün bu gereksinmelerin karşılanması çabalarına girişilmiş bulunmaktadır. Devletlerin ve devlet gruplarının birbirinden çok farklı gereksinmelerini karşılayacak, pek çok konu da çalışmalar yapan, bölgesel ve evrensel uluslararası örgütler kurulmuş, dünyanın her köşesinde, çeşitli konuları ele almak üzere toplanan çeşitli düzeylerdeki konferanslar, uluslararası sistemi yeni ve önemli yönlerinden biri olmuştur. Bu örgütlerin ve konferansların geliştirdikleri yeni uluslararası hukuk kuralları yanında, özellikle Birleşmiş Milletler Örgütü çerçevesi içinde, tüm dünya, devletlerinin katılmasıyla yürütülen “uluslararası hukukun tedricî geliştirilmesi ve kodifikasyonu” çalışmaları ile, bugünkü istikrarsız ve dengesiz dünya koşulları için de, yeni hukuk kuralları yaratılmaya, eskileri de yeni koşullara

uydurulmaya çalışılmaktadır. Çeşitli niteliklere sahip tüm dünya devletlerinin katıldıkları ve kendi serbest rızaları ile kabul ettikleri hukuk kurallarının, ileride devletler arasındaki ilişkileri düzenlemede daha önemli rol oynamaları beklenebilir.”⁸²

2.3.2. Uluslararası Hukukun Yorumlanması ve Bağlayıcılık Gücü

“Uluslararası hukuk kurallarının yorumlanması, bu hukuk dalına özgü, özel önem taşıyan bir konudur. İç hukukta yorum yasama, yürütme ve yargı organları tarafından yapılır. Uluslararası anlaşmaların çoğunluğu, açık olmaktan uzak, yoruma gereksinme gösteren belgelerdir. Gerçekten, anlaşmaların hemen hepsi, uzun ve yorucu görüşmeler ve karşılıklı ödünler sonunda oydaşma ve oylamalarla kaleme alındıklarından, devletlerin çoğunluğunun onayını alabilmek için, çoğu kez zorunlu olarak, açık olmayan, ya da çok anlama gelebilecek biçimde kaleme alınmaktadırlar. Sonra, anlaşmalar, dünya görüşleri çok farklı devletlerin çıkarlarını bağdaştıran belgeler olduklarından, çeşitli yorumlara olanak vermektedirler. İç hukuk metinleri, özellikle anayasalar da her zaman anlaması kolay, açık belgeler değildir. Fakat, çoğu kez, bu belgeleri hukuken yorumlama yetkisine sahip özel kurumlar veya organlar bulunmaktadır: anayasa mahkemeleri, yüksek mahkemeler, yasama organları gibi. Oysa, uluslararası hukukta özneler (süjeler), yani devletler, hukuk kurallarını kendileri yarattıkları gibi, onu gene kendileri yorumlamaktadırlar.

Her devletin, uluslararası hukuku kendi çıkarlarına göre, farklı biçimde yorumlayacağı açıktır. Bunu en açık biçimde Birleşmiş Milletler organlarındaki tartışmalarda görüyoruz. Uluslararası bir “anlaşma” niteliğinde olan Birleşmiş Milletler Örgütünün anayasası (Anlaşma) hükümlerinin yorumu sık sık tartışma konusu olmakta ve bu konudaki tartışmalar oylama ile karara bağlanmaktadır. Her devlet, Birleşmiş Milletler Andlaşması hükümlerinin kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamasını istediğinden, oyunu o yöndeki yorum doğrultusunda kullanmaktadır.”⁸³

⁸² Mehmet GÖNLÜBOL, a.g.e. ss.431, ss.438, ss.441. ve s.442’ de 8 numaralı dipnot: Wolfgang Friedmann, The Changing Structure of International Law (New York: Columbia University Press, 1964), s.1-10.

⁸³ Mehmet GÖNLÜBOL, a.g.e. s.429.

2.3.3. Uluslararası Hukukun Kodifikasyonu

“*Kodifikasyon (taknin) teamülî (yapılageliş)* hukuk kurallarının yazılı hukuk biçimine dönüştürülmesi işlemidir. Bu işlem uluslararası hukukta özel bir önem taşımaktadır; çünkü, yakın zamanlara değin bu hukuk dalının önemli bir bölümü örf ve adet hukuku niteliğinde idi. Örf ve adet kuralları ise, doğaları gereği, yazılı kurallar kadar açık ve seçik değillerdir. Sonra, örf ve adet hukukunun derlenmesi ve yazılı hukuk haline sokulması sırasında, ister istemez yürürlükteki hukuk gözden geçirilmekte ve boşluklar doldurulmaya çalışılmaktadır. Nitekim, bu nedenle Birleşmiş Milletler Örgütünün Genel Kuruluna bağlı olarak kurulan Uluslararası Hukuk Komisyonunun Statüsünde kodifikasyon çalışmasının, devletlerin uygulamalarının, örnek olayların ve mahkeme kararlarının bulunduğu konular da uluslararası hukuk kurallarının daha büyük açıklıkla saptanması, düzenli ve sistemli bir biçimde yazılması olduğu belirtilmektedir. Bu tanımlamadan da açıkça anlaşılabileceği gibi her kodifikasyon çalışmasında, zorunlu olarak bir “boşlukların doldurulması” dolayısıyla da bir “yasama işlemi” bulunmaktadır. Bu durum kodifikasyon çalışmasını basit ve mekanik bir işlem olmaktan çıkarıp, ilk görüldüğünden, ya da sanıldığından çok daha önemli bir çalışma durumuna getirmektedir. Doğaldır ki, kodifikasyon çalışmalarında kabul edilen metinlerin, devletlerin onayına sunulması gerekmektedir.

Uluslararası hukukun kodifikasyonu çalışmalarına özellikle ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren önem verilmiş ve uluslararası özel dernekler ve yazarlar çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bununla birlikte, önemli kodifikasyon çalışmaları yirminci yüzyılda başlamıştır. 1899 ve 1907 La Haye Konferansları ve Milletler Cemiyetinin çalışmalarından sonra, bu işi Birleşmiş Milletler Örgütü her zamankinden daha ciddi bir biçim de ele almış bulunmaktadır. Bu Örgütün Genel Kurulu, Andlaşmasının 13 üncü maddesi ile “devletlerarası hukukun tedrici geliştirilmesi ve taknini” ile görevlendirilmiştir. Genel Kurul, bu yetkisine dayanarak 1947 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nu kurmuştur. Komisyon o zamandan

beri çok önemli konuları ele alarak bunların kodifikasyonu ve tedrici geliştirilmesi konusuyla uğraşmıştır.”⁸⁴

2.4. AGİK VE TÜRKİYE

Uluslararası organizasyonlar ve antlaşmalar konuları için önemli bir örnek teşkil etmesi sebebiyle ve diğer uluslararası örgütlenmeler kadar iyi bilinmemesi nedeniyle AGİK’ten bahsetmekte fayda vardır.

“Kısaca AGİK olarak tanımlanan "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı" 1960'larda başlayan "Yumuşama Dönemi"nin bir ürünüdür. Başlangıçta Arnavutluk hariç Avrupa ülkeleri ile ABD ve Kanada'nın taraf olduğu bir forum olarak ortaya çıkmış, daha sonra 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Avrupa'da yeni bağımsız devletlerin kurulmasıyla üye sayısı ellinin üzerine çıkarken, önemi giderek artan bir yapılaşma içine girmiştir.

AGİK'in başlangıç noktasını oluşturan "Avrupa Güvenlik Konferansı"na Finlandiya'nın evsahipliği yapacağını bildirmesi üzerine, Konferans 22 Kasım 1972 tarihinde Helsinki'de başlayarak uzun görüşmeler neticesi 1 Ağustos 1975 tarihinde yapılan zirvede, Helsinki Nihai Belgesi 35 ülke lideri tarafından imzalandı.⁸⁵ AGİK sürecinin ilk belgesi olan Nihai Senet, üç bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölüm, Avrupa'da güvenlik ve güven artırıcı önlemleri kapsayıp devletlerin egemen ve eşit oluşu, güç kullanmama, sınırların dokunulmazlığı, toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine karışmama, insan haklarına saygı, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü gibi ilkeleri kapsamakta idi. İkinci bölüm ekonomik konularda işbirliğini, üçüncü bölüm ise insani konulan içermekteydi.⁸⁶

Helsinki Nihai Senedi, Doğu Avrupa ülkelerinin II. Dünya Savaşı sonrası sınırlarına meşruiyet kazandırmakta idi. Doğu Avrupa ülkeleri, mevcut statükonun devamına ve toprak bütünlüğüne saygı ilkelerine önem verirken, Batı ülkeleri insan

⁸⁴ Mehmet GÖNLÜBOL, a.g.e. ss.427.

⁸⁵ İrfan C.ACAR, Dış Politika, Sevinç Matbaası, (Ankara 1993), s.113'te 1 numaralı dipnot. Oral Sander, Op. Cit., s. 617-618

⁸⁶ İrfan C.ACAR, a.g.e. s.113'te 2 numaralı dipnot. Jonathan Luximooore, The Helsinki Agreement, 1986, London, Institute for European Defence and Strategic Studies, s.9

haklarına saygı kuralını ön plana çıkararak, bu hususun Doğu Avrupa ülkelerince kabulünü sağlamış oluyorlardı. Bu şekilde tarafların görüşleri arasında bir denge kurulmuştu. Böylece, Yumuşama Dönemi'nde iki blok arasında işbirliğini öngören ve güven arttırıcı unsurların ele alındığı bir forum gerçekleştirilmiş oluyordu.

1992 yılına erişildiğinde üye sayısı 52'ye ulaşan AGİK, Helsinki Nihai Belgesi'ni takiben aşağıda sıralanan belgeleri kabul etti:

- 1983 Madrid Kapanış Belgesi
- 1989 Viyana Kapanış Belgesi
- 1990 Kopenhag Belgesi
- 1990 Bonn Konferansı Belgesi
- 1990 Paris Yasası
- 1991 AGİK Moskova Belgesi
- 1992 Helsinki Zirve Belgesi

Kabul edilen belgeler siyasi taahhüt niteliğinde olmasına rağmen, devletlerin bu belgelerdeki ilkelere uymaları beklenmektedir. Kararlar tüm üyelerin oybirliği ile alınmakta, ancak bazı mekanizmaların oy çokluğuyla işletilmesi yönündeki eğilim giderek güç kazanmaktadır. 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın geride kalmasıyla AGİK'in bir uluslararası forum olarak önemi giderek artmaktadır. Körfez Savaşı, Yugoslavya'nın ve SSCB'nin dağılması, milliyetçilik hareketlerinin iyice hız kazanması, Yugoslavya ve Kafkaslar'daki etnik çatışmaların şiddetlenmesi gibi unsurlar, sınırların güç kullanılarak değiştirilemeyeceği, azınlık ve insan haklarına saygı gibi AGİK'in temel ilkelerini ön plana çıkarmış ve yeni dünya düzeninde tüm bu ilkelerin uluslararası toplum tarafından korunması önemli bir unsur haline gelmiştir.⁸⁷

⁸⁷ İrfan C.ACAR, a.g.e. s.113.

2.4.1. AGİT'e Geçiş

“1992 yılında yapılan Helsinki Zirvesi, 1975 Helsinki ilkelerini teyit etti. AGİK’ e değişimin iradesi görevini verdi. Yeni bir diyalog, müzakere ve işbirliği forumu oluşturuldu. 1994 yılındaki zirve de Macaristan’ın Başkenti Budapeşte’de yapıldı. “Budapeşte Zirvesi” AGİT’in kurumsallaşmasında son aşamayı oluşturduğu gibi, zirvede bazı yeni kurumların da kurulması kararlaştırıldı. Zirvede, 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’ndan Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı’na geçilmesi kararı alındı. Davranış ilkeleri rehberi adı altında güvenliğin siyasi ve askeri yönlerine ilişkin bir belge de kabul edildi.”⁸⁸

2.4.2. Lizbon Zirvesi

“1996 yılındaki zirve Portekiz’in başkenti Lizbon’da yapıldı. Buradaki zirvede Türkiye müteakip zirve için adaylığını koydu. 1998 yılında yapılması gereken zirve, Rusya Federasyonu ve ABD’nin AGİT içindeki yaklaşımlarının yol açtığı görüş ayrılıkları yüzünden 1999 yılına sarkmak zorunda kaldı. Yüzyılın son zirvesinin İstanbul’da yapılmasına Ermenistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin koyduğu muhalefet şerhi de Türkiye’nin yaptığı girişimler ve ABD’nin yoğun baskısı sonucunda aşıldı.”⁸⁹

2.4.3. İstanbul Zirvesi

“Yüzyılın son büyük toplantısı olma özelliğine de sahip AGİT Zirvesi, 62 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla İstanbul’da düzenlendi. Zirvedeki en önemli tartışma konularından biri, Avrupa’da yaşanabilecek güvenlik sorunları karşısında AGİT’in görev çerçevesini çizen Avrupa Güvenlik Şartı’nda, uluslararası toplumun iç çatışmalara müdahale etmesini kolaylaştıran yaklaşımdı.

⁸⁸ Ayhan EVRENSEL: AGİT Nedir ? (Kasım 2000). <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/46899.asp> (29.06.2012)

⁸⁹ Ayhan EVRENSEL: a.g.m. a.g.i.s. (29.06.2012).

Ancak Çeçenistan krizi nedeniyle, Rusya bu ilkeye şiddetle karşı çıktı ve sonuçta AGİT Çeçenistan hareketinin gölgesinde sona erdi.”⁹⁰

“21. yüzyıla girerken AGİT, 1990’lardaki çatışmalardan yıkımla çıkmış ülkelere demokratik kurumların inşası, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve ekonomik kalkınmanın teşvikinde yardımcı olmaya dönük çalışmalarına ağırlık vermiştir. Örgütün çalışmalarının uzun dönemli proje yardımına kayması, faaliyetlerinde denge sağlanması çağrılarını da beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra, iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesini müteakip konvansiyonel savaşın Avrupa kıtasının istikrar ve güvenliğine yönelik öncelikli tehdit olmaktan çıkması, buna mukabil, 11 Eylül saldırıları sonrası asimetrik risk ve tehditlerin ön plana gelmesi üzerine silahların kontrolü ile GGAÖ konuları gündemdeki yerini kaybetmiştir. Keza, AGİT’in bir bölgesel güvenlik örgütü olarak çözmekle yükümlü olduğu ihtilafların (G. Osetya, Transdinyester ve Y. Karabağ) çözüm süreçlerinde somut ilerleme sağlanamaması, Örgütün işlevi ve rolüne ilişkin katılımcı ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları Örgütün etkinliği ve rolünün yeniden değerlendirilmesi ihtiyacını doğurmuş ve Örgüt içinde bu doğrultuda bir süreç başlatılmıştır. Bu çerçevede Örgütün reformu konusu gündemin üst sıralarında yer almıştır.

21. yüzyılda karşılaşılan tehditlerin çok boyutlu ve karmaşık nitelik arz etmesi, katılımcı ülkeleri 2003 Maastricht Bakanlar Konseyinde “21. Yüzyılda Güvenlik ve İstikrara Yönelik Tehditlere Yönelik AGİT Stratejisi”ni kabul etmeye sevk etmiştir. 1-2 Aralık 2010 tarihleri arasında düzenlenen AGİT Astana Zirvesinde, yükümlülüklerle bağlılık katılımcı Devletlerce teyit edilmiştir.”⁹¹

2.4.4. AGİT’te Kararların Alınma Yöntemi

“AGİT, pek çok uluslararası örgütten farklı bir işleyiş yapısına sahip. Geçmişinden gelen çıkar çatışmasının en belirgin kalıntısı, kararların hala oybirliğiyle alınması. Teoride, Andorra ile Rusya’nın oyu eşdeğer, ancak siyasi gerçeklikler ve değişik baskı unsurları, pratikte durumu bu türlü bir kilitlenmeye götürmüyor. Öte yandan örgüt, daha başlangıç aşamasında yeni gerekliliklere ayak

⁹⁰ Ayhan EVRENSEL: a.g.m. a.g.i.s. (29.06.2012).

⁹¹ http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_tr.mfa (29.06.2012).

uydurmasını ve kendini ona göre biçimlendirmeyi becerebilmiş. Bunun en açık örneği ise, 1992’de kabul edilen “Oybirliği Eksi Bir” kuralı. Normalde her türlü karar için tüm katılımcı ülkelerin onayı gerekirken, “insan hakları ve temel özgürlükler konusunda AGİK normlarını çok açık olarak çiğnediği gerekçesiyle” Yugoslavya’nın üyeliğinin askıya alınabilmesi için ilk kez böyle bir istisnai yönteme başvuruldu.

Örgütün diğer ilginç yönü ise, alınan kararların hiçbir hukuki bağlayıcılığının bulunmaması. Buna rağmen, bir uluslararası anlaşmaya değil, karşılıklı taahhütlere dayanan örgüt sürecinde oybirliğiyle alınan kararların büyük bir siyasi ağırlığı var. Bir başka ifade ile, AGİT karar süreci yavaş işleyebiliyor, çünkü ülkelerin ikna edilmesi uzun sürebiliyor, ancak alınan karara uymayan ülkeye, diğer üyeler siyasi baskı uygulayabiliyor.

Karar sürecinin en üst mercii, sonuncusu İstanbul’da gerçekleştirilen, Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi. 2-3 yılda bir yapılan zirvelerin arasında biraraya gelen Bakanlar Konseyi de üst düzey kararlar alabilirken, gerçek karar organı niteliğini, her Perşembe günü Viyana’da toplanan Daimi Konsey taşıyor. Benzeri biçimde, örgüt çerçevesinde uygulanan güven ve güvenlik artırıcı önlemler (CSBMS), Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Müzakereleri (AKKUM) ve Anlaşması (AKKA), Açık Semalar Anlaşması, Avrupa’daki her ülkenin imza attığı nadir anlaşmalardan sayılıyor.

Ancak, örgütün eksikleri de yok değil. Hala katılımcı ülkelerin çıkarlarının çatıştığı bir forum niteliği taşıyan örgüt, erken uyarı mekanizmaları sayesinde sorunları teşhiste gecikmiyor. Örgütün asıl sorunu ise, her zaman için bu sorunları bertaraf edecek etkili bir mekanizmaya sahip olmaması.”⁹²

2.4.5. AGİT’in Diğer Uluslararası Örgütlerden Farkı

“AGİT aslında kamuoyunda diğer örgütler kadar iyi tanınmıyor. Bunda, AGİT’in diğer uluslararası örgütlerin düştüğü hantallık tuzağına düşmeme kaygısının

⁹² Ayhan EVRENSEL: a.g.m. a.g.i.s. (29.06.2012).

büyük rol oynadığına dikkat çekiliyor. Avrupa Konseyi'nin Strasbourg'daki merkezinde 1400'ün üzerinde memur çalışırken, AGİT'in Viyana'daki Sekreteryası'nda çalışanların sayısı ancak 200'e ulaşıyor. Birleşmiş Milletler Anayasası çerçevesinde bir bölgesel örgütlenme olan NATO'nun ya da Avrupa Birliği'nin (AB) sahip olduğu kurumsallaşma, yalnızca bu örgütlerin binalarıyla bile dışa vurulurken, AGİT'in Viyana'daki Sekreteryası, bir alışveriş merkezinin dördüncü katında yer alıyor. AGİT, masrafları olabildiğince aza indirmek için ilginç bazı yollara başvuruyor. Karar organı niteliği taşıyan ve ülkelerin daimi temsilcilerinin her Perşembe günü biraraya geldiği Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tarihi Hofburg Sarayı'ndaki toplantı salonları, Avusturya Hükümeti tarafından örgüte hibe edilmiş gibi. AGİT misyonlarında görev alan yaklaşık 2.500 uluslararası uzmanın büyük çoğunluğunun maaşları kendi ülkeleri tarafından ödendiği için, bunların hizmeti kelimenin tam anlamıyla “bedavaya geliyor”.⁹³

2.5. EKONOMİ, ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE DIŞ POLİTİKA

“Sosyal, fiziksel ve diğer sınırlamaların olmadığı bir ortamda piyasa ekonomisi genişleyici ve dinamik niteliğe sahiptir. Ekonomik büyümeye yol açma, sınırsal olarak genişleme ve toplumun tüm katmanlarını kucaklama eğilimindedir. Gruplar ve devletler piyasanın işleyişini baskı altında tutmak isterler, çünkü piyasa toplum üzerinde hatırı sayılır bir kuvvet uygulama potansiyeline sahiptir; piyasayı kontrol etme çabaları uluslararası ilişkilerin ekonomi politığının önemini artırır.”⁹⁴

“Piyasa ekonomisinin iç siyaset ve uluslararası siyaset için bir sonucu, toplum üzerinde fazlaca yıkıcı etkiye sahip olmasıdır; piyasa güçleri'nin ve fiyat mekanizmasının topluma getirilmesi geleneksel sosyal ilişkilerin ve kurumların ezilmesine ve hatta dağılmasına sebep olabilir. Verimlilerin rekabeti verimsizleri de yönlendirir ve herkesi yeni yollara adapte olmaya zorlar. Daha önce belirtildiği gibi, piyasaların tabiatında büyümeye ve her şeyi kendi yörüngelerine çekmeye yönelik

⁹³ Ayhan EVRENSEL: a.g.m. a.g.i.s. (29.06.2012).

⁹⁴ Robert GILPIN: Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politigi (The Political Economy of International Relations), Kripto Yayınları, (Kasım 2011). Çev: Murat DURAN, Selçuk OKTAY, M. Kadir CEYHAN, Gürkan POLAT. s. 34.

bir eğilim vardır. Devamlı yeni talepler teşvik edilir ve yeni arz kaynakları aranır. Dahası, piyasalar toplumların üzerinde çok az kontrol sahibi oldukları döngüsel dalgalanmalara ve çalkalanmalara tabidir; uzmanlaşma ve buna bağlı sonuçlar, talihsiz olaylara karşı savunmasızlığı artırmaktadır. Kısacası piyasalar sosyo-politik değişimlerin güçlü bir kaynağını oluşturmakta ve toplumlar kendilerini piyasa güçlerine karşı korumaya çalıştıkça eşdeğer güçte cevaplar üretmektedir (Polanyi, 1957, Eser adı verilmemiştir). Bu sebeple, liberal eğilimin aksine hiçbir devlet, piyasa güçlerinin tam ve düzensiz gelişmesine izin vermez.”⁹⁵

“Piyasa ekonomisinin devletler için bir diğer önemli sonucu da ekonomik bağımlılığın, gruplar ve toplumlar arasında güç ilişkileri oluşturmasıyla ortaya çıkar. Piyasa siyasi olarak tarafsız değildir; piyasanın varlığı, bir aktörün bir diğerine karşı kullanabileceği ekonomik bir güç oluşturur. Ekonomik bağımlılık suiistimale ve manipülasyona açık, kırılganlıklar ortaya çıkarır. Albert Hirschman'ın sözleriyle, piyasa ilişkileri vasıtasıyla, "herhangi bir ülke ile ekonomik ve finansal ilişkilere sekte vurma gücü, ... bir ülkenin bir diğerinin üzerinde kazanacağı tesirin ve gücün kaynağıdır" (Hirschman, 1945, s.16 Eser adı verilmemiştir). O zaman, ekonomik bağımlılık, gruplar ve toplumlar arasında değişen derecelerde hiyerarşi, bağımlılık ve güç ilişkisi oluşturur. Bu duruma bir yanıt olarak, devletler kendi bağımsızlıklarını ve diğer devletlerin bağımlılıklarını artırmaya çalışırlar.

Piyasa ekonomisi gruplar ve toplumlara hem faydalar sunar, hem de birtakım maliyetler getirir. Bir taraftan, ekonomik uzmanlaşma ve işbölümü ekonomik büyümeyi beslemekte ve piyasa katılımcılarının zenginliklerini artırmaktadır. Kazanımlar dengesiz bir şekilde dağılsa da, genel olarak mutlak manada herkes kazanır. Bu nedenle, çok az toplum dünya ekonomik sistemine katılmamayı tercih eder. Yine de piyasa ekonomisi diğer taraftan belirli gruplar ve toplumlar üzerine ekonomik, sosyal ve siyasi maliyetler getirmekte, bu sebeple nispi bağlamda, bazıları diğerlerinden daha fazla kazanmaktadır. Nitekim devletler kendilerini koruma ve kendilerine ve vatandaşlarına gelen maliyeti sınırlama yollarını aramaktadırlar. Gruplar ve toplumlar arasındaki, faydaların ve maliyetlerin dağılımı üzerine

⁹⁵ Robert GILPIN: a.g.e. s.38.

çekişmeler, modern dünyanın uluslararası ilişkilerinin başlıca özelliği haline gelmiştir.”⁹⁶

2.5.1. Ekonomi Politliğinde Milliyetçi Görüş

“Ekonomik milliyetçilik de tıpkı ekonomik liberalizm gibi geçtiğimiz yüzyıllarda çeşitli değişimlerden geçmiştir. Aynı zamanda isimleri de değişmiştir: merkantilizm, devletçilik, korumacılık, Tarihsel Alman Ekolü ve son zamanlarda Yeni Korumacılık. Fakat tüm bu görünümeler boyunca uyumlu ve sistematik bir ekonomik veya siyasi teoriden ziyade bir dizi tema veya duruş göze çarpmaktadır. Temel fikri, ekonomik faaliyetlerin devlet inşası amacına ve devlet çıkarlarına tabi olduğu ve olması gerektiğidir. Tüm milliyetçiler, uluslararası sistemin işleminde ve organizasyonunda devlete, milli güvenliğe ve askeri güce öncelik atfeder. Bu genel çerçeveden iki temel görüş çıkartılabilir. Bazı milliyetçiler, milli ekonomik çıkarların devletin güvenliği ve bekası için gerekli asgari seviyede korunması fikrindedirler. Karşılacak daha iyi bir terim eksikliği sebebiyle, genel olarak savunmacı bu duruş "iyi huylu" merkantilizm olarak adlandırılabilir.”⁹⁷ Diğer taraftan uluslararası ekonomiyi emperyalist gelişme ve milli yükselme için bir alan olarak gören milliyetçiler de vardır. Bu saldırgan şekil "kötü huylu" merkantilizm olarak adlandırılabilir. Nazi ekonomi bakanı Hjalmar Schacht'ın 1930'larda Batı Avrupa'ya yönelik ekonomi politikaları bu türdendir.”

“Ekonomik milliyetçiler uluslararası ilişkilerde ekonomik faktörlerin rolünün üzerinde önemle dururlar ve devletler -kapitalist, sosyalist ya da her neyse- arasındaki ekonomik kaynaklar için yapılan mücadeleleri yaygın ve başlı başına uluslararası sistemin doğasında mevcut olarak görürler. Bir yazarın da dediği gibi, ekonomik kaynaklar milli güç için olduğundan, her çatışma hem siyasi hem de ekonomiktir (Hawtrey,1952 Eser adı verilmemiştir). En azından uzun vadede, devletler zenginlik ve milli gücü eşzamanlı olarak kovalar.”

⁹⁶ Robert GILPIN: a.g.e. s.39.

⁹⁷ Robert GILPIN: a.g.e. s.49. 14 numaralı Dipnot: Friedrich List iyi huylu merkantilizm görüşünden sayılabilir. List gerçek kozmopolitiğin sadece tüm devletler geliştiği zaman mümkün olacağına inanmıştır. İyi huylu ve kötü huylu merkantilizm üzerine bir tartışma için bkz. Gilpin 1975, s.234-37 ve bu kitabın 10. bölümü

“Milliyetçiler, rekabetçi devletlerin dünyasında karşılıklı kazançtan ziyade nispi kazancı daha önemli görmektedirler. Bu nedenle devletler, diğer ekonomik güçlere nazaran orantısız olarak daha fazla faydalanmak için uluslararası ekonomik ilişkileri yönlendiren kurallar ve rejimleri sürekli olarak değiştirmeye çalışırlar. Adam Smith'in zekice gösterdiği gibi herkes tekel olmak istemektedir ve eğer rakipleri engellemezse, tekel olmayı deneyecektir. Bu sebeple liberal ekonominin gelişmesi, kendi çıkarları sistemin muhafazasında saklı baskın ekonomik güçlerce desteklenmediği sürece mümkün değildir.”

“Uluslararası ekonomi politik teorisi veya ideolojisi olarak göreceli güçlü ve zayıf yanları ne olursa olsun, coğrafi konum ve ekonomik faaliyetlerin dağılımına ilişkin milliyetçi vurgu güçlü bir cazibe sağlamaktadır. Modern tarih boyunca devletler sanayiye geliştiren ve teknolojiyi ilerleten politikalarla azami karlı ve kendi sınırları içinde istihdam yaratan ekonomik faaliyetler izlemişlerdir. Becerebildikleri kadarıyla kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarına uygun uluslararası işbölümü oluşturmayı denemişlerdir. Doğrusu, devlet sistemi var oldukça ekonomik milliyetçilik, uluslararası sistemde önemli etkiler bırakacak gibi görünmektedir.”⁹⁸

Uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın nasıl olacağı konusunda (çatışmacı veya barışçıl olması), ekonominin ve ekonomik ilişkilerin etkisi noktasında, şu değerlendirme önemlidir;

“Bu noktada üzerinde durulması gereken temel mesele ticaretin ve diğer ekonomik ilişkilerin tek başına uluslararası ilişkileri çatışmacı veya barışçıl yapamayacağıdır. Ekonomik bağımlılık ve siyasi davranış arasındaki bağ hakkında herhangi bir genelleme yapmak mümkün görünmemektedir. Ekonomik ilişkiler bazen siyasi ilişkileri kolaylaştırabildiği gibi bazen daha da zorlaştırmaktadır. Haklı olarak ticaretin barış garantörü olmadığı söylenebilir. Diğer taraftan ticaretin çöküşü sık sık uluslararası ihtilafların çıkmasına yol açmaktadır (Condillfe, 1950, s.527 Eser adı verilmemiştir). Genelde uluslararası ilişkilerin karakteri ve savaş ve barış me-

⁹⁸ Robert GILPIN: a.g.e. s.50-51-52.

selesi sistemdeki büyük ve ufak güçlerin stratejik çıkar ve güç konfigürasyonu ile belirlenmektedir.”⁹⁹

Ekonominin Dış Politika için önemi hakkında çeşitli bilgiler vermesi açısından, dönemin Dışışleri Bakanı Abdullah GÜL’ün 26 Mart 2003 te Dışışleri Bakanlığı bütçesinin T.B.M.M. Genel Kurulu’nda görüşülmesi vesilesiyle yapılan konuşmaya değinmekte de yarar var;

“Hükümet programımızda da vurgulandığı üzere, Türkiye’mizin dış politikası, halkımızın yediği ekmeği doğrudan etkilemektedir. Bu meyanda, bir hususu önemle vurgulamak istiyorum. Etkin ve inandırıcı bir dış politika, güçlü bir mali destekle mümkün olabilmektedir. Bu, açık bir gerçektir. Ülkemiz açısından fevkalade önemli ve yoğun dış siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı bir ortamda, Bakanlığımın, kendisinden beklenen görevleri etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için gerekli imkân ve mali kaynaklarla teçhiz edilmesi zorunludur. Bakanlığımın, yıllardır birikmiş bulunan personel ve bina sıkıntısı, diğer ülkelerin koşullarından çok geride kalan çalışma imkânlarına kadar birçok mesele, bu bütçeyle çözülemeyecektir. Bakanlığım mensupları, gerçekten, büyük bir fedakârlık ve yurtseverlik içinde görevlerini çok zor şartlar altında yerine getirme gayreti içindedir.

Hizmetin gereği olarak çok özenle seçilip, uzun yıllar boyunca deneyim kazanarak yetişen Bakanlığımın kısıtlı kadroları, kendilerinden beklenen etkinlik oranında imkânlarla teçhiz edilememektedirler. Örneğin, eşgüdüm, bilgi akışı, istişare gibi hususların kilit öneme sahip olmasına karşın, yedi ayrı binada çalışmakta olan kadrolarımın derlenip toparlanması için öngörülen ek bina inşaatı, bu yıl da tamamlanamama riskiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla, onayınıza sunulan tasarı, kamu harcamalarındaki tasarruf politikaları çerçevesinde hazırlanmış olup, olması gerekeni yansıtmamaktadır. Bu tasarı, Türkiye gibi dış politikasının dinamizm ve etkinliği ile ulusal hedefleri arasında bu denli yakın ilişki bulunan bir bölgesel güç bakımından olabilecek en mütevazı bütçeyi öngörmektedir.¹⁰⁰

⁹⁹ Robert GILPIN: a.g.e. s.78.

¹⁰⁰ Abdullah GÜL, Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları, Dışışleri Bakanlığı Yayını, (Temmuz 2007), s.26-27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTİHBARAT

3.1. İSTİHBARAT OLGUSU

İstihbarat kelimesine etimolojik olarak bakıldığında Arapça “İstihbar” kelimesinin çoğul hali “İstihbarat” olarak dilimize girmiştir. İngilizce’de “Intelligence” olarak karşılık bulan kelimenin zekâ ile aynı anlama gelmesi de dikkate değerdir. İtalyanca’da “Intelligenza” Almanca’da “Intelligenz” , Fransızca’da “Intelligence” ve İspanyolca’da “Inteligencia” olarak karşılık bulur.

Genel anlamda ve sözlük tanımı olarak;

İstihbarat: 1. Yeni öğrenilen bilgiler, haberler, duyumlar. 2. Bilgi toplama, haber alma.¹⁰¹

İstihbarat: 1. Haberler, yeni öğrenilen bilgiler 2. Haber alma, bilgi toplama, İstihbarat Dairesi: Haber toplama dairesi¹⁰²

İstihbarat kavramını sadece sözlük anlamıyla sınırlı tutmamak gereklidir. İstihbarat kavramı çok geniş kapsamlı ve farklı yorumlamalarla şekillenen bir kavramdır. İstihbarat kavramının geniş anlamda tanımlanması çok çeşitli olabilir.

İstihbarat denince insanların gözünde genel olarak, okunan romanlar ve filmlerdeki karakterler ve bu karakterlerin maceraları, görevleri, yaptıkları ve yaşadıkları gelmektedir. Oysa bütün bunlar “istihbarat alanının” sadece bir kısmını (doğru veya yanlış biçimde) anlatan çalışmalar, eserlerdir. Tabii ki bu çalışmalar akademik çalışmalar olmadığı için, insanları heyecanlandıracak, meraklandıracak, eğlendirecek, korkutacak vb. unsurları içeren çalışmaları olması normaldir.

İstihbarat alanını bir bilim olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır, içerisinde akademik çalışmalara, teorilere, fikirlere yer olan ve birçok unsuru bünyesinde barındıran sosyal bir bilim dalıdır.

¹⁰¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (14.05.2012).

¹⁰² Milliyet Kültür Türkçe Sözlük 1985.

İstihbaratı tanımlamakta bazı farklı görüşler vardır. Bunlardan bir tanesi; İstihbarat olabilmesi için, elde edilen bilginin mutlaka gizli olması gerektiğini savunur. Ancak bu bakış açısını doğru kabul etmek olanaksızdır. İstihbarat türleri içerisinde veya istihbarat faaliyetleri içerisinde özel bir çeşidin ya da faaliyetin tanımı bu şekilde olabilir, ancak genel olarak istihbarat kavramını karşılayabilecek bir tanım veya tespit değildir. Çünkü herkesin ulaşabileceği bilgiler de istihbarat dünyasında önem taşır.

Bir başka bakış açısına göre; İstihbarat her türlü bilgidir. Elde edilmiş, duyulmuş, öğrenilmiş herhangi bir bilgi istihbarat olarak tanımlanabilir. Bu görüşün karşısındaki görüş ise değerlendirmeye tabi tutulmuş veya yorumlanmış bilgiyi istihbarat olarak tanımlamıştır. Elde edilen her bilgi istihbarat değil, ham bilgidir. Bu bakış açılarına değindikten sonra genel bir tanım yapacak olursak;

İstihbarat gizli, açık, insani veya insan dışı her türlü kaynaktan, çeşitli yöntemlerle elde edilen bilgiyle beslenen ve her türlü siyasal, sosyal, ekonomik ve askeri gelişmeyi kavramayı ve öngörebilmeyi hedefleyen, gelişime ve değişime izin veren bir bilim dalıdır.

SUN TZU demiştir ki,

- 1- Yüz bin askerlik bir orduyu kurup, uzak savaflara göndermek, halkın üzerine büyük yük bindirir, devletin olanaklarını tüketir. Sadece günlük harcamalar yüz bin gümüşe kadar yükselebilir. Ülke içinde de, dışında da büyük kargaşalık olacak, tükenen insanlar savaş yollarında dökülecektir. Yüz bin askerin en az dört, beşyüz bin aile olduğu düşünülecek olursa, etkinin ne kadar geniş bir alanda olduğu anlaşılabilir.
- 2- Düşman kuvvetler, bir kaç gün içinde oluşacak bir sonuç için yıllarca karşı karşıya durabilirler. Bu böyleyken, maaşının, ödüllерinin devamını düşünerek düşmanın durumunu öğrenmeyi ihmal etmek insanlık dışı davranıştır.
- 3- Bu şekilde davranan kişi lider olamaz, hükümdarına yararlı olamayacağı gibi zafere de ulaşamaz.
- 4- Bilge hükümdarla, iyi bir komutanın normal askerlere oranla kolaylıkla savaş kazanıp, zafere ulaşması İSTİHBARAT' a bağlıdır.

- 5- Bu istihbarat ruh çağırarak gelmez. Tecrübe ya da hesaplama ile da üretilemez.
- 6- Düşmanın durumu ancak başka insanlardan öğrenilebilir.
- 7- Beş tür casus kullanılır.
 - (a) Yöresel casuslar.
 - (b) İç casuslar.
 - (c) Devşirme casuslar.
 - (d) Hükümlü casuslar.
 - (e) Hayatta kalan casuslar.
- 8- Bu beş tür casusun hepsi bir arada kullanıldığında gizli İstihbarat sistemini kimse ele geçiremez. Buna, "İplerin Kutsal Kullanımı" denilir.
Bu güç her hükümdarın en kıymetli kaynağıdır.
- 9- Yöresel casuslardan anlaşılan bir bölgede yaşayan kişilerden haber alma hizmeti almaktır.
- 10- "İç Casus" düşman subaylarının kullanımındır.
- 11- "Devşirme Casuslar", ele geçirilip, düşman aleyhine kullanılan düşman casuslarıdır.
- 12- "Hükümlü" ya da "Ölü Casus"lar düşmanı yanıltmak amacıyla çeşitli davranışlara yönlendirilip sonra da bizim casuslarımızca düşmana bilinçli olarak belirtilen casuslardır
- 13- "Yaşayan Casuslar", düşman kampından haber getirmeyi başaran casuslardır.
- 14- Ordu içinde en yakın takipte tutulacak kişiler casuslardır. Başka hiç bir birim casuslar kadar ödüle layık değildir. Yeryüzündeki başka hiç bir meslek casusluk kadar gizliliğe sahip değildir.
- 15- Doğal üstün zekâyâ sahip olmayan hiç kimse casus olamaz.
- 16- Casuslar iyilik ve dürüstlük olmadan yönetilemez.
- 17- Casusların raporlarını anlamak ve doğruluğundan emin olmak için ince zekâ seviyesi gerekir.
- 18- Uyanık ol! Her iş için casus kullan.
- 19- Bir casus zamanı gelmeden bir haberi başkasına vermişse, hem casusu hem de haberi alan kişiyi öldür.
- 20- Amaç ister bir orduyu vurmaktır, ister bir şehri zaptetmek, isterse bir kişiye suikast düzenlemek olsun, komutanların, komutan yardımcılarının, kapı

muhafızlarının, nöbet çilerin isimlerini öğrenmek özel öneme sahiptir Casuslarımızın amacı bu bilgilere sahip olmaktır.

21- Düşmanın aramıza gönderdiği casuslar tespit edilip, rüşvetle kandırılmalı, ele geçirilip, rahat edecekleri yerlerde tutulmalıdır Böylece onları kendi saflarımıza çekip devşirme casus yaparak kendi hizmetimizde kullanabiliriz.

22- "Devşirme Casusların" bize sağlayacağı bilgiler sayesinde mahalli ve iç casusları elde edebiliriz.

23- Yine yalnız onların sayesinde "Ölü Casusları" kullanarak yanıltıcı bilgileri düşmana ulaştırabiliriz.

24- Son olarak, yine onların sayesinde "Yaşayan Casuslardan bilgi alabiliriz.

25- Casus kullanmanın tek amacı düşman hakkında bilgi toplamaktır. Bu bilgi ise, ilk olarak "Devşirme Casustan" alınabilir. Bu nedenle "Devşirme Casus" el üstünde tutulmalıdır.

26- Eski zamanlarda Yin hanedanının yükselmesi İmparator Hsia tarafından kontrol edilen I Chih adındaki casusla gerçekleşmişti. Aynı şekilde Chou Hanedanı da Yin'e bağlı casus Lu Ya sayesinde tahta geçmişti.

Ordunun casusluk kanadını en iyi kullanan hükümdar bilge hükümdar, en iyi değerlendiren komutan ise usta komutandır. Casusluk sonuç getirir. Ordunun harekâtındaki başarısı casusların becerisi ile orantılıdır.¹⁰³

3.2. İSTİHBARAT ÇEŞİTLERİ

İstihbarat teorisi, üzerinde çalışmaların devam ettiği, üretkenliğe açık, yeni teorilere açık, canlılığı devam eden bir alandır. İstihbarat teorisi içinde önemli bölümlerden biri de istihbarat çeşitleridir. İstihbarat çeşitleri, farklı sınıflandırmalara açıktır. Konu üzerinde çalışan birçok teorisyen, istihbarat çeşitlerini farklı sınıflandırmalara tâbi tutmaktadır. Bu çalışmada, genel olarak standartlaşmış, temel istihbarat çeşitleri üzerinde durulmuştur.

¹⁰³ Sun-Tzu Savaş Sanatı: Kastaş Yayınları (Mart 2007) sss.83. Çev: Adil DEMİR(The Art Of War 1910 Thomas Cleary).

3.2.1. İnsan İstihbaratı (HUMINT)

“İnsan kaynakları tarafından sağlanan ve toplanan bilgiler sayesinde ortaya çıkarılan bir istihbarat kategorisidir”¹⁰⁴. “İnsanî istihbarat hem açık hem kapalı/gizli bilgi toplamayı kapsamaktadır. Açık insanî istihbarat, diplomatların ve diğer devlet görevlilerinin yabancı ülkelerde yaptıkları çalışmalarıdır. Kapalı/gizli insanî istihbarat ise casusluk faaliyetlerini gerektirir. İnsanî istihbarat ile toplanan bilgi, teknik istihbarat ile toplanandan daha az da olsa genellikle önemli olanları oluşturur.”¹⁰⁵ Türkçe’nin günümüzde sık kullanılmayan kelimelerinden biri olan “Çaşıt” kelimesi aslında insanî istihbarat fonksiyonunu büyük ölçüde karşılamaktadır. İnsanî istihbarat insan fonksiyonunun bütün zaaf ve dezavantajlarını doğal olarak taşımaktadır. Bunun yanında bilginin güvenilirliği ve hızı konusunda sorunlar yaşatabilen bir istihbarat çeşididir. Bütün bunlarla birlikte, geçmişten günümüze insanî istihbarat, istihbarat biliminin vazgeçilmez unsurlarından biridir.

3.2.2. Açık Kaynak İstihbaratı (OSINT)

Gazete, dergi, radyo, televizyon, internet, sivil toplum örgütlerinin ve derneklerin yayınları, stratejik araştırma merkezleri gibi bilginin kullanıma ve değerlendirmeye açık olduğu her türlü kaynak, açık kaynak olarak nitelendirilebilir. Açık kaynak istihbaratının maliyeti ucuz, zaman zaman ise hiç yoktur. Elde edilmesi için büyük zahmetlere gerek yoktur. Bu nedenlerle istihbarat çeşitleri arasında en basit istihbarat çeşidi olarak nitelendirilmektedir. Ancak toplanan bilginin işe yarar ve değerli olması için mutlaka gizli kaynaktan elde edilmesine gerek yoktur. Doğru ve dikkatli bakış açısıyla bazı önemli bilgiler açık kaynaklardan elde edilebilir ve nitelikli yorumlamalarla açık kaynakta verilen bilgi dışında, fazladan, farklı bilgiler ve öngörülere de ulaşılabilir.

Günümüzde elde edilen istihbaratın büyük çoğunluğu açık kaynaklardan elde edilmektedir. Bu istihbarat çeşidinin kolay ulaşılabilir bilgileri kullanması aynı zamanda bir dezavantaj da oluşturabilir. Çünkü açık kaynaklardan elde edilen bilgiler

¹⁰⁴Sait YILMAZ: Güç ve Politika, Alfa Yayınları (2008) s.121. Larry KAHANER: Competitive Intelligence, Touchstone (New York, 1997), s.75.

¹⁰⁵ Ümit ÖZDAĞ: İstihbarat Teorisi, Kripto Yayınları, (Ankara 2010) s.129. D.H. Dearth ve R.T.Goodden, a.g.e., s.51.

çeşitli amaçlarla doldurulmuş, güdümlenmiş bilgiler olabilir, bunları iyi değerlendiremeyen analizci, yanlış yorumlamalara varabilir.

3.2.3. Sinyal İstihbaratı (SIGINT)

Üzerinde çalışılan veya takip edilen hedefin elektronik iletişim sisteminin tespiti, dinlenmesi, toplanması, yorumlanması, genel hatlarıyla sinyal istihbaratını tanımlar. İstihbarat dünyasında teknolojinin ve teknolojik gelişmelerin en fazla takip edildiği ve kullanıldığı istihbarat çeşidi sinyal istihbaratıdır. Telgraf iletişiminin deşifre edilme çalışmalarının, sinyal istihbaratının başlangıcı kabul edildiği bu alanda, günümüzde, bütün modern iletişim araçları (telefon, fax, internet, uydu, mobil telefonlar, vb) kullanılarak yapılan bütün iletişim sinyal istihbaratının alanına girer. Özellikle II. Dünya Savaşı ve sonrası dönemde sinyal istihbaratının önemi fark edilmiş ve gelinen süreçte önem kazanmaya devam etmiştir.

Dünyada birçok devletin bağımsız sinyal istihbaratı teşkilatı vardır. Kimi ülkeler ise mevcut merkezi istihbarat teşkilatları bünyesinde kurdukları sinyal istihbaratı birimleriyle bu istihbaratı elde etmeyi tercih etmektedirler.

Bazı ülkeler sinyal istihbaratı konusunda ortak oluşumlar kurarak, birlikte hareket edebilmektedir. Almanya'nın BND (Bundesnachrichtendienst) ve Fransa'nın DGSE (Direction Generale Securite Exterieur: Fransız Dış Güvenlik Genel Servisi) teşkilatlarının ortak sistemler kurduğu bilinmektedir. Başka önemli bir örnek ise ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın ortak projesi olan dev dinleme sistemi "echelon" dur. Günümüzde en büyük sinyal istihbaratı teşkilatının; Rus FAPSI (Hükümet Haberleşme ve Bilgi Federal Teşkilatı) olduğu kabul edilmektedir.

3.2.4. Görüntü İstihbaratı (IMINT)

Görüntü veya Fotoğraf İstihbaratı olarak adlandırılabilen bu istihbarat çeşidi, teknolojik imkânların gelişmesiyle kullanımı ve popülaritesi artan bir istihbarat çeşididir. Basit fotoğraf makineleriyle hedefe yönelik yapılan çekimler veya

kayıtlardan, uydular aracılığıyla çok geniş kapsamlı görüntüler alınmasına kadar bütün görüntü yoluyla elde edilen istihbaratı bu kapsamda değerlendirebiliriz.

Özellikle uçaklar günümüzde görüntü istihbaratı elde etmede büyük görevler üstlenmektedir. Öncelikle uçaklara takılan kameraların yerini bugün insansız hava araçları (İHA) almaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucu bazı ülkeler insansız hava araçlarının önemini kavramakta ve bu konuda çalışmalar yürütmektedirler. Türkiye’de insansız hava araçları konusunda çalışmalar yapan bir ülkedir. Bu çalışmalara örnek olarak TUSAŞ-Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş (TAİ) ‘nin geliştirmekte olduğu “ANKA” insansız hava aracı ve R-İHA (Rotorlu İnsansız Hava Aracı) Projesi’ni gösterebiliriz.¹⁰⁶

Görüntü İstihbaratıyla ilgili önemli bir konu da şudur ki; insan yorumlaması olmadan elde edilen görüntü istihbaratı anlamsızdır. Bir başka deyişle, elde edilen istihbarat; “ham bilgidir” yani “data” dır. Ham bilginin kullanılabilir hale gelebilmesi için, istihbarat biliminin en önemli unsuru olan insana ihtiyaç vardır.

3.2.5. Stratejik İstihbarat

Stratejik istihbarat da istihbarat çeşitlerinden biridir. Ancak bir sınıflandırma yapılacak olursa stratejik istihbarat elde edilmiş biçimlerine göre değil kapsamına veya boyutuna göre bir sınıflandırmada yer alır. Stratejik istihbarat beklide istihbarat bilimi içerisinde en geniş kapsama alanına sahip alandır.

Stratejik istihbarat bir ülkenin savaşta ve barışta sahip olması gereken, beklenen; askeri, ekonomik, dış politik, kültürel, öngörülerıyla ilgilenen istihbarat alanıdır. Stratejik istihbarat öngörü fonksiyonunu içermekle birlikte sadece gelecek değil bugünle ilgili çalışma ve tahminlerde de bulunur. Ancak orta ve uzun vadeli çalışmaların çoğunlukla yer aldığını söyleyebiliriz.

Stratejik istihbarat alanının ve bu kavramın kurucusu olarak “Prof.Dr.Sherman KENT” kabul edilmektedir. Sherman KENT konuyu bir bilim dalı

¹⁰⁶ <http://www.tai.com.tr> (Ayrıntı için bknz. Programlar Sekmesi/ İHA Sistemleri). (25.04.2012)

hâline getirme çabası içinde incelemiş ve istihbarat alanını stratejik istihbaratta bilimselleştirmiştir. Sherman KENT stratejik istihbaratın en önemli fonksiyonu olarak kabul edebileceğimiz analiz kavramını, stratejik istihbarat fonksiyonu içerisinde şöyle özetlemiştir:

“Benim stratejik istihbarat adıyla adlandırmış olduğum bilgi, iki kullanıma hizmet eder: Başka güçlerin ulusal çıkarlarımıza zarar vermek üzere kurmakta oldukları kumpas plânlarına karşı bizi önceden ikaz etmesi bakımından koruma ya da savunma yararına hizmet verir; ve bizim faal dış politikamızın ya da büyük stratejimizin doğrultusunu ve yolunu hazırlaması anlamında da olumlu ve dışa yönelik bir faydaya hizmet eder. Ancak kavranması gereken önemli nokta şudur ki, hizmet ettiği kullanımın çeşitliliği ne olursa olsun söz konusu olan bilgi, bir araştırma sürecinin sonucunda üretilecektir.”¹⁰⁷

Shermen KENT’in yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı gibi eğer bir dış politika- istihbarat ilişkisinden söz edilecekse bu ilişkinin temel noktasının stratejik istihbarat olduğunu söyleyebiliriz.

CIA tarafından “Stratejik İstihbaratın Babası” olarak anılan Sherman KENT, stratejik istihbaratı formülasyon veya evreler halinde şöyle sıralamış ve metodolojik olarak şu tespitlerde bulunmuştur.

Bu formülasyonda yedi adımın olduğu kabul edilerek:

“1-Bir stratejik istihbarat ekibinin dikkatini gerektiren bir sorunun ortaya çıkışı.

2-Bu sorunun, hangi yönlerinin ABD için (KENT burada kendi ülkesini baz alarak değerlendiriyor) gerçek önem taşıdığının ve belirli yaklaşım çizgilerinden hangisinin en büyük ihtimalle hükümetteki kullanıcılara yaralı olacağının ortaya çıkarılmak üzere analiz edilmesi.

3-İkinci evrede açık bir biçimde belirtildiği üzere, bu sorunla ilgisi olan verilerin toplanması. Bu mevcut materyallerin incelenmesi ve boşlukların doldurulması için yeni verilerin toplanması çalışmalarını içerir.

4-Bu şekilde toplanmış olan verilerin eleştirel bir gözle değerlendirilmesi.

¹⁰⁷ Sherman KENT: Stratejik İstihbarat, ASAM Yayınları, (Ankara 2003) s.136.

5-Bu, değerlendirmeleri yapılmış verilerin üzerinde, bir tür kendine özgü esas anlam bulmak maksadıyla çalışılması. Böyle bir anlamın ortaya çıkarıldığı ân, hipotez ânı olarak adlandırılabilir. Metodun kimi öğrencileri, sanki böyle bir şeyin varlığını kabul etseler de bu tür hipotez ânı, gibi bir şeyin olması gerçekte çok nadirdir. Hipotezin, sürecin kategorik olarak hangi evresinde çıktığı da söylenemez. Bu beşinci ve önemli evrede meydana ıkmyş oldukları düşüncesi hoşnut edici olabilir ancak gerçek pratik uygulamada ilk veri toplandığında belirmeye başlarlar. Hatta bundan da önce ortaya çıktıkları bilinmektedir ve proje kapanıncaya kadar- ya da hatta bundan sonrasında- gözükmeyi sürdürürler.

6-Daha umut verici hipotezlerin işaret ettiği çizgi üzerinde ve o hat boyunca daha fazla veri toplanması ve bunların doğrulanması ya da reddedilmesi.

7-Bir ya da daha çok hipotezin diğerlerine göre daha doğru ve gerçek olduğunun saptanması ve bu hipotezlerin gerçeğe en çok yaklaşılan, mevcut en iyi tahminler olduğunun ifade edilmesi. Bu son evredir ve bu evreden çoğu kez sunuş hâli olarak bahsedilir.

Bu evrelerin her birinde iki tür metodolojik problem ortaya çıkar. Birincisi, sosyal bilimlerde tüm sistematik araştırmalarda karşılaşılan karakteristik bir problemidir, diğeri ise istihbaratın araştırma faaliyetlerine özgü özelliklerden türer. Başka bir biçimde ifade edecek olursak, stratejik istihbaratın, üniversitesinde çalışmakta olan bir sosyal bilimci tarafından göreceli olarak bilinmeyen ve ona yabancı olan, tamamen kendine ait bir dizi metodolojik problemi bulunmaktadır.”¹⁰⁸

Stratejik istihbaratın değerinin ülke yönetimi tarafından anlaşılması, stratejik istihbaratın doğru ve yeterli elde edilmesi, bir ülke açısından gerçekten de son derece önemli ve gereklidir.

3.2.6. Ekonomik İstihbarat

Ekonomik istihbarat gün geçtikçe daha fazla önem kazanan bir istihbarat türüdür. Özellikle küreselleşmenin, ekonomik istihbaratın öneminin artmasında etkisi büyüktür.

¹⁰⁸ Sherman KENT: a.g.e. s.143-144.

“Ekonomik istihbarat kavramı günümüzde iki farklı amaçla kullanılmaktadır. Birinci amaç, ülkelerin kendi ulusal çıkarlarını diğer ülkelerin üzerinde tutmak, vatandaşların refah düzeyini artırmak maksadıyla ekonomik faaliyetlerde diğer ülkeleri takip etmek, topladığı bilgileri değerlendirerek şirketlerinin küresel ekonomik pazarda söz sahibi olmalarını sağlamaktır. İkinci amaç ise faaliyet gösteren yerel, bölgesel ya da uluslararası şirketlerin, faaliyet gösterdikleri alanlarda pazar paylarını arttırmak, yeni yatırımlar yapmak, farklı pazarlara girmek, üretim süreçlerini yenilemek ve geliştirmek için kendi çaplarında bilgi edinme faaliyetlerini yürütmesidir.

Ekonomik istihbarat Potter tarafından; politika, ticaret ile ilgili ekonomik bilgi ve teknik bilgileri içeren, finansal, ticari ve hükümet bilgisi, yabancıların ilgisini çekebilecek kazanç, doğrudan veya dolaylı olarak toplayıcı organizasyonların ülkesine, nispi verimliliğe ya da ekonominin rekabetçi pozisyonuna yardım eden istihbarat olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁹

“Ekonomik istihbarat, uygulandığı aracı düzeylerden geçerek ulusal (çeşitli karar merkezleri arasındaki uyumlu stratejiler), uluslar ötesi (çok taraflı gruplar) veya uluslararası (ulus-devletlerin nüfuz stratejileri) etkinlik düzeyleri arasındaki karşılıklı eylemlere yön vermesi gereken stratejik ve taktik bir iradenin sonucudur.”¹¹⁰

“FBI’ ya göre ekonomik istihbarat – espionaj istihbarat servisleri kullanılarak ekonomik istihbarat toplanması, endüstriyel espionaj ise özel şirketler vasıtası ile ekonomik bilgi toplanmasıdır.”¹¹¹

“Ancak bazı kaynaklar ekonomik espionaj kavramını geliştirmiştir. Buna göre makroekonomik espionaj, gizli servisler vasıtası ile devletin stratejik

¹⁰⁹ Ahmet Tarık Miman: Küreselleşmenin Ordusu: Ekonomik İstihbarat, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, (Mayıs 2007). s.44. 55 numaralı dipnot: POTTER, Evan H., Economic Intelligence & National Security, Carleton University Press, Canada, 1998, Glossary.

¹¹⁰ Sait YILMAZ: a.g.e. s.122

¹¹¹ Sait YILMAZ: a.g.e. s.122. Michael KRISTEN: Businnes Counterintelligence and the Role of the U.S Intelligence Community, International Journal of Intelligence and Counter Intelligence, Vol.7 No.4 (1995), s.417.

ıkarlarının geliştirilmesi amacı ile dünyadaki ekonomik gelişmeler ve faaliyetler hakkında istihbarat edinilmesidir.”¹¹²

“Amerikan Merkezi İstihbarat Ajansı'nın (CIA) halkla ilişkiler personelinin 1995 yılında hazırladığı, Tüketicinin İstihbarat Kılavuzu, el kitabında ekonomik istihbarat; "Yabancı ekonomik kaynakları, aktiviteleri, üretimi, dağıtımı ve malların tüketimini, hizmetleri, çalışma koşullarını, finans, vergilendirme, iş, ticaret ve uluslararası ekonomik sistemin diğerk yönlerini içeren politikalar hakkındaki istihbarat" olarak tanımlanmıştır.”¹¹³

“Fransız Genel Planlama Komisyonu (1994) ekonomik istihbaratı, ekonomik oyuncular için değeri olan, yasal olarak elde edilebilir, koordine edilmiş, ölçülebilir bilginin toplanması, işleme tabi tutulması, dağıtımı ve korunması şeklinde tanımlamıştır.”¹¹⁴

“Ekonomik istihbaratın, ekonomi ya da ekonomin genel olarak ifade ettiğeri alanlarla ilgisi olan her türlü bilgiyi içermesi gerektiğeri düşünülebilir. Bundan dolayı ekonomik istihbarat, ekonomik coğrafiya, ulaşım, doğal ve insan kaynakları, bilim ve teknoloji gibi ulusal ekonomiyi ilgilendiren alanları da içermektedir.”¹¹⁵

“Britannica'da ki ekonomik istihbarat tanımı "retim, dağıtım ile mal ve hizmetlerin tüketime, aynı zamanda emek, vergilendirme milli ekonominin ya da uluslararası ekonominin diğerk yönlerini içeren bilgi" olarak yer almaktadır.”¹¹⁶

“Ulusal Güvenlik Stratejisi kavramının açıklanmasıyla ekonomik istihbarat kavramı daha iyi değerkendirilebilecektir. Resmi Pentagon tanımına göre Ulusal

¹¹² Sait YILMAZ: a.g.e. s.122. Johnson K. LOCK: Secret Agencies:U.S Intelligence in a hostile World, Yale Universty Press (1996), s.148.

¹¹³ Ahmet Tarık Miman: a.g.e. s.45. 57 numaralı dipnot: SEAN, Gregory, Economic Intelligence in the Post-Cold War Era: Issues for Reform, <http://www.fas.org/irp/eprint/snyder/economic.htm>, 04.04.2004.

¹¹⁴ Ahmet Tarık Miman: a.g.e. s.45. 58 numaralı dipnot: CLERC, Philippe, Economic Intelligence, UNESCO Press, 1997, s. 305.

¹¹⁵ Ahmet Tarık Miman: a.g.e. s.45. 59 numaralı dipnot: WILLIAMS, Benjamin H., Economic Intelligence and Economic Warfare, Industrial College of The Armed Forces, Washington D.C., 1954, s. 12.

¹¹⁶ Ahmet Tarık Miman: a.g.e. s.46. 60 numaralı dipnot: Encyclopaedia Britannica, Types Of Intelligence/ Economic Intelligence, <http://www.britannica.com/eb/article?tocId=53093>, 14.04.2005.

Güvenlik Stratejisi, "ulusal amaçlara ulaşmak için barış ve savaş zamanında silahlı kuvvetleri ve onunla birlikte bir ulusun politik, ekonomik ve psikolojik güçlerini geliştirme ve kullanma sanatı ve bilimidir."¹¹⁷ Bu tanımdan yola çıkarak ekonomik istihbarat faaliyetlerinin, ulusal güvenliğin sağlanmasında ve idamesinde rolünün büyük olduğu söylenebilir.”

Ekonomik istihbaratın fonksiyonları ve özelliklerinden bahsedecek olursak;

“Ekonomik istihbaratın dört ana fonksiyonundan bahsedilebilir. Bunlar faaliyet gösterilen belli bir alandaki bilimsel ve teknolojik uzmanlığı kontrol etmek (savunmak ve ilerletmek), iç ve dış pazarlardaki tehditleri ve fırsatları önceden fark etmek, daha verimli bireysel ya da kolektif stratejiler belirlemek ve yürütülen faaliyetleri destekleyecek etkileyici stratejilerin belirlenmesi olarak izah edilebilir.

Ekonomik istihbaratın rekabetçi ve işbirlikçi olması gibi farklı formlarının da olabileceğinin unutulmaması gerekmektedir. Bu durum bütün ekonomi aktörlerini, ulusal, uluslararası ve küresel düzeyleri içermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu düzeylerin önem arz ettiği söylenebilir. Her ne kadar gelişmekte olan ülkeler küresel düzeyde küreselleşme sürecinin içinde aktif olarak yer almasalar da, bilgi transferini sağlayan kaynakların kullanımı ile gelişmiş ülkelerdeki pazarlara ulaşabilmektedir. Örneğin Meksikalı "Kadıncı Kadın" adlı kadın çalışanların haklarını savunan grup, interneti kullanarak Meksika'da faaliyet gösteren bir Amerikan tekstil firması hakkında bilgiler toplamış, Kaliforniya'daki sempatizanlarını örgütleyerek şirket ile kadın çalışanlar hakkında etkili müzakereler yapabirmiştir.¹¹⁸

Ekonomik istihbarat süreci sosyal ve kültürel yapılarda olanlar da dahil olmak üzere birçok göstergenin dikkatli bir şekilde takip edilmesini gerektirmektedir. Bu süreç dünya ekonomisini öğrenmek için her türlü bilgiyi elde etmeyi kapsar. Sadece ekonomik rekabet için gereken sınırlı göstergelerle ilgilenilmemektedir. Ekonomik istihbarat süreci, bireyler, olaylar, kültürler ve stratejiler arasındaki ilişkileri de belirlemeye çalışmaktadır. Ulusal pazar hakkında titiz analizler yapılırken, yabancı

¹¹⁷ Ahmet Tarık Mıman: a.g.e. s.46. 61 numaralı dipnot: DİNDAR, İsmail, 21. Yüzyılda Teknoloji ve İstihbarat Savaşları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 23.

¹¹⁸ Ahmet Tarık Mıman: a.g.e. s.115. 175 numaralı dipnot: PANAS A., The Internet and The South. Super Highway or Dirt Track?, www.oneworld.org, 02.04.2004.

şirketlerin tepkileri de dikkate alınarak planlamaların yapılmasına gayret edilmektedir.

“Ekonomik istihbarat anlamını yeni dünya ekonomik düzeninden elde etmektedir. Şirketler, bankalar, devletler, hükümet ajansları, Avrupa Birliği gibi ekonomik birliktelikler tarafından her seviyede pratiği yapılmaktadır.”¹¹⁹

Ekonomik istihbarat sistemleri incelendiğinde faaliyetlerin ticari şirketler ve devletler tarafından kendi çaplarıyla orantılı olarak yapıldığını görülmektedir.”¹²⁰

3.3. GENEL HATLARIYLA DÜNYA İSTİHBARAT TARİHİ

“İstihbaratçılık için dünyanın en eski mesleklerinden birisi ifadesinin kullanılması, istihbaratın tarihi hakkında da bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır.¹²¹ İstihbarat da bir meslek olmaktan ziyade değişik nedenlerle yapılan bir ticaret olarak ortaya çıkmıştır.¹²² İlk istihbarat faaliyetlerinin av peşinde iz sürmeden hareket ederek düşman peşinde iz sürmek şeklinde gerçekleştiği belirtilmektedir.¹²³ Tufandan sonra Hz. Nuh'un güvercin yollayarak suların çekilip çekilmediğini araştırması dahi, bazı araştırmacılar tarafından modern anlamda istihbarat olarak yorumlanmaktadır.

Eski Ahit'te Hz. Musa 12 adamını, Mısır'ı terk ettikten sonra, kavminin yerleşik düzene geçebileceği bir yer bulmaları amacı ile Filistin'e yollar ve şöyle der: "Gidin görün ülkenin nasıl bir yer olduğunu, orada yaşayan insanların güçlü mü, çok mu olduklarını. Gidin görün yaşadıkları ülke zor mu, kolay mı? Şehirlerin savunması

¹¹⁹ Ahmet Tarık Miman: a.g.e. s.116. 176 numaralı dipnot: CLERC, Philippe, a.g.e. s.307.

¹²⁰ Ahmet Tarık Miman: a.g.e. ss.115.

¹²¹ Ümit ÖZDAĞ: a.g.e. s.41. 50 numaralı dipnot: Michael Herman, Intelligence Power in Peace and War, Cambridge University Press, 1999, s.138.

¹²² Ümit ÖZDAĞ: a.g.e. s.41. 51 numaralı dipnot: Gfregory F.Treverteon: “Covert Action and Open Strategy” in Dearth ve R.T. Goodden, s.369.

¹²³ Ümit ÖZDAĞ: a.g.e. s.41. 52 numaralı dipnot: Peter Gudgin: Military Intelligence, A History, İngiltere 1999, s.106.

zayıf mı yoksa iyi mi tahkim edilmiş? Toprak çorak mı, verimli mi? Ağaç var mı, yok mu?"¹²⁴

Hız. Musa'nın bir peygamber değil, bir komutan veya devlet adamı olarak sorduğu sorular esasen stratejik istihbaratın bütün unsurlarını içermektedir. Ülkenin coğrafyası, halkın nitelik ve niceliği, askerî coğrafyası, ekonomik durumu, araştırılması istenen konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bir Yahudi kabilesini temsilen seçilen 12 casus gidip bilgileri toplayıp gelmişlerdir. Getirdikleri bilgiler bir toplantıda ileri gelenler tarafından değerlendirilmiştir. Kamuya açık yapılan bu değerlendirme sonucunda Yahudiler arasında düşmanın çok güçlü olduğu inancı ile panik çıkmış, Yahudileri Filistin'e götüremeyen Hız. Musa, kavmi ile birlikte 40 yıl çölde kalmayı tercih etmiştir.

Eski Mısır'da yani Hız. Musa'nın terk ettiği topraklarda istihbaratın bir güzel sanat hâline getirildiğini belirten kayıtlar göz önüne alındığında; Hız. Musa'nın yaptığı şaşırtıcı olmaktan çıkmaktadır. M.Ö. 1580-1150 arasında Mısır'da istihbarat kendi içinde esir sorgucularından özel iz sürücülere kadar değişik alt birimlere ayrılan bir eğitim ve profesyonel bir meslek hâline gelmiştir.¹²⁵

İncil'de casusluk öyküleri ile doludur. İlk kayda, Hız. Yusuf'un onu tanımayan kardeşleri ile Mısır'ın üst düzey yöneticisi olarak karşılaşması sırasında rastlanır. Hız. Yusuf, Filistin'den Mısır'a yiyecek temin etmek için gelmiş olan kardeşlerini casuslukla suçlar. Hız. Musa'nın ölümünden sonra yerine geçen Hız. Harun da Filistin'e iki casus yollamıştır. Bu iki casustan alınan bilgilere dayanarak Yahudiler Filistin'e saldırmışlar, ancak iki Yahudi casusa yardımcı olan kadının evine dokunulmamıştır. Bir CIA yayını olan "Studies in Intelligence" adlı çalışmada bu iki olay karşılaştırılmış, Hız. Musa'nın yolladığı casusların geri döndüklerinde açıklamalarını kamuya açık yapmaları amatörce bulunmuş, öte yandan Joshua' nın geri gelen iki casusu gizlice dinlemesinin profesyonelce olduğu yorumu yapılmıştır.

¹²⁴ Ümit ÖZDAĞ: a.g.e. s.41. 53 numaralı dipnot: Uri Bar-Joseph: Intelligence Intervention in the Politics of Democratic States, The United States, Israel and Britain, The Pennsylvania State University Press, 1999, s.7.

¹²⁵ Ümit ÖZDAĞ: a.g.e. s.42. 54 numaralı dipnot: Jerome K. Clauser ve Sandra M. Weir, Intelligence Research Metodology- An Introduction to Techniques and Procedures for Conducting Research in Defence Intelligence, Defence Intelligence School Washington, D.C. 1975 s.7.

Kuran-ı Kerim'de de istihbarat anlamında yorumlanacak ayetler vardır. Örneğin Kehf Suresi 19. ve 20. ayetlerde "Böylece biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız"? dedi. (Bir kısmı) "Bir gün, ya da bir günden az", dediler. (Diğerleri de) şöyle dediler: "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin. Ayrıca, çok nazik davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin. Çünkü onlar sizi ele geçirirlerse ya taşlayarak öldürürler, yahut kendi dinlerine döndürürler. O zaman da bir daha asla kurtuluşa eremezsiniz." denilmektedir".¹²⁶

"Tarihçi HERODOT, ordusu ile Çanakkale'den Rumeli'ye geçip Yunanistan üzerine yürüyen ve ayrıca binlerce gemiden mürekkep donanmasını da denizden hareket ettiren İran İmparatoru KERKES'e karşı Yunanlıların (M.Ö. 480 de) istihbarat için, İranlılar arasına üç kişi gönderdiklerini, bunların yakalandıklarını, fakat idam edilmeleri beklenirken, Kerkes'in, casusları öldürtmediğini, Yunanlıların maneviyatını bozmak ve onları taarruzdan vazgeçirmek amacı ile esir ajanlara bütün kuvvetlerini gösterdikten sonra salıverdiğini, fakat Kerkes'in beklediği psikolojik neticenin hâsıl olmadığını, Yunanlıların korkmadıklarını yazmaktadır. Termopil geçidinde Yunan - İran çarpışmasından önce de Kerkes, Yunan arazisine bir süvari göndermiş, keşif yaptırmış fakat istihbarata, süvarinin getirdiği bilgiye gereken değeri vermediği için, LEONİDAS komutasında az sayıda Yunanlı karşısında büyük kayıplara uğramıştır".¹²⁷

Eski Atina'da ve Roma'da, demokrasi devrinde, istihbarata, casusluğa pek önem verilmemiş, herşey açıkça yapılmıştır. Büyük İskender ve Anibal zamanında ise istihbarata kıymet atfedilmiştir. Anibal, savaştan önce düşmanın stratejik durumundan başka ekonomik ve moral durumu hakkında da bilgi toplatmış, düşman saflarına ajanlar göndermiştir. Önasya'da Mitridat, Romaya karşı mücadelesinde istihbarattan çok faydalanmıştır.

¹²⁶ Ümit ÖZDAĞ: a.g.e. s.41-42.

¹²⁷ Aziz YAKIN: İstihbarat, Casusluk ve Casuslukla Mücadele, Dışişleri Akademisi Yayınları, Sayı:3, (Ankara 1969), s.12'de 13 numaralı dipnot:Tarih, Ş. Günaltay. s. 216.

”Eski Yunanlılar hile ilahı olan Hermes’i diplomatların hamisi saymıştır. Ayrıca, bilgi toplamak, istihbarat da Bizans’da önem kazanmış ve diplomatlarına gözlemcilik görevi ve rapor etme görevi verilmiştir.”¹²⁸

Amerikan CIA Teşkilâtı başkanı ALLEN DULLES'a göre¹²⁹ Orta Çağda Batı Avrupalılar, istihbarat konusunda ileri olmadıkları için, Moğolların Batıya doğru ilerlemeyi hedef tuttuklarını görmemişler, Moğollara karşı, Bizans’ı destekleyecek yerde zayıflatmışlardır.

Seyyah Marko Polo'nun Çin hakkında yazdığı kitap stratejik istihbarat konusunda değerli bilgileri havi olduğu halde o devirde bundan istifade edilmemiştir.

XV inci yüzyılda ilk defa İtalyanlar, daimî elçilikler ihdası suretiyle, istihbaratta ileri bir adım atmışlardır. Venedikli elçiler yazdıkları raporlarda, müşahade ve kanaatlerini değerli bir şekilde belirtmişler, askerî istihbarata hizmet etmişlerdir. Bu elçiler yalnız müşahade ile yetinmemişler, devamlı surette çalışacak olan istihbarat şebekeleri kurmanın temelini de atmışlardır.

XVI ncı yüzyılda birçok Avrupa devleti, İtalyan devletçiklerinin izinden yürüyerek devamlı elçilikler açmıştır. O zamanlar haritacılık bilinmediği için, istihbarat faaliyetinde coğrafya bilgisine, nehirlerin ve dağların geçit veren yerlerini öğrenme gayretine önem verilmiştir. IX uncu LOUIS, Nil nehrinin geçit veren kısmını öğrenmek için bir bedeviye büyük miktarda para vermiştir.

Crecy seferinde III üncü EDWARD, Fransız ordusu tarafından sıkıştırılınca bir çobanın verdiği bilgi sayesinde imha edilmekten kurtulmuştur.

XVI ve XVII nci yüzyıllarda milliyetçilik cereyanlarının, din kavgalarının, çıkması üzerine, Avrupa’da istihbarat, casusluk alanlarında Walsingham, Richelieu, Thurloe, Savary, Schulmeister, Stieber gibi uzmanlar ortaya çıkmıştır.

¹²⁸ Kemal GİRĞİN: Diplomatik Kokteyl, Yenyüzyıl Yayınları, Eylül 2008, s.20.

¹²⁹ Aziz YAKIN: a.g.e. s.12’de 14 numaralı dipnot: The Craft of Intelligence, s.17.

İngiltere Dışışleri Bakanı ve Kraliçe Elizabeth'in başcasusu olan Sir Francis WALSINGHAM'ı, devrinde cereyan eden bütün olay ve entrikaların arkasında bulmak mümkündür. Walsingham, Oxford ve Cambridge'den mezun olanların en kabiliyetlilerini seçerek Fransa'ya tahsile gönderir, bunların Saray'a nüfuz ederek, Fransa'nın İngiltere hakkındaki emellerini öğrenmelerini isterdi. İspanyol donanması hakkında devamlı malûmat almaya önem veren Walsingham, İtalya'ya gönderdiği ajanlar sayesinde İspanyadaki Toscana elçisini elde etmiş, onun vasıtasıyla İtalyan elemanlarla İspanyada İngiltere lehine casusluk yaptırmıştır.

Walsingham devrinde İngiltere'de bütün mektuplar gizli sansüre tabi tutulmuş, kriptografiye değer verilmiştir. Onun devrinde olduğu gibi John Thurloe devrinde de, dış istihbarat ve iç güvenlik işleri bir elden idare edilmiştir. Thurloe, dış istihbarat işinde konsolos ve diplomatlardan faydalanmış, ayrıca dış memleketlerde gizli ajanlar da bulundurarak, konsolos ve diplomatlardan alınan haberleri değerlendirmiştir. O da posta üzerinde sansüre önem vermiştir.

XVII nci yüzyılda başarılı olduğu inkâr edilemeyen bir servis de İsveç istihbarat sistemidir. Bir Rus devlet adamı İsveç istihbarat teşkilâtından bahsederken, «İsveçliler bizim hakkımızda bizden daha çok bilgiye sahiptirler» demiştir. İngiliz Dışışleri Bakanı Walsingham'ın yaptığı gibi, İsveçliler de ajan olarak, yabancı milletler mensuplarını kullanmışlar, perde arkasında kalarak gerek kendi istihbarat müesseselerini gerek Devleti güç duruma düşmekten korumuşlardır.

XIX uncu yüzyılın iyi istihbarat servislerinden biri de -hayret edilecektir- Nathan Rotschild özel bankacılık firmasıdır. Bu firma, kredi açarken, yatırım yaparken v.s. müşterisi hakkında iyi malûmat sahibi olmaya çok dikkat etmiş ve istihbarat sistemi sayesinde başarıya ulaşmıştır. Söylentilere göre, 1815 Waterloo savaşının sonucu henüz Avrupa'da öğrenilmemişken, N. Rotschild, İngilizlerin galip geldiklerini haber almış, bu haberi değerlendirmesini bilmiş, elindeki resmî hisse senetlerini piyasaya sürmüştür. N. Rotschild'in iyi haber aldığını bilen diğer banka ve müesseseler, İngiltere'nin savaşı kaybettiğine, hisse senetlerinin daha da düşeceğine hükmederek, derhal ellerindeki resmî senetleri düşük fiyatla elden çıkarmışlardır. Kısa bir zaman sonra N. Rotschild bütün senetleri çok düşük fiyatla toplamıştır. Bu olaydan 60 yıl sonra yani 1875 de, Nathan Rotschild'in akrabasından Lionel

Rotschild, tanınmış İngiliz devlet adamı Disraeli ile yemek yerken, kendisine gizli bir mesaj getirilmiş. Bunda, Mısır Hıdivinin Süveyş kanalı hisse senetlerinin satılık olduğu bildiriliyormuş. Lionel, Disraeli'yi haberdar etmiş. Hisse senetlerini satın almak için 44 milyon dolara ihtiyaç varmış ve Parlâmento tatilde olduğu için Disraeli'nin bu parayı derhal bulması mümkün değilmiş. Lionel, hisse senetlerini İngiliz hükümeti namına satın almış ve Disraeli'nin başarısını sağlamış, İngiltere'nin Mısır'a nüfuzu bu tarihte başlar. Rotschild'lerin istihbarat işinde güvercin ve balon kullandıkları rivayet edilir.

I. Dünya Savaşından sonra, istihbarat sistemleri daha teknik ve mudil (karmaşık) bir hal almıştır. Bu savaşta (1940 da Hollanda'nın işgaline kadar) Lahey'de ki İngiliz istihbarat servisi, Hollanda gizli servisi ile işbirliği yapmış, Hollanda Genel Kurmay istihbarat Servisi Şefi General OORSHOT'tan ve Berlin'de ki Hollanda Ataşemiliteri Alb. SAS'tan faydalanmıştır. (Albay Sas, şahsî dostu olan alman istihbarat şefi muavini ve nazi düşmanı Albay OSTER'den aldığı haberleri İngilizlere vermiştir).

II. Dünya Savaşında da müttefik devletlerin istihbarat servisleri, müşterek düşmana karşı işbirliğine, haber mübadelesine devam etmişlerdir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) nde, 2. Dünya Savaşı sonuna kadar, resmî istihbarat faaliyeti pek zayıf olmuş, fakat savaş sırasında askerî istihbarat iyi işlemiştir.

Amerikan bağımsızlık savaşında, 1776 da, George Washington, İngilizlerinin New York'u zaptetmek istediklerini haber almış, onlardan önce davranarak şehri 11.000 kişilik bir ordu ile ele geçirmiştir. Fakat General HOWE komutasındaki 35.000 kişilik İngiliz ordusu Washington'un ordusunu bozguna uğratmış, şehri almıştır. General Washington bundan sonra İngilizlerin ne yapmak istediklerini öğrenmek için bir gönüllü aramış, Yüzbaşı NATHAN HALE ortaya çıkmıştır. Hale Hollandalı bir öğretmen kılığına girerek düşman arazisine geçmiş, çok faydalı haberler toplamıştır. Tam geri dönerken, İngilizlere sadık bir Amerikalı tarafından

tanınarak ele verilmiş, tevkif ve idam edilmiştir.¹³⁰ Hale'in son sözleri «Vatanıma feda edecek bir tek canım olduğu için çok üzüntülüym» olmuştur. Bu sözler ve Hale'in kahramanlığı amerikan tarih kitaplarını süsler.

Amerikan bağımsızlık savaşı sırasında B. TALLMADGE, TOWNSEND, H. MULLİGAN gibi şahıslar, istihbarat alanında Amerikalılara büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Amerikan istihbarat teşkilâtının gelişmesi konusunda Dulles'in kitabında geniş bilgi vardır.¹³¹

İstihbarat ile ilgili kitaplarda Kral Büyük FREDERİK'in bir sözü misal olarak zikredilir. Büyük Frederik, bir hasmından¹³² bahsedilirken, “O zat savaşa gittiğinde yanında yüzlerce ahçı götürür. Ben ise önden yüzlerce casus gönderirim. Aramızda bu fark vardır.” demiştir.”¹³³

“İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde askeri liderler barış zamanında bir istihbarat teşkilatına ihtiyaç olduğunu düşünmüyorlardı. Onlar için istihbarat sadece savaşları kazanmak için gerekli idi. 1947 yılında Truman'ın barışı korumak için de istihbarat gereklidir teorisi CIA kanunu ile hayata geçti. CIA için başlangıçta iki görev belirlenmişti;¹³⁴ stratejik sürprizleri haber vermek ve ülke dışındaki örtülü faaliyetleri gerçekleştirmek. İstihbarat stratejisi ise yeni teknoloji ve gizli istihbarat ittifakları ile Sovyet silahlarının gelişimini, bilimsel faaliyetlerini ve daha önemlisi liderlerinin komşu ülkelere ilişkin niyetlerini ve planlarını ortaya çıkarılmasını hedeflemekteydi.

İkinci Dünya Savaşı esnasında sinyal ve görüntü istihbaratının öneminin fark edilmesi teknolojik arayışları bu yöne sevk etti. Savaş sonrası kısa zamanda U-2 Keşif Uçakları, uzay programları, bilgisayarların en eski örnekleri ve örtülü operasyonlar ile ilgili özel vasıtaların gelişimi konusunda önemli adımlar atıldı. 04 Haziran 1956'da Sovyetler Birliği üzerinde yapılan ilk U-2 uçuşundan iki ay sonra

¹³⁰ Aziz YAKIN: a.g.e. s.16'da 15 numaralı dipnot: A New Nation. s. 135. The Secret War. s.284.

¹³¹ Aziz YAKIN: a.g.e. s.16'da 16 numaralı dipnot: The Craft of Intelligence. s. 27 - 46

¹³² Aziz YAKIN: a.g.e. s.16'da 16m numaralı dipnot: Rossbach'da Büyük Frederik'e mağlup olan Fransız Mareşal CHARLES SOUBÎSE (1715 - 1787)

¹³³ Aziz YAKIN: a.g.e s.13-16.

¹³⁴ Sait YILMAZ: 21.Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat, Milenyum Yayınları (Eylül 2007). s.79. Deborah G. BARGER: *Toward A Revolution in Intelligence Affairs*, National Security Research Division, Rand Corporation, (Arlington/VA, 2005), 88.

bir keşif uydusu üretimi için operasyonel gerekçeler üretilmeye başlandı. CIA hassas fotoğrafları ve üretilen istihbaratı ABD Başkanı'na, ekonomi analizcilerine ve askeri planlamacılara yayacak bir analiz merkezi oluşturdu.”¹³⁵

3.4. CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRK İSTİHBARAT TARİHİ

Türk istihbarat tarihi, üzerinde kapsamlı çalışmalar yapılmış bir alan değildir. Mevcut çalışmalar olmakla beraber bunlar yeterli sayıda değildir. Konuyla ilgili referans kabul edilebilecek bazı çalışmalarda da (özellikle Philip H. STODDARD) konuyla ilgili literatür eksikliği ve konuyla ilgili çalışma zorluğundan bahsedilmektedir. Ayrıca konuyla ilgili arşiv belgelerine erişmek konunun doğal bir unsuru olan “gizlilik” kavramı nedeniyle pek mümkün olmamaktadır. Genel olarak bütün bu durumun sebeplerine baktığımızda, başta Türk istihbarat tarihinin temelini oluşturacak ve konuyla ilgili çalışmaların merkez noktası olacak “İstihbarat Teşkilatlarının” resmi ve düzenli teşkilatlar olarak kabul görmesinin zaman almasını ve bu sebepten konuya ilginin çok geçmişten başlamamasını da gösterebiliriz. Bir başka sebep ise, genel olarak askeri ve polis teşkilatından ayrı olarak istihbarat alanının varlığının ve unsurlarının tam olarak kavranması yakın tarihte yeni yeni başlamıştır. Ayrıca hâla da tam olarak kavranabildiğini iddia edemeyiz. Başka bir sebep ise Türk istihbarat tarihi, üzerinde çalışılması gereken, eksikliği hissedilen bir konu olarak değerlendirilmemiş, böyle bir alanın varlığından bile genel bir haberdarlık oluşmamıştır.

Türk istihbarat tarihi, bu çalışmanın asıl konusu olmamakla birlikte gerek dünya istihbarat tarihindeki yeri gerekse istihbarat alanının anlaşılmasında taşıdığı önem dolayısıyla Türk istihbarat tarihine bu çalışmada mümkün olduğunca yer verilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Türk istihbarat tarihinden kastedilen tarih; İslamiyet öncesi Türkleri, İslamiyet sonrası Türkleri, Osmanlı Devleti’ni ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş dönemine kadar olan süreci kapsamaktadır. Konunun işlenişinde bu tarihi süreç sıralamasına dikkat edilmiştir.

¹³⁵ Sait YILMAZ: 21.Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat, Milenyum Yayınları (Eylül 2007). s.79.

3.4.1. İslamiyet Öncesi Türkler’de İstihbarat

Bilinen Türk tarihinin başlangıcıyla birlikte istihbarat faaliyetlerinin var olduğunu söyleyebiliriz. Devletlerin, imparatorlukların veya toplulukların oluşmasıyla insanoğlunun istihbarat faaliyetlerine olan ihtiyacı ve istihbarat faaliyetlerine başvurması ortaya çıkmıştır.

İlk Türk Devleti olarak kabul edilen Hunlara baktığımızda aslında Türk istihbarat tarihinin temellerinin Hunlara kadar uzandığını söyleyebiliriz.

“Birçok devlet kuran ve pekçok devletle siyasî münasebetlerde bulunmuş olan Türkler de istihbarata büyük önem vermişlerdir. Yerleşik hayata geçen Türkler Orta Asya’da espionaj elemanlarına, Çasıt (Çaşut) diyorlardı. Çasıt, Türkler arasında "gizlemek, gizli bir şeyi söyleyen" manalarında kullanılıyordu. Hunlar’ın, Göktürkler’in, Uygurların, Karahanlılar’ın, Gazneliler’in, Selçuklular’ın, Harizmşahlan’ın, Zengîler’in, Eyyubîler’in, Memlûklar’ın, Timurlular’ın ve Osmanlılar’ın ülkenin ve halkın geleceği için askerî, ekonomik ve siyasî istihbarat faaliyetlerine ağırlık verdikleri görülmektedir.”¹³⁶

“Türk tarihinde ilk casusluk olayları, Çinlilerle Hunlar arasında olmuştur. Hunlar’ın sürekli olarak saldırılarından korkan Çinliler, Hun Türeleri’nin devlet yapısını öğrenmek amacıyla M.Ö. 138’de, CHONG-CHİEN adında bir Çinliyi gezgin olarak göndermiştir. Gezgin, 13 yıl boyunca, Hunlar’ın devlet ve toplum yapısını inceledikten sonra M.Ö 125 yılında raporunu sunmuştur. Rapor, özü bakımından, Türk tarihinin ilk casusluk belgelerinden biridir. Bu gibi raporlar sayesinde yabancı devletler, Türk devletlerinin iç sorunlarını tahmin ederek, yöneticilerinin birbirlerine düşmelerini sağlamışlar ve bu devletlerin kısa sürede dağılmalarına neden olmuşlardır.

Siyasal casusluk, daha çok devlet görevlileri eliyle yürütülmüştür. Her devlette olduğu gibi Göktürklerde, Hunlarda, Topalarda, Uygurlarda bu tarz

¹³⁶ Erdal İLTER: Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi, MİT Basım Evi (Ocak 2002). Birinci Bölüm Türklerde İstihbarat (http://www.mit.gov.tr/tarih_index.html adresinden alınmıştır. Tarih 3 Mart 2012).

istihbarat faaliyetlerine rastlanılmıştır. Türk boylarının İran, Hint ve diğer uluslarla ilişkilere girmesiyle gizli faaliyetlerin arttığı görülmüştür. Özellikle İran’la, Turan arasındaki savaşların çoğu bu tür casusların yaptığı çalışmalar neticesinde olmuştur. “Orhun Kitabelerinde” ise, bu faaliyetlere dikkat çekilmiş ve uyanık olunması gerektiği hatırlatılmıştır”¹³⁷

3.4.2. İslamiyet Sonrası Türklerde İstihbarat

Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonraki dönemde Türk istihbarat tarihini değerlendirdiğimizde en başta Selçuklu Devletinden bahsetmek gerekir. Sadece Selçuklu Devleti’nin istihbarata bakış açısı veya istihbarat faaliyetleri değil, Selçuklu Devletine karşı da yürütülen istihbarat faaliyetlerinden bahsetmek gerekmektedir.

“19.yüzyıldan önce İran, Selçuklu, Moğol ve Bizans devletleri arasında casusluk faaliyetleri göze çarpmaktadır. İlk başta yine dini konular yüzünden ayrılıklar ve teşkilatlanmalar oluşmuş, Sünni Selçuklu Devletine karşı, Hasan Sabbah’ın kurduğu Batıni teşkilatı çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, birçok veziri öldürmüş, sultanları tehdit ederek etkisi altına almıştır. Bu sıralarda Selçuklu Devleti, Bizans topraklarında ilerlemekteydi. Bu ilerleme Bizans ve İran devletlerini rahatsız etmiş ve ortak çıkarlar iki devletin Selçuklulara karşı Batınilere destek vermesini sağlamıştır.

Moğollar, yoğun casusluk faaliyetleri ve Batınilere vermiş olduğu destek sayesinde 1243’de Köseadağ Savaşı’nda, Anadolu Selçukluları’nı yenmeyi başarmıştır. Moğollar özellikle Selçukluların ve Osmanlıların içine soktukları casuslar aracılığı ile ufak beylikleri ayaklandırmış, onlara egemenlik vaat etmiştir.”¹³⁸

Selçuklu Devletine baktığımızda istihbaratın önemini bildiğini ancak kendisine karşı yürütülen istihbarat faaliyetlerine karşı yeterli engeli oluşturamadığını söyleyebiliriz. Selçuklu Devleti’nin istihbarat faaliyetlerine önem

¹³⁷ Kaya KARAN: Türk İstihbarat Tarihi, Truva Yayınları (Mart 2008) s.18-19.

¹³⁸ Kaya KARAN: a.g.e. s.19.

vermesinin temel sebebini de aslında uğradığı operasyonlara bağlayabilir ve bunun gerek istihbarat faaliyetinde bulunma, gerekse istihbarata karşı koyma konusunda, Selçuklu Devleti'nin dikkatli davranma ihtiyacını ortaya çıkardığını söyleyebiliriz.

3.4.3. Osmanlı Devleti'nde İstihbarat

Osmanlı Devleti'nde istihbarat faaliyetlerinden bahsederken öncelikle düzenli teşkilatlanmalar öncesi istihbarat faaliyetlerinden, sonrasında ise düzenli teşkilatlanmalara geçiş sürecinde istihbarat faaliyetlerinden ve bu süreçteki istihbarat teşkilatlanmalarından bahsetmek gerekir.

“Osmanlılar'da istihbarat ve espionaj faaliyetleri, uc beyliğinin kuruluşu döneminde (1298-1301) başlamıştır. Osmanlılar, Martolos ve Voynuk teşkilâtları sayesinde merkezî sisteme yönelen iç ve dış tehditlerden mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir şekilde haberdar olmaya çalışıyorlardı.

İmparatorluğun Yükseliş Döneminde, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'da elçilikler kurarak istihbaratı kurumlaştıran Batılı devletlerde, Osmanlılar'ın daimî elçiler bulundurmamış olmaları bir eksiklik olarak gösterilirse de, onlar çok iyi haber toplayan espionaj elemanları yanında, yabancı elçiler aracılığı ile de değerli bilgiler toplamışlardır. Mühimme Defterlerinde, Padişahların Anadolu ve Rumeli Beylerbeylerinden sınır ülkeleri hakkında istihbarat ve espionaj faaliyetlerine ağırlık vermeleri konusunda hükümler bulunmaktadır.¹³⁹ Bu hükümlerde, ajanlar vasıtasıyla sınır ülkeleri ve orduları ile hareket tarzları hakkında bilgi toplanması ve saraya bildirilmesi emredilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunda, Duraklama (XVII.yy.) ve Gerileme (XVIII.yy.) Dönemleri'nde bazı devlet adamları Padişahlara, ortaya çıkan bozuklukların sebeplerini ve çözümünü gösteren risaleler (mektuplar) ve lâyhalar (tasarılar) sunmaya başlamışlar ve istihbarata artık gereken önemin verilmeyişine de temas etmişlerdir.

¹³⁹ Erdal İLTER: a.g.i.s. [*] Dipnot:“Msl.bknz., 12 numaralı Mühimme Defteri (1570-1572), I-II Ankara 1996.”

XVIII. yüzyıl sonlarında ise, Osmanlı Devletinde ayrı bir haber kaynağının daha ortaya çıktığı görülmektedir. İkamet Elçilikleri. Böylece, Osmanlı Devleti'nde istihbarat temininde yeni bir dönem açılmış oluyordu.

Yabancı ajanların faaliyetlerinin yoğunlaştığı XIX. yüzyıl ortalarında. Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde, Balkanlar'daki muhtemel ayaklanmaları gözlemek amacıyla, Fransız Gizli Polis Teşkilâtı örnek alınarak modern tarzda gizli bir teşkilâtın kurulduğu ve başına Rum asıllı Cinivis Efendinin getirildiği belirtilmektedir. Ancak bu teşkilâtın beklenen faydanın sağlanamadığı, önce kapatıldığı, bilâhare Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde 1863 yılında tekrar açıldığı, bu defa da teşkilâtın başına Baron C...adlı birinin getirildiği, bunun da ülke aleyhine faaliyette bulunması sebebiyle görevine son verildiği, Sultan Abdülhamid II (1876-1909)'in özel doktoru Rum asıllı Mavroyani Paşa tarafından iddia edilmektedir.

Eğer bu iddia doğru ise, Osmanlı Devletinde ilk defa modern bir İstihbarat Teşkilâtı kurma çalışmalarının Sultan Abdülmecid döneminde başladığını söylemek mümkündür.”¹⁴⁰

3.4.3.1. Yıldız İstihbarat Teşkilatı

Türk istihbarat tarihi açısından önemli teşkilatlardan biri de Yıldız İstihbarat Teşkilatı'dır. Temel adımlarının Yıldız Sarayında atıldığı varsayılan bu teşkilatın adına bu nedenle “Yıldız Teşkilatı” denilmektedir. Sultan II. Abdülhamit kendisine bağlı bu teşkilatın kurulması gerekliliği, kurulma aşamasını ve dönemin istihbarat anlayışını, yazdığı hatıralarında şöyle anlatmıştır:

“22 Mart 1333 (1917) Beylerbeyi..."Osmanlı'da töre budur; padişah tebaasının ne düşündüğünü, hangi şikâyetleri olduğu, bir yandan kendi valilerinden, kadılarından hükümet yolu ile öğrenir, bir taraftan ülkenin dört bucağına serpilmiş tekkelerin şeyhlerinden, dervişlerinden haberler toplar ve buna göre ülkeyi idare eder. Ceddin Sultan Mahmut buna gezginci dervişleri de ekleyerek istihbaratı

¹⁴⁰ Erdal İLTER: a.g.i.s.

genişletmişti. Ben tahta çıktığım zaman durum buydu ve böylece devam ediyordu. Bir gün Londra Sefiri Masurus Paşa'dan eski sadrazam ve serasker Hüseyin Avni Paşa'nın İngilizlerden para aldığını öğrendim. Devleti padişah adına idare eden bir sadrazam kendi devletine ihanet edebiliyorsa, istihbaratı da elbette kendi istediğı gibi saraya duyururdu. Tedirgin olmuştum, mteessirdim. İşte bu günlerde Mahmut Paşa bana geldi ve jn Türklerden bazıları hakkında haberler getirdi. Getirdiğı haberler mhimdi kendisine bunları nasıl öğrendiğini sordum. Hususi bir istihbarat teşkilatı kurmuş, bazı kişilerin yakınlarını para ile elde etmişti. Bu kimseler kendisine görüp duyduklarını haber veriyorlardı, o da bunları değıerlendiriyordu. İsterse kardeşimin kocası olsun, devletin paşasının devletten gizli ve ayrı bir istihbarat kurması doğıru olmazdı. Kendisine teşkilatı hemen bana devretmesini ve böyle işlerle uğıraşmamasını söyledim. Teşkilatı bana devretti ama bundan çok alındı. Yabancı devletler, kendi emellerine hizmet edecek kimseleri vezir ve sadrazam mertebesine kadar ıkarabilmişlerse, devlet güven içinde olamazdı. Doğırudan doğıruya kendime bağılı bir istihbarat teşkilatı kurmaya bu düşünce ile karar verdim. İşte düşmanlarımın jurnalcilik dediğı teşkilat budur! Bu jurnallerin hakiki olanlarının yanında iftira mahiyetinde olanlarının da bulunduğunu elbette biliyorum. Ancak hiçbir jurnale, titiz bir tahkikten geçmeden inanmadım ve onun icabına el sürmedim. Ceddi Azizim Selim Han "Yabancıların elleri ciğıerimin üzerinde geziniyor, bizde yabancı devletlere elçi gönderelim ve onların ne yapmakta olduklarını bir an önce öğrenmeye çalışalım" diye feryat etmişti. Ben bu yabancı elleri ciğıerimin üstünde duyuyordum. Sadrazamlarımı, vezirlerimi satın alıyorlar ve mlkme karşı kullanıyorlardı! Ben, nasıl olurda devlet hazinesinden beslediğim bu insanların yaptıklarını, neye hazırlandıklarını ğrenmeyebilirdim!.. Evet, jurnal sistemini ben kurdum, ben idare ettim fakat vatandaşı değıil! Hazinesiden maaş aldıkları, Osmanlı nimeti ile gırtlaklarına kadar dolu oldukları halde, devletime ihanet edenleri tanımak ve takip etmek için, kendi devletini yıkmak, kendi padişahının canına kasd etmek karşılığı, yabancı devletlerden para alan sadrazamları gördükten sonra..."¹⁴¹

¹⁴¹ Bora İYİAT, Türk Derin Devleti "Türk Gizli Servisi'nin Kısa Tarihi", Kripto Yayınları, (Mart 2010) s.69-71.

3.4.3.2. Teşkilât-ı Mahsusa

Teşkilât-ı Mahsusa, Türk istihbarat tarihi denildiğinde akla gelen ilk teşkilattır. Gerçekten de Türk istihbarat tarihi açısından Teşkilât-ı Mahsusa kilometre taşı veya dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Günümüzde Türk İstihbarat tarihinin temellerinin Teşkilât-ı Mahsusa'ya dayandırılmasının ve bu algının oluşmasının nedenini de Ulusal İstihbarat Teşkilatımız M.İ.T.'in köklerinin bu teşkilattan gelmesidir.

“Teşkilât-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihini tam olarak saptamak güçtür. Bir kaynağa göre,¹⁴² Enver Paşa'nın teşkilâtın kurulmasına ilişkin gizli bir emir yayınladığı 5 Ağustos 1914'e kadar Teşkilât-ı Mahsusa kendi adıyla resmî bir kimlik kazanmamıştı. Ne var ki, Cemal Paşa hatıralarında Teşkilât-ı Mahsusa'nın 1913'te Batı Trakya'yı işgalinden bahseder.¹⁴³ Cemal Paşa'nın bu ifadesi, Enver Paşa'nın kendisine kıyasla Batı Trakya'daki olaylara daha yakın olmasına bağlanmıştır. Ne olursa olsun, çoğu kaynak şu konuda görüş birliği içindedir: Teşkilât-ı Mahsusa, Enver Paşa'nın ve çalışma arkadaşı Süleyman Askerî'nin idare ettiği ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Batı Trakya'ya ilişkin kararlarını uygulamakla görevli bir örgütün büyüyüp gelişmesiyle meydana gelmişti. Söz konusu örgütte, Eşref ve Selim Sami Kuşçubaşı, Çerkez Reşit ve Hüsrev Sami de bulunuyordu.

Eşref Kuşçubaşı'ya göre,¹⁴⁴ örgüt, 1911 ile 1913 arası bir tarihte gayri resmî olarak Teşkilât-ı Mahsusa diye adlandırılmaya başlandı. Kuşçubaşı ayrıca şu noktayı belirtir: Teşkilât, ister Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi, ister Fedai Zabitan, ister Umur-u Şarkiye,¹⁴⁵ ister Teşkilât-ı Mahsusa ismini taşıсын, aynı liderin -Enver

¹⁴² Philip H. STODDART: Teşkilât-ı Mahsusa, Arma Yayınları (Eylül 2003, İstanbul) s.182. 97 numaralı dipnot: Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele (2 cilt; Ankara 1955-56), I, 88-89. Bıyıklıoğlu, bu bilgiyi, Teşkilât-ı Mahsusa üyesi ve daha sonra mebus olan Fuad Balkan'la yaptığı bir mülakattan ve yine Teşkilât-ı Mahsusa üyesi Lütfi Süman'ın yazdığı bir mektuptan elde etmiştir. Fuad Balkan'ın anıları şu başlık altında yayınlanmaktadır: “İlk Türk Komitacısı Fuad Balkan'ın Hatıraları”, Yakın Tarihimiz, II (31 Mayıs 1962'de başlayan yazı dizisi.)

¹⁴³ Philip H. STODDART: a.g.e. s.182. 100 numaralı dipnot: Hatıralar ve Vesikalar: Cemal Paşa'nın Hatıratı üzerine Tetkikler (İstanbul, 1933) s.89-92.

¹⁴⁴ Philip H. STODDART: a.g.e. s.183. 101 numaralı dipnot: Eşref Kuşçubaşı'yla 28 Mart 1957 tarihli görüşme.

¹⁴⁵ Philip H. STODDART: a.g.e. s.183. 102 numaralı dipnot: Örneğin Ertürk (s.226), Kafkaslar'daki Teşkilât-ı Mahsusa'yı bu isimle anar.

Paşa'nın- yönetiminde aynı tür faaliyette bulunan aynı insanlardan oluştuktan sonra, bunun bir önemi yoktu.

Aslında, daha sonra Teşkilât-ı Mahsusa diye bilinen örgüt 1903 ile 1907 arasında oluşmuştur, o dönemde Eşref Kuşçubaşı ile birkaç sürgün ve kaçak, Arabistan'da II. Abdülhamit'e karşı ihtilalci bir cemiyet kurmuştu.¹⁴⁶ 1908'de meşrutiyetin ilanından sonra, Enver Bey ve muzaffer İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin diğer liderleri, hâlâ serüven arayan İttihatçı gruplara katılmak üzere İstanbul'a gelen bu gayri resmî gruba çeşitli görevler verdiler.

Gruba verilen görevlerin birçoğu, iktidar mücadelesiyle, ilkin Abdülhamit taraftarlarına, sonra da diğer İttihatçı aleyhtarı çevrelere, özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na karşı yürütülen mücadeleyle ilintiliydi. 1911 yılının sonunda, Trablusgarp'taki İtalyan işgaline karşı direniş hareketi esas ilgi odakları olmuştu.¹⁴⁷ Teşkilât-ı Mahsusa ismi, bu grup için, muhtemelen İttihatçıların 1913 Ocak'ındaki hükümet darbesi sonrasına dek kullanılmamıştı.¹⁴⁸

“Teşkilât-ı Mahsusa'nın adını, İttihatçı subaylardan Veteriner Albay Rasim Bey'in koyduğu ileri sürülmektedir. 1913'de fiili eylemleriyle ortaya çıkan Teşkilât-ı Mahsusa, 5 Ağustos 1914 tarihinde padişah V.Mehmet Reşat tarafından onaylanmak suretiyle devletin gizli servisi olarak kabul edilmiştir. Örgüt şeklen sadrazama bağlı olarak çalışacak, elde ettiği bilgileri sadece Sadrazam ve Harbiye Nazırı'na iletecektir.

Teşkilât-ı Mahsusa, bireysel çıkışların sonucunda doğmuş bir tepki örgütüdür. Tepki, Osmanlı'nın parçalanmasına karşı olup beslenen kaynak askeri yuvalar olup, çatısını da İttihat ve Terakki teşkil etmiştir. Kendisi de gizli bir örgüt olarak ortaya çıkan İttihat ve Terakki ile Teşkilât-ı Mahsusa zaman zaman birbirine karıştırılmıştır. Bu iki yapılanma tamamen farklı olup biri siyasi parti olarak baskıcı rejime karşı

¹⁴⁶ Philip H. STODDART: a.g.e. s.183. 103 numaralı dipnot: Eşref Kuşçubaşı'yla 28 Mart 1957 tarihli görüşme.

¹⁴⁷ Philip H. STODDART: a.g.e. s.183. 104 numaralı dipnot: Eşref Kuşçubaşı'nın 9 Şubat 1962 tarihli mektubu.

¹⁴⁸ Philip H. STODDART: a.g.e. s.55.

örgütlenmişken, diğeri casusluk ve karşı casusluk amacıyla oluşturulmuş bir askeri yapılanmadır.”¹⁴⁹

“Teşkilât-ı Mahsusa’nın bir idarî hiyerarşisi, bir genel merkezi, gizli bir bütçesi, yöneticileri, yardımcı yöneticileri, bölge sorumluları vardı. Kısacası, açık ve gizli bir idarî aygıtı, gizli hücreleri ve bir yetiştirme, eğitme ve finansman sistemi bulunuyordu. Birçok yönden, Osmanlı bürokrasisinin eski unsurlarına göre daha titiz biçimde örgütlenmiş bir kurumsal yapıydı.”¹⁵⁰

3.4.3.3. Bazı Teşkilât-I Mahsusa Faaliyetleri

“Ekim 1914’de Teşkilât-ı Mahsusa ve Alman ajanlarının ortak çalışmaları sonucu Halep’teki Müslümanlara müthiş bir propaganda yapılmıştır. İngiliz elçisi Dışişleri Bakanlığı’na bu hususu şöyle duyurmuştur:

“Halep’teki Müslümanlar, Kayzer’in Müslüman olduğuna, Almanların Rusya’ya karşı savaştığına inanmış görünüyorlar. Türk ve Alman istihbaratı Wilhelm’den İslam’ın dostu Hacı Wilhelm diye bahsediyor.” Bu yanıltma operasyonunun Halep ve çevresinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir.

I.Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti, Almanya safında yer alarak, 10 ayrı cephede savaşmıştır. Bu cepheler:

- Kafkas (Doğu) Cephesi; Türklerle Rusların çarpıştığı cephe olup Karadeniz’den İran ve Azerbaycan’ın içlerine kadar uzanır.

- Irak Cephesi; Irak’ı işgal etmek için, Basra körfezine asker çıkaran İngilizlerle savaşmak maksadıyla kurulan cephedir. Bu cephede Teşkilât-ı Mahsusa’nın başkanı Süleyman Askeri, Basra valisi ve kumandanı olarak İngilizlerle savaşmıştır.

- Sina-Filistin-Suriye Cephesi; Türkler’in iki kere Süveyş Kanalı’nı ele geçirmek için yaptığı başarısız taarruza karşı İngiliz ordusunun Filistin’i ele geçirmek amacıyla karşı taarruza geçmelerine mani olmak için açılan cephe.

¹⁴⁹ Kaya KARAN: a.g.e. s.43.

¹⁵⁰ Philip H. STODDART: a.g.e. s.8.

-Yemen ve Hicaz Cephesi; İngilizler ve onların kışkırttığı asilerin Arap yarımadasını işgal etmesine karşılık açılan cephedir.

- Libya Cephesi; Trablusgarp ve Bingazi’de İtalyan işgaline karşı açılan ve Teşkilât-ı Mahsusa’nın çabalarıyla bölge halkının teşkilatlandırılmasıyla kurulan cephedir.

- Avrupa Cepheleri (Galiçya, Makedonya, Romanya); Müttefiklere yardım amacıyla bu üç cephede yapılan savaşlarda Türkler birer kolordu ile katılmışlardır.

- Çanakkale Cephesi; İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale Boğazı’nı aşmak için 18 Mart 1915’te denizden yaptıkları saldırının başarısızlığı sonucu, Gelibolu Yarımadası’nda Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerine asker çıkarmalarıyla kurulan cephedir.

Bu cepheler içinde Çanakkale savaşlarının Türk ulusal savaş tarihi içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu savaşta Türk ordusunun bünyesinden çıkan Teşkilât-ı Mahsusa’nın istihbarattaki başarısı, zafere ulaştıran önemli unsurlardan birisidir.

I.Dünya Savaşı’nda Irak ve Havalisi Genel komutanlığına 20.12.1914 tarihinde Teşkilât-ı Mahsusa başkanı Süleyman Askeri getirilmiştir. Teşkilât-ı Mahsusa mensuplarından Yüzbaşı Beylerbeyli Hayri, Filibeli Halim Cavit, mitralyöz bölüğü Yüzbaşısı Lutfi, piyade mülazım evveli (Asteğmen) Şehreminli Sadık, Süvari Yüzbaşısı Harputlu Avni, Doktor Eğinli Hasan Rıza, Doktor mirlivası Sezai Paşazade Nihat Sezai, Sıhhiye memuru Küçük Aslan Bey ile Adapazarı, Kandıra, Gönen havalisindeki Çerkez ve zabıtlardan teşkil edilen bir kadro ve Rumeli’den seçilmiş erlerden müteşekkil bir askeri kuvvetle Irak’a hareket etmiştir. Alaya Irak’ta bazı kabilelerde dâhil olmuştur. Bu kabile reisleri İngilizlere karşı yapılacak harekette Osmanlı ordusu saflarında mücadele edeceklerine dair söz vermişlerdir. Savaşın ilk günlerinde bu kabileler Osmanlı alayına yardım etmişler, İngiliz casusu Lawrens, bu kabile reislerine sandıklarla altın dağıtarak bunların Osmanlı ordusuna karşı ihanetlerini temine muvaffak olmuştur. İngilizlerle Rota çatışmaları sırasında Süleyman Askeri yaralanmıştır. Yaralı olmasına rağmen sedye içinde savaflara iştirak etmiştir. 11- 14 Nisan 1915 günleri arasında devam eden Şuayyibe Meydan Savaşı sırasında yeniden yaralanır. Osmanlı alayının yenilmesini hazmedemeyen Süleyman Askeri 14 Nisan 1915 günü kendi tabancasıyla intihar etmiştir. Irak ve

Basra cephelerinde 1916-1917 yıllarında Teşkilât-ı Mahsusa mensuplarından Kazım Karabekir Paşa ve Galatalı Şevket Bey, İngiliz ordusuyla çarpışır.”¹⁵¹

“Trakya'daki Teşkilât-ı Mahsusa ajanları, Enver Bey'e göre düzenli ordunun moral bozukluğu ve muhalefetin gücü karşısında etkili olabilecek tek askerî kuvvet niteliğini taşıyan çetelerden oluşuyordu. Teşkilât-ı Mahsusa ajanları Süleyman Askerî, İzmitli Mümtaz, İskeçeli Arif ve Eşref Kuşçubaşı bu girişimde önde gelen roller oynadı.¹⁵² Osmanlı hükümeti Eylül 1913'te Bulgaristan'la gönülsüzce bir barış antlaşması imzaladıktan sonra bile, Enver Bey Trakya'ya işadımı ve hoca kılığında ajanlar göndermeye devam etmiştir. Bu ajanların görevi, yeni çeteler oluşturmak ve çete elemanlarını eğitmektir.”¹⁵³

“Teşkilât-ı Mahsusa'nın düzenli ajanlarının çoğu Türk'tü ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun her yanına ve yurtdışına dağılmış bulunan çeşitli hücrelerinin liderlerinin birçoğu Türk değildi. Müdürleri ve şube şeflerinin çoğu elbette Türkçe konuşan Müslümanlardı, bunun da en önemli nedeni Enver Paşa'nın Türk olmayanların sadakatinden ve içtenlikle kendisine bağlanacaklarından kuşku duymasıydı.

Teşkilât-ı Mahsusa personeli, ağır kayıplara uğramadan önce, 1916 yılında en yüksek sayıya ulaşmıştı: Yaklaşık 30.000 kişi pek çok görev kuvvetine, şubelere ve daha küçük birimlere ayrılmıştı. Teşkilât ajanları çoğunlukla uzmanlardı: Doktorlar, mühendisler, gazeteciler, fırka mensubu birkaç politikacı, geçmişleri kuşkulu, ama sadakatlerine kesinlikle güvenilen pek çok gerilla savaşı uzmanı. Gruplar içinde en büyüğü düzenli ordu subaylarından oluşuyordu ve özel görev için Teşkilât-ı Mahsusa'ya katılan kişilerdi bunlar. Geri kalanların birçoğu, Osmanlı Devleti'nin yaptığı çok sayıdaki savaşta askeri tecrübe kazanmış sivillerdi. Örneğin Eşref Kuşçubaşı orduda daha önce çeşitli rütbelerde hizmet vermişti. Birinci Dünya Savaşı'nda düzensiz kuvvet üniforması taşımasına ve askerî rütbesine rağmen, teknik

¹⁵¹ Kaya KARAN: a.g.e. sss.46.

¹⁵² Philip H. STODDART: a.g.e. s.183. 106 numaralı dipnot: Bıyıklıoğlu I. 73-74.

¹⁵³ Philip H. STODDART: a.g.e. s.55.

olarak sivil kaldı.¹⁵⁴ Eşref Kuşçubaşı'nın daimî rütbesi binbaşılıktı. Resmî amaçlarla kurmay yarbaylığa terfi oldu ve Enver Paşa kendisine bir generalin maaşını ve diğer gelirlerini sağladı, bu artış Teşkilat-ı Mahsusa bölge sorumlusu olarak üstlendiği sorumlulukların karşılığıydı.

Birkaç Türk subayı Teşkilat-ı Mahsusa'yla bir şekilde bağlantılı kimseler olarak biliniyordu, bütün Yakındoğu ve Kuzey Afrika'ya yayılmış bulunan çeşitli hücrelerdeki ajanlardan pek azı teşkilât mensubu olarak tanınıyordu. Resmî üyelik listeleri bulunmamakla birlikte, Eşref Kuşçubaşı'ya göre, tam bir listenin yayınlanmasından Yakındoğu'da yaşlı birçok devlet adamı rahatsızlık duyacaktır, böyle bir liste Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Türkler için neler yaptıklarını ve karşılığında ne kadar para aldıklarını gösterecektir. İlgili ajanlar arasında şu isimler bulunmaktadırlar: Cezayir'de Muhammed Abdülkerim el-Hattâbî (1882-1963)¹⁵⁵ ve Emir Ali (Emir Kadir el-Cezayirî'nin oğlu); Fas'ta Teşkilât-ı Mahsusa Ticanî hüccresinin başı Hoca Abbas; Tunus'ta Şerif Burgiba (Habib Burgiba'nın babası). Ali Başamba ve Şeyh Salih et-Tunusî; Bingazi'de Şeyh Ahmed eş- Şerîf es-Sünusî; Mısır'da Abdülaziz Şâvîş, Ferit Bey, Doktor Fuad, Doktor Nasır ve Doktor Tabit Maheab ve sayıları yaklaşık 500-600 olan başka kişiler; Arabistan'da İbnü'r-Reşid. Birinci Dünya Savaşı'nda, özellikle Kafkasya, Sina ve Irak harekâtlarında pek çok Teşkilat ı Mahsusa üyesi ölmüştü.”¹⁵⁶

3.4.3.4. Teşkilât-ı Mahsusa'nın Gelir Kaynakları

“Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girince Teşkilât-ı Mahsusa'nın niteliği değişti. Enver Paşa'ya kişisel olarak bağlı, küçük, gizli bir grup olmaktan çıkıp yeniden örgütlendi ve Harbiye Nezareti içinde yarı-açık resmî bir statü kazandı, ama Enver Paşa'nın doğrudan denetimi altında kaldı. Bu yeni statüyle birlikte, personeli genişledi ve operasyonlarının büyüyen kapsamı için bütçeden daha çok pay almaya başladı.

¹⁵⁴ Philip H. STODDART: a.g.e. s.184. 118 numaralı dipnot: Eşref Kuşçubaşı, 1917'de esir düştüğü zaman, talih eseri, üzerinde askerî üniforma vardı ve casus olarak değil, savaş esiri olarak muamele gördü. Kendisini yakalayan Araplar ve hapseden İngilizler onun bir general olduğunu sanmışlardı.

¹⁵⁵ Philip H. STODDART: a.g.e. s.184. 120 numaralı dipnot: Abdülkerim el-Hattâbî ile 14 Temmuz 1962 tarihli görüşme.

¹⁵⁶ Philip H. STODDART: a.g.e. s.59-60.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın iki para kaynağı vardı: Harbiye Nezareti'nin gizli bütçesinden verilen ödenekler ve Almanya'dan yapılan altın aktarımı. Alman altınları, Alman Askerî Misyonu tarafından düzenli olarak İstanbul'a getiriliyordu. Kaynakların tümünden teşkilâtın eline geçen toplam miktar 4.000.000 altın lira civarındaydı (1918 fiyatlarıyla yaklaşık 18.000.000 dolar bu miktarın içinde askerî ve propagandatîf amaçlara ayrılan paralar da vardı.¹⁵⁷ Eşref Kuşçubaşı, bu miktarın bugünkü değerinin yaklaşık 60.000.000 ile 80.000.000 dolar arasında olduğunu hesaplamıştır.¹⁵⁸ Alman misyonu zaman zaman Türklerin, Almanların isteklerine uygun davranması için ödemeleri durdurmuştu, ancak bu 'teknik' genellikle başarı sağlamamıştır. Nihayet Bronsart 'Paşa'nın heyetindekiler malî işler sorumluları haline getirilmiştir. Örneğin, Eşref Kuşçubaşı'nın Arap Yarımadası'ndaki operasyonları ile Alman otoriteler arasındaki malî bağlantı Yarbey Kress von Kressenstein'di (Von Kress Bey).¹⁵⁹ Eşref Kuşçubaşı, 1914 ile 1917 yılları arasında ödemelerin sağlanması için görüşmelerde bulunmak üzere pek çok kez Almanya'ya gitmiştir. Almanya Teşkilât-ı Mahsusa operasyonlarına malî destek sağlamasına rağmen, Kuşçubaşı'ya göre, kendi saha çalışmasına Almanlar doğrudan pek karışmamışlardı, ancak yine kendisinin işaret ettiği gibi, Enver Paşa ile Alman genelkurmayı arasındaki yakın işbirliği sayesinde Almanya, teşkilâtın faaliyetlerinin bazılarını kendi amaçlarına göre şekil verebiliyordu, bu durum da çete savaşı yapan askerleri hayli rahatsız ediyordu.”¹⁶⁰

Teşkilât-ı Mahsusa faaliyetleri birden sona ermemiş ve teşkilat, birden ortadan kalkmamıştır. Ancak teşkilatın son başkanı Hüsamettin Ertürk'tür ve 1918 yılından sonra Teşkilât-ı Mahsusa'nın tasfiye olduğu söylenebilir.

¹⁵⁷ Philip H. STODDART: a.g.e. s.184. 121 numaralı dipnot: Eşref Kuşçubaşı'nın 9 Şubat 1962 tarihli mektubu.

¹⁵⁸ Philip H. STODDART: a.g.e. s.184. 122 numaralı dipnot: İbid. Tahminlerini Mehmet Emin'in *Harb-i Umumi de Osmanlı Cepheleri Vakayii* (İstanbul, 1338) isimli eserine dayalı olarak yapan Larcher (s.602-604) Osmanlı İmparatorluğu'na toplam savaş maliyetinin 500.000.000 lira (1920 değeriyle yaklaşık 1.800.000.000 dolar) olduğunu hesaplamıştır. Bu miktarın 25.000.000 lirası, Suriye'deki 4.Ordu'nun gizli fonlarına gitmiştir. Cemal Paşa, bu paranın bir kısmını, komutası altındaki Teşkilât-ı Mahsusa ajanlarına, kendilerine Harbiye Nezareti'nden gelen fonların yanı sıra ilave gelir sağlamak için vermiştir.

¹⁵⁹ Philip H. STODDART: a.g.e. s.184. 123 numaralı dipnot: Bkz. F.A.K. Kress von Kressenstein, *Zwischen Kaukasus und Sinai* (Berlin, 1921).

¹⁶⁰ Philip H. STODDART: a.g.e. s.59. s.60-61.

3.4.3.5. Karakol Örgütü (Cemiyeti)

“I. Dünya Savaşı sonucu, 1918 Türkler için kara bir yıl olur. İstanbul ve Anadolu'nun büyük bir kısmı işgal altındadır. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Türk askeri, canıyla koruduğu yerleri masa başında düşmana bırakmak zorunda kalmıştır.

Çanakkale ve özellikle Gelibolu savaşlarında Teşkilat-ı Mahsusa son derece başarılı çalışmalarda bulunmuş ve Selanik'teki bir Teşkilat-ı Mahsusa elemanı İngiliz ve Fransızların Kumkale ve Seddülbahir'e yapacakları çıkarma hareketlerinin bütün detaylarını öğrenmiştir. Çanakkale savaşlarında istihbarat çok önemli yer tutmuştur.

İşgal devletleri, Türk kurum ve kuruluşlarını işleyemez hale getirmişler, İttihatçı ve Teşkilât-ı Mahsusa mensuplarını yakalamak maksadıyla çalışmalar yürütmüşlerdir.

İşgal kuvvetlerine karşı mücadele etmek maksadıyla İttihatçılar ve Teşkilat-ı Mahsusacılar birlikte hareket ederek, Teşkilat-ı Mahsusa'nın son başkanı Hüsamettin Ertürk'ün de içinde bulunduğu yeni bir örgüt kurulmuştur. Yeni örgütün kuruluş toplantısı 5 Şubat 1919 tarihinde yapılarak, Karadeniz Boğaz Kumandanı Galatalı Şevket Bey, örgütün başkanlığına seçilmiştir, örgütün adı Baha Sait Bey'in isteği üzerine Kara Vasıf Bey ile Kara Kemal Bey'lerin adlarından esinlenerek Karakol olarak belirlenmiştir.

Örgüt öncelikle İttihatçılara ve Teşkilât-ı Mahsusacılara karşı girişilen saldırılara karşı koymayı hedef seçmiş, Anadolu'nun, düşmandan kurtarılması amaçlanarak, mücadele geniş bir alana yayılmıştır. Örgüt Karadeniz kıyıları, Ege ve Doğu Anadolu'da güçlü bir şekilde örgütlenmiştir.

Karakol Örgütü ve Türk Ocağı organizesiyle 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karşı 10 Ekim 1919'da Sultanahmet Camii'nde, büyük bir miting yapılmıştır. Bu mitingde, Hamdullah Suphi, Kara Vasıf, Mehmet Emin Yurdakul, Rıza Nur, Kemal Mithat, Yunan işgalini protesto eden konuşmalar yapmışlardır.

Karakol Cemiyeti, çeteleri ve halkı silahlandırmış, Anadolu'ya İstanbul üzerinden silah sevkıyatı için Kocaeli'nde bir merkez oluşturulmuş, örgüt düşman cephaneliklerine İstanbul'da baskınlar düzenleyip ele geçirdiği cephaneyi Anadolu'ya aktarmıştır.

Karakol Örgütü, kadrolaşma hareketi ve sivil çeteler kurma çalışmaları yapmış, İstanbul Hükümeti'nin ve işgal kuvvetlerinin karar ve eylemlerini öğrenmek ve mücadele amacıyla bir İstihbarat Şubesi kurmuş, Anadolu hareketini güçlendirmek amacıyla İstanbul'dan silah, cephane temin etmek için örgüt içinde, kaçakçılık ve mücadelenin etkinliğini sağlamak amacıyla propaganda bölümleri oluşturulmuştur.

Örgütün İstihbarat bölümü: Basın, propaganda ve casusluk kısımlarından müteşekkildir. 16 Mart 1920'den sonra Karakol Örgütü mensuplarının tutuklanması üzerine örgüt ortadan kalkmıştır.”¹⁶¹

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Karakol Cemiyetiyle ilgili şunlardan bahsetmiştir:

“Biz Erzurum'da kongre kararlarının her tarafça anlaşılmasını ve topyekûn uygulanmasını sağlayıcı tedbirleri almaya çalışırken, bize Karakol Cemiyeti'nin Teşkilât-ı Umumiye Nizamnamesi, (Genel Kuruluş Tüzüğü) ve Karakol Cemiyeti'nin Vezaif-i Umumiye Talimatnamesi (Genel Görev Yönetmeliği) diye basılı bir takım kâğıtların, bütün orduya, komutan, subay, herkese dağıtıldığı bildirildi.

Bu yönetmeliği okuyan bana en yakın komutanlar bile, bu teşebbüsün benden geldiğini sanarak, birçok şüphe ve kararsızlıklara düşmüşler. Benim bir yandan kongrelerle açıkça ortak millî faaliyetlerde bulunurken, bir yandan da esrarengiz ve korkunç bir komite kurmaya çalıştığım zannına kapılmışlar. Gerçi, bu örgütün ve teşebbüslerin elebaşları İstanbul'da bulunuyorlarmış; fakat teşebbüslerini benim ad ve hesabıma yapmakta imişler.

¹⁶¹ Kaya KARAN: a.g.e. sss.73.

Karakol Cemiyeti'nin genel kuruluş tüzüğü'ne göre, genel merkez üyeleri, sayıları, toplantı yer ve toplanış şekilleri, seçim usulleri ve görevlendirilmeleri kesinlikle gizli tutulur.

Bir de, en ufak bir sırrı açığa vuran, Karakol Cemiyeti'ne bir tehlike getiren, hattâ tehlikeye yol açabilecek bir şüphe uyandıran kimseler derhal idam edilir.

Genel Görev Yönetmeliği'nde de bir "Millî Ordu'dan" söz ediliyor ve "bu ordunun başkomutanı, büyük kurmay hey'eti, ordu, kolordu ve tümen komutanları ile kurmayları seçilmiş ve tayin edilmiş olup gizli tutulur. Bunlar görevlerini gizli olarak yaparlar" açıklaması okunur.

Efendiler, derhal komutanları uyararak, bu tüzük ve yönetmelik hükümlerini asla uygulamaları gerektiğini ve bu teşebbüsün kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sivas'a varışından sonra, oraya gelen Kara Vasıf Bey'den anladım ki, bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşları imiş.

Herhalde, bu hareket şekli doğru değildi. Herkesi idam ile tehdit ederek bilinmeyen bir merkezin, bilinmeyen bir başkomutanın, bilinmeyen birtakım komutanların emirlerine uymak mecburiyetinde bırakmaya kalkışmak çok tehlikeliydi. Gerçekten de, bütün ordu mensuplarında birbirlerine karşı bir güvensizlik ve korku başladı. Söz gelişi, herhangi bir kolordu komutanının, "benim komuta etmekte olduğum kolordunun acaba bilinmeyen gizli komutanı kimdir? Bu gizli komutan ne vakit ve nasıl komutayı ele alacak ve bana ne gibi bir işlem uygulayacak" gibi haklı bir takım kuruntulara kapılması ihtimalinden uzak değildi.

Sivas'ta Kara Vasıf Bey'e bu gizli merkezin, gizli başkomutanın ve gizli büyük kurmay hey'etinin kimler olduğunu sorduğum zaman, hepsi siz ve arkadaşlarınızdır, karşılığını vermişti. Bu beni büsbütün şaşırtmıştı. Böyle bir karşılık elbette akla yatkın olamazdı. Çünkü, bana asla böyle bir örgütlenmeden kimse söz etmiş ve iznimi de almış değildi.

Bu derneğin, sonradan, özellikle İstanbul'da yine aynı adla faaliyetini sürdürmeye çalıştığı anlaşıldıktan sonra, kuruluşunda ve bununla ilgili olarak bize vermek zorunda kaldıkları bilgilerde samimiyet bulanabileceği iddia edilemez.”¹⁶²

3.5. İSTİHBARAT SERVİSLERİNİN KANUNİ KONUMU

“Güvenlik ve istihbarat servisleri, ulusal güvenliği ve demokratik devletin özgür düzenini koruma yolunda demokratik toplumlara değerli bir hizmet sunar. Ne var ki, el altından çalıştıkları ve görevlerinin doğası gereği yükümlülüklerini gizlilik içerisinde yerine getirdikleri için açık toplum ilkesiyle çelişmektedirler. İşte bu çelişki (açık toplumun gizli kapaklı yollarla savunulması) yüzündendir ki, güvenlik ve istihbarat servisleri demokratik hesapverebilirlik ve sivil denetime tabi olmalıdır.”¹⁶³

“İstihbarat servisleri, ancak istisnai yetki ve güçlerini uygun bir yasal temele dayandırdıkları sürece meşrudurlar. İstihbarat servislerini yöneten yasalar açık ve belirli bir yetkiler dizisi oluşturmalıdır. Örneğin:

- Coğrafi sorumluluk alanları,
- Soruşturma konuları,
- Yetki ve faaliyetlerine konan sınırlar,
- İstihbarat camiası içinde çalışan servisler arası ilişkiler ve bunların eşgüdümü,
- Servislerin hesap verme şekilleri ki bunların arasında yönetsel kontrol, yasal denetim ve yargısal teftiş bulunmaktadır.

¹⁶² Mustafa Kemal ATATÜRK: Nutuk, Alfa Yayınları, (Nisan 2005), s.55-56.

¹⁶³ Hans Born, Ian Leigh, İstihbaratı Hesap Verilebilir Hale Getirmek, Tesev Yayınları, (Mayıs 2008) s.31.

- Kurumun görevini suiistimal ettiği hallerde şikâyet takibi ile ilgili yasal düzenlemeler.

Harici ve dâhili istihbarat toplamanın amaçları ve hedefleri kadar taşıdıkları riskler de farklıdır. Burada önemli olan idare, denetim ve hesap verebilirlik konusundaki düzenlemelerin bu farkları göz önünde bulundurarak yapılmasıdır. Yasal çerçeve, istihbarat servislerinin demokratik standart ve örneklerle uygun olmasını gerektirir.¹⁶⁴

“İstihbarat ve güvenlik servislerinin hukuki standartlarıyla iyi uygulamalarının dört seviyede geliştirilmesi gerekmektedir. Bunların her biri, demokratik gözetimin birer katmanı olarak görülebilir ve her katman bir sonrakiyle ilişkilidir.

- Teşkilat düzeyinde iç denetim
- Yürütme eliyle denetim
- Parlamenter gözetim
- Bağımsız gözetim organlarınca yürütülen gözetim”¹⁶⁵

3.5.1. İstihbarat Servislerinin Uyması Gereken Demokratik Standartlar

İstihbarat servisleri işlerinin çoğunu gizlilik içinde yapmak zorundadır; kaynakların, yöntemlerin veya elde edilen başarıların açıklanması etkinliklerine ciddi şekilde zarar verebilir. Bu, istihbarat servislerinin diğer devlet kurumları kadar şeffaf olamayacağı ve denetimleri için özel mekanizmalar gerektiği anlamına gelmektedir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ [http://se2.dcaf.ch/DCAF backgrounder](http://se2.dcaf.ch/DCAF%20backgrounder). (Güncel Adres: http://www.dcaf.ch/content/download/34978/525173/file/bg_IntelligenceServices_tu.pdf) (01.07.2012).

¹⁶⁵ Hans Born, Ian Leigh, İstihbaratı Hesap Verilebilir Hale Getirmek, Tesev Yayınları, (Mayıs 2008) s.41.

¹⁶⁶ Bu konuda ek bilgi için bkz. *İstihbarat Servislerinin Parlamenter Denetimi üzerine DCAF Backgrounder*

- İstihbarat Servislerinin demokratik denetimi, açık bir şekilde belirlenmiş bir yasal çerçeve ile mümkündür. Bu çerçeve, istihbarat camiasının hukuka saygılı olmasını, vatandaşların insan haklarını ve temel özgürlüklerini tanımasını öngörür. Bu yasa aynı zamanda iç denetim mekanizmaları (Genel Müfettişler ya da Ombudsman’lar gibi), ilgili memurlar ve bakanlıklar kanalıyla açık ve net idari denetim, yargısal inceleme için gerekli kurallar ve parlamenter denetim için gerekli mekanizmalar da dâhil olmak üzere her türlü istihbarat teftişinin temelini oluşturur.

- İstihbarat servisleri aynı zamanda kişisel veri ve iletişim mahremiyeti ile ilgili her türlü kanuna tabi olmalıdır. Eğer özel durumlar iletişimin gizli takibini gerektiriyorsa, kanun seçilmiş personelin bu faaliyetleri denetleyebileceği bir yargısal mekanizma oluşturmalıdır.

- Eğer istihbarat servisleri gerektiği gibi faaliyet gösterecekse etkin bir yönetim sistemi ile desteklenen bir idare tarafından akıllı görev dağıtımı yapılmalı ve böylece sorumluluk sahibi bir yönetim anlayışı oturtulmalıdır.

- Bazen istihbarat servislerinin “iç hukuka uygun olması beklenen” ülke içindeki tutumları ile yurtdışındaki kural dışı tutumları arasında bir ayırım yapılmaktadır. Günümüzün uluslararası ortamında dışarıdaki faaliyetler için ulusal hesap verebilirlik öne çıkmalıdır. Örneğin, bir örtülü faaliyet durumunda ulusal yasalar sahadaki ajanların faaliyetleri ile yönetimin en yüksek kademesi arasında net bir emir-komuta zinciri bulunmasını şart koşmalıdır. Eğer seçilmiş görevlilerin yükümlülükleri sağlama alınacaksa, bu düzenleme zorunludur.

- İstihbarat servisleri profesyonel ve siyasi açıdan tarafsız olmalıdır; istihbarat servisleri hükümet ve politika değişimlerinden bağımsız olarak ulusa etkin bir şekilde hizmet vermelidir.¹⁶⁷

3.5.2. Güvenlik Teşkilatlarının Yasalar Tarafından Kurulmaları Gerekliliği

“Bugün pek çok devlet güvenlik güçlerinin tüzüğünü yasalarına yazmaya yönelik adımlar atmış durumdadır. Yakın tarihli örneklerin bazıları Bosna Hersek,

¹⁶⁷ [http://se2.dcaf.ch/DCAF backgraunder](http://se2.dcaf.ch/DCAF_backgraunder). (20.03.2012)

Slovenya, Litvanya, Estonya ve Güney Afrika'yı kapsamaktadır.¹⁶⁸ Ne var ki, uygulamalar kayda değer bir değişkenlik göstermektedir. Faaliyet alanı ülke içini kapsayan teşkilatlara dair kaygıların, köklü demokrasilerde dahi suistimal veya skandal korkularına yol açması hiç de şaşırtıcı değildir. Geçiş dönemi yaşayan devletlerde ise, iç güvenlik teşkilatı çoğu zaman baskıcı bir geçmişin damgasını taşımaktadır. Dolayısıyla, özellikle son yirmi yıl içinde, birçok devlet bu teşkilatları yasalarla düzenlemiştir.”¹⁶⁹

¹⁶⁸ Hans Born, Ian Leigh: İstihbaratı Hesap Verilebilir Hale Getirmek, Tesev Yayınları, (Mayıs 2008) s.35. 13 numaralı dipnot: Slovenya: 28 Aralık 1994 tarihli İstihbarat Hakkında Kanun, 33-36. maddeler; Litvanya: Litvanya'nın Ulusal Güvenliğine Dair Temel İlkeler; Estonya: 20 Aralık 2000 Tarihli Güvenlik Yetkilileri Kanunu; RSA: 1994 Tarihli İstihbarat Servisleri Yasası.

¹⁶⁹ Hans Born, Ian Leigh: a.g.e. s.35.

SONUÇ

İstihbarat konusu ve dış politika diğer birçok disiplinle alakalı, hatta iç içe geçmiş alanlar, konulardır. Ancak özellikle istihbarat, dış politikanın doğrudan ilgi alanına veya çalışma alanına girmektedir. Burada önemli olan, bu tespitin (istihbaratın dış politikanın doğrudan ilgi alanına veya çalışma alanına girmesi) seviyesinin ne olacağıdır. Yani bu iki alan veya disiplin arasındaki ilişkinin, işbirliğinin, seviyesinin ve biçiminin ne olacağıdır.

Eğer bir ülke dış politikasının oluşmasında ve uygulanmasında, tüm unsurlarıyla istihbarat biliminden verimli olarak faydalanıyorsa, o ülke için, dış politika ve istihbarat ilişkisi yüksektir diyebiliriz. Buna örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri verilebilir. ABD’de dış politika – istihbarat ilişkisi oldukça yüksektir.

Burada dış politikada “istihbarat biliminin tüm unsurlarıyla kullanılması” kavramı üzerinde durmak gereklidir. Öncelikle istihbarat çeşitlerine bakacak olursak, insan kaynaklarından elde edilen istihbarattan, açık kaynaklardan elde edilen istihbarata, ekonomik istihbarattan, stratejik istihbarata kadar bütün istihbarat çeşitleri dış politikanın oluşumunda ve uygulanmasında kullanılabilir.

Yabancı bir ülke hakkında insani kaynaklar kullanılarak çok önemli bilgiler elde edilebilir. Bu bilgiler nitelikli bir şekilde kullanılarak bir ülkenin ikili ilişkilerinde önemli rol oynayabilir. İki ülke arasındaki çeşitli anlaşmalarda, görüşmelerde, anlaşmazlıklarda, bir ülkenin yabancı ülke karşısında avantajlı konuma geçmesini sağlayabilir. Tabii bu durumun terside mümkündür, diğer ülkenin insani kaynaklardan elde ettiği bilgiler sebebiyle bir ülke dezavantajlı hale gelebilir. Veya kötü çalışmalar, yanlış yorum ve analizler sonucu, aslında değerli olan insan istihbaratı, kötü veya yanlış stratejilerle kullanılarak dezavantaj oluşturabilir.

Burada istihbaratın dış politikada doğru kullanılmasının ve dış politiğin oluşmasında ve uygulanmasında eşgüdümle kullanılması gerekliliği görülmektedir.

Yani elde edilen değerli bilgiler bir politika oluşturmada çok başarılı olmuş olabilir. Ancak bu değerli bilgiler ve doğru politika, yanlış şekilde uygulanırsa, amaca ulaşamaz ve niteliksizleşmiş olur. O nedenle dış politikanın oluşumu ve uygulanması yöntemsel olarak birbirinden farklı ve ayrı, ancak sonuç bakımından aynı ve ortaktır. Bir takım olarak değerlendirebileceğimiz dış politikada doğru oluşum (doğru belirlenmiş dış politik) ve doğru uygulama, birlikte çalışarak sonuç alabilir. İnsan kaynaklı istihbaratın dış politikada kullanımıyla ilgili birçok başka yöntem ve bakış açısıyla örnekler çeşitlendirilebilir.

Açık Kaynaklardan elde edilen istihbarat kolay elde edilebildiği için genel olarak değersiz gibi görülebilmektedir. Oysa sadece, zor yoldan elde edilen ve gizli olan bilgiler değil, kolay ve herkesin ulaşabileceği bilgiler de değerli olabilmektedir. Burada önemli olan açık kaynaklardan elde edilen bilgilerin doğru kullanılabilmesidir. Bunun içinde doğru ve nitelikli analiz edilmesi şarttır. Açık kaynaklardan elde edilen bazı bilgiler de doğru analizlerden geçerek, dış politika için kullanılabilir hale getirilip, dış politikada faydalı olarak kullanılabilir.

Genellikle dış politika ile ilişkisi veya dış politika alanında ne gibi faydalar sağlayabileceği konusunda ihmal edilebilen veya atlanabilen bir istihbarat alanı da sinyal istihbaratıdır. Oysa istihbarat biliminin diğer tüm unsurları gibi sinyal istihbaratı da dış politika için önem taşımaktadır. Bir ülkenin dış politik hamlesinde, sinyal istihbaratına ihtiyaç duyulabilir veya uluslararası kamuoyu oluşturmada, elde edilen lehte sinyal istihbaratı bilgileri kullanılabilir. Sinyal istihbaratı ve dış politika ilişkisi üzerine önemli bir örnek verecek olursak; 22 Haziran 2012 tarihinde Suriye tarafından vurularak düşürülen Türk jetiyle ilgili, Dışişleri Bakanı Ahmet DAVUTOĞLU'nun 24 Haziran 2012 tarihinde verdiği röportajda, olayla ilgili tüm radar görüntülerinin, Suriye'nin kendi içindeki iletişim, görüşme ve telsiz bilgilerinin ellerinde olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁰

Bu bilgiler tabii ki Türkiye'nin dış politik hamlelerini belirlemesinde ve uygulamasında büyük öneme sahiptir. Teknolojik gelişmelerle birlikte günümüzde sinyal istihbaratının dış politika da kullanımı da artmakta ve önem kazanmaktadır.

¹⁷⁰ 24 Haziran 2012, Saat 10:54, TRT-1 Televizyonu, Dışişleri Bakanı Ahmet DAVUTOĞLU'nun konuyla ilgili açıklamaları.

Ekonomik istihbarattan örnekler verecek olursak, günümüzde ekonomi, dış politikanın önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Ekonomik kapasite, ekonomik ilişkiler, ekonomik bağımsızlık gibi kavramların, bir ülkenin dış politikasında ve uluslararası ilişkilerinde önemi büyüktür. Bu nedenle ekonomik istihbaratın dış politikada yardımcı bir unsur olarak kullanılması zorunludur. İstihbarat biliminin öngörü ve analiz kabiliyetleri, bir ülkenin dış politikasında faydalı bir şekilde kullanılabilir.

Yabancı ülkelerin ekonomileri hakkında “gerçek” bilgilere ulaşmak, bir ülkenin diğer ülkelerle olan stratejik ilişkilerinde stratejik olarak “elini” güçlendirebilir. Bu noktada, ülkelerin açık kaynaklardan elde edilebilen, hemen hemen herkesin ulaşabileceği ekonomik bilgilerinde her zaman yeterli nitelikte, doğru, dürüst ve gerçekçi olmayabileceğini belirtmek gereklidir. Bu nedenle önemli olan, bir ülke hakkında “gerçek” ekonomik bilgilere ulaşabilmektir. Bu noktada da ekonomik istihbaratın rolü büyüktür. Bunların yanı sıra, ekonomik gelecek ile ilgili, analizler ve öngörüler yapmak bir ülke için çok önemlidir. Doğru ve nitelikli ekonomik tespitler, bir ülkenin bugün ve gelecekteki ekonomik hamlelerinde belirleyici olabilir.

Bahsedilen bütün bu ekonomik faydaların sağlanabilmesi için ülkenin ekonomik istihbarat algısı ve ekonomik istihbarata verdiği önem son derece önemlidir. Doğal olarak, ekonomik istihbaratı yeterince önemsemeyen ve ekonomik istihbarat yapılanması yeterince iyi olmayan bir ülkede bu faydalar beklenemez. Bu nedenle ekonomik istihbarata da diğer istihbarat türleri gibi büyük önem vermek gerekmektedir.

Dış politika ve ekonomik istihbarat ilişkisine veya dış politika için ekonominin önemine ilişkin önemli bir tespit olması açısından; Başbakan R. Tayyip ERDOĞAN’ın 26 Haziran 2012 tarihinde partisinin grup toplantısında yaptığı konuşmada; “Ekonomisi kötü olan bir ülkenin, dış politikada söyleyecek sözü olamaz. Dış politikada pasif bir ülkenin ekonomisi büyüyemez.”¹⁷¹ sözleri önemlidir.

¹⁷¹ 26 Haziran 2012, Saat: 11:46, Habertürk Televizyonu, Başbakan R. Tayyip ERDOĞAN’ın grup toplantısındaki konuşması.

Stratejik istihbarata değinecek olursak, istihbarat biliminin öngörü ve analiz kapasitesinin, belki de “zirve noktası”nı stratejik istihbarat olarak belirtebiliriz. Stratejik istihbarat’ın yüksek stratejik analiz ve öngörü kapasitesi, mutlak suretle, bir ülkenin dış politikasında faydalanması gereken bir alandır. Stratejik istihbaratın yüksek nitelikteki stratejik analizleri, bir ülkenin dış politikasında “hayati öneme” sahip olabilir. Tabii ki bu istihbarat çeşidinde de diğer istihbarat çeşitlerinde olduğu gibi, “fayda sağlayabilmesi için nitelik şartı” vardır. Yani üstünkörü olmayan, iyi çalışılmış, gerçekçi, doğru, stratejik analizlere ihtiyaç vardır. Bunun için de yetişmiş insan kaynağı, birikim, öngörebilme kapasitesi gibi özelliklere sahip stratejik istihbarat sağlayıcıya gereksinim vardır. Bunların yanı sıra analizcinin ideolojik veya politik etkilerden veya üst makamların, liderlerin anlayışına, fikrine ters düşebilecek analizlerden kaçınarak, gerçekçi olmayan analizler yapmaktan uzak durabilmesi gerekmektedir.

Bunların dışında, iletişimin, kamu diplomasisinin, psikolojik operasyonların, enformasyon savaşlarının öneminin arttığı dünyada, dış politika içinde bu unsurların kullanımı etkinlik için gereklidir. Bu unsurların kullanımında da istihbarat biliminden faydalanmak gereklidir. Özellikle dış politika uygulamasında gerek belirlenen dış politığın belirleyicisi veya kaynağı ülkede, gerekse yabancı bir ülkede bahsedilen bütün bu unsurlar kullanılabilir. Toplum psikolojisinin yönlendirilmesi, istenilen amaca ulaşmak için ihtiyaç duyulan ortamın hazırlanması, kamuoyu oluşturulması, baskı gücünün ve etkinliğinin artırılabilmesi ve bundan sonuç alınması ve bunun gibi birçok etki için bu araçların kullanılması gerekebilmektedir.

Değnilmesi gereken önemli bir noktada, bahsedilen istihbarat biliminin tüm unsurlarının, hangi yapılanma, birim veya organizasyon tarafından kullanılacağı ve temel istihbarat sağlayıcının hangi organizasyon olacağı sorusudur. Merkezi istihbarat sağlayıcıdan farklı bir yapılanma mı dış politikada etkinlik amacıyla istihbarat unsurlarını kullanmalıdır? Yoksa merkezi istihbarat sağlayıcı birim aynı zamanda dış politikada da istihbarat biliminin unsurlarının uygulayıcısı mı olmalıdır?

Bu sorularla ilgili tespitlerde bulunacak olursak; öncelikle belirtilmesi gerekir ki merkezi istihbarat sağlayıcı kurum, ülkenin merkezi istihbarat teşkilatı olmalıdır.

Ulusal güvenlikle ilgili birçok başka kurum mutlaka olacak ve onlarında istihbarat sağlamaları mümkün olacaktır. Polis istihbarat, askeri istihbarat, iç işleri bakanlığı istihbaratı, dışişleri bakanlığı istihbaratı vb. istihbarat sağlayıcı birimler dışında, burada bahsedilen ülkenin istihbarat açısından en başta ve merkezi konumda bulunan teşkilatı veya servsidir.

Dış politikada etkinlik stratejisi olarak istihbarat biliminin unsurlarını kullanacak asıl birim de ülkenin merkezi istihbarat teşkilatı olmalıdır. Tabii ki başta dışişleri bakanlığı istihbaratı¹⁷² olmak üzere diğer istihbarat birimleri de dış politikada istihbarat biliminin unsurlarının kullanılmasında katkı ve fayda sağlayabilirler ancak burada bahsedilen, etkin ve ana unsurun hangi istihbarat yapılanması olacağıdır.

Bahsedildiği gibi, dış politikada istihbarat biliminin unsurlarının, merkezi istihbarat teşkilatı tarafından kullanılması gerekliliğinin nedenleri vardır. Öncelikle ideal bir merkezi istihbarat teşkilatında iyi bir yapılanma, uygun birimlere ayrılma ve dolayısıyla alansal uzmanlaşma söz konusudur. Bu farklı alanlarda fakat, istihbarat biliminin temel alanı altında uzmanlaşan bir yapılanma, elbette ki istihbarat biliminin unsurlarının uygulanmasında yüksek başarı şansına sahip olacaktır. Bunun yansırı belirli alanlarda odaklanma ve tecrübe kazanmış bir merkezi istihbarat teşkilatı, istihbarat bilimi açısından faydalı profesyonellere sahip olacağından etkinlik ve başarıya daha yakın olunacaktır. Özellikle köklü tarihi olan merkezi istihbarat teşkilatlarında oluşmuş tecrübe de büyük öneme sahiptir.

Bunların yanısıra, merkezi istihbarat teşkilatının gizlilik kapasitesi de hareket alanını ve kabiliyetini genişletmekte ve fayda sağlamaktadır. Aynı zamanda istihbarat teşkilatlarının (gizli servislerin) örtülü operasyon kabiliyetleri de dış politika da etkinlik için büyük önem taşımaktadır. Bu ve benzeri başka birçok nedenden ötürü dış politikada istihbarat biliminin tüm unsurlarıyla kullanılmasında temel aktör, ulusal istihbarat teşkilatı olmalıdır.

¹⁷² Bknz. EK.3

KAYNAKLAR

Kitaplar

Acar, İ. C. (1993). Dış Politika, Ankara: Sevinç Matbaası.

Akgün, M., Gündoğar Ş. S., Görgülü A., Aydın E. (2011). Türkiye’de Dış Politika Algısı, TESEV Yayınları

Arı, T. (2010).Uluslararası İlişkiler Teorileri (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği), MKM Yayıncılık.

Atatürk, M. K. (2005).Nutuk, Alfa Yayınları.

Barger, D. G. Toulard. (2005).A Revolution in Intelligence Affairs, National Security Research Division, Rand Corporation, (Arlington/VA.)

Barnet, R. J. (1970). Intervention and Revolution, United States in the Third World, London: Paladin

Baylis, J. (2001). "International and Global Security," The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations. Second Edition ,Oxford: Oxford University Press,

Born, H. ve Leigh I. (2008). İstihbaratı Hesap Verilebilir Hale Getirmek, Tesev Yayınları.

Brodie, B. (1973).War and Politics New York: Macmillan,

Buzan, B. (1996). "The Timeless Wisdom of Realizm," Smith, S., Booth, K. and Zalevski,M. International Theory: Pozitivism and Beyond. Cambridge Universty Press.

-----: (1991). People, States and Fear: An Agenda for Security Studies in the Post-Cold Era. 2nd ed. Boulder: Lynne Rienner.

Carr, E. H. (1972). "Utopian Background" Pfaltzgraff, R L. J.(ed.) Politics and the International System, 2nd ed. New York: J.B.Lippincott Company.

Clauser, J. K. and Weir S. M. (1975). Intelligence Research Metodology- An Introduction to Techniques and Proceduers for Conducting Research in Defence Intelligence, Defence Intelligence School Washington, D.C.

Clerc, P. (1997). Economic Intelligence, UNESCO Press,

Davutoğlu, A. (2010). Stratejik Derinlik (Türkiye'nin Uluslararası Konumu), Küre Yayınları.

Deutsch, K. W. (1968). The Analysis of International Relations (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall,

Dindar, İ. (2004). 21. Yüzyılda Teknoloji ve İstihbarat Savaşları, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Donovan, J. C. (1974). The Cold Warriors, A Policy-Making Elite. Lexington, Massachusetts: D. C. Heath and Company,

Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, R. L. (1990). Contending Theories of International Relations, 3rd ed. New York: Harper Collins Publishers, Inc.

----- : (1976). "The Study of the Global System", Rosenau, J. N., Thompson, K. W., Boyd, G., eds., Wold Politics, an Introduction. New York: The Free Press.

Ebüzziya, Z. (t.y). Nasıl Bir Dış Politika, Gerger, M.E. der, Cemre Yayınları.

Gilpin, R. (2011). Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiği (The Political Economy of International Relations), Çev: M. Duran, S. Oktay, M. K. Ceyhan, G. Polat. Kripto Yayınları.

Girgin, K. (2008). Diplomatik Kokteyl, Yeniüzyıl Yayınları.

Gönlübol, M. (1993). Uluslararası Politika, Ankara: Atilla Kitabevi.

Gudgin, P. (1999). Military Intelligence, A History, England

Gül, A. (2007). Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları, Dışışleri Bakanlığı Yayını.

Heplerin, M. H. (1974). Bureaucratic Politics and Foreign Policy. Washington D. C.: The Brookings Institution,

Herman, M. (1999). Intelligence Power in Peace and War, Cambridge University Press,

Hoffmann, S. (1961). "International Systems and International Law" in Knorr, K. and Verba S., The International System. New Jersey: Princeton University Press,

Holsti, O. R. (1995). Theories of International Relations and Foreign Policy Realism and Its Challenge, "Kegley, C. W. J. (ed.) Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge. New York: St. Martin's Press.

----- Rosenau, J. N. (1983). "A Leadership Divided, The Foreign Policy Beliefs of American Leaders, 1976-1980, " Kegley, C. W. J. ve Wittkopf, E. R. Perspectives on American Foreign Policy, Selected Readings .New York: St. Martin's Press,

Hopkins, R. F. ve Richard, W. M. (1973). Structure and Process in International Politics .New York: Harper and Row.

İlter, E. (Ocak 2002). Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi, MİT Basım Evi.

İyiat, B. (2010). Türk Derin Devleti "Türk Gizli Servisi'nin Kısa Tarihi", Kripto Yayınları.

İzci, R. (1998). "Uluslararası Güvenlik ve Çevre," Sönmezoğlu, F. der., Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar. İstanbul: Der Yayınları.

Joseph, U. B. (1999). Intelligence Intervention in the Politics of Democratic States, The United States, Israel and Britain, The Pennsylvania State University Pres.

- Kahaner, L. (1997).Competitive Intelligence, New York: Touchstone
- Kamel, A. A. (2009). Dış Politika Kıskaçında Türkiye, Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Karan, K. (2008). Türk İstihbarat Tarihi, Truva Yayınları
- Kent, S. (2003). Stratejik İstihbarat, ASAM Yayınları, Çev: B.Y.Özbek, N.Ş. Arıca
- Kissinger, H. (2010).Diplomasi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Diplomacy).
Çev: İ. H. Kurt.
- Knutsen, T. L. (1992).A History of International Relations Theory, An Inroduction, Manchester University Press.
- Krause, P. ve Evera, S. V. (2009)."Public Diplomacy: Ideas for the War of Ideas", Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School.
- Kressenstein, K. V. (1921).Zwischen Kaukasus und Sinai (Berlin).
- Linklater, A. (1995). "Neo-realism in Theory and Practice," Booth, K. and Smith, S. (eds.). International Relations Theory Today. Cambridge: Polity Press.
- Lock, J. K. (1996). Secret Agencies:U.S Intelligence in a hostile World, Yale University Press
- Luximoore, J. (1986).The Helsinki Agreement, London, Instute for European Defence and Strategic Studies,
- Manheim, J. B. (1993). "The War of Images: Strategic Communication in the Gulf Conflict", Renshon, S. A. (ed.). The Political Psychology of the Gulf War. Leaders, Publics, and the Process of Conflict icinde (Pittsburgh. Londra: University of Pittsburgh Press,
- Melissen, J. (2005). (ed.). The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations New York: Palgrave MacMillan,
- Miman, A. T. (2007).Küreselleşmenin Ordusu: Ekonomik İstihbarat, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Nicholson, M. (1989). *Formal Theories in International Relations*. Cambridge University Press.
- Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs,
- Ogburn, C. J. (1961). "The Flow of Policy-Making in the Department of State," Rosenau, ed., *International Politics and...*
- Özdağ, Ü. (2010). *İstihbarat Teorisi*, Ankara: Kripto Yayınları.
- Potter, E. H. (1998). *Economic Intelligence & National Security*, Carleton University Press, Canada,
- Ruggie, J. G. (1983). "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order," Krasner S. D. ed., *International Regimes* Ithaca, New York: Cornell University Press,
- Sapin, B. M. (1968). *The Making of United States Foreign Policy*, New York: Frederick A. Praeger
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Stoddart, P. H. (2003). *Teşkilât-ı Mahsusa*, Arma Yayınları. Çev: T. Demirel.
- T.C.Anayasası, (1982). (2006). *Adalet Yayınevi*.
- Tzu, S. (2007). *Savaş Sanatı*. Kastaş Yayınları. (The Art Of War 1910 Thomas Cleary). Çev: A. Demir.
- Williams, B. H. (1954). *Economic Intelligence and Economic Warfare*, Industrial College of The Armed Forces, Washington D.C.
- Wolfgang, F. (1964). *The Changing Structure of International Law*. New York: Columbia University Press,

Yakın, A. (Ankara 1969). İstihbarat, Casusluk ve Casuslukla Mücadele, Dışışleri Akademisi Yayınları, Sayı:3.

Yavuzalp, E. (1998).Dış Politika Oyunun Kuralları, Bilgi Yayınları.

Yılmaz, S. (2008). Güç ve Politika, Alfa Yayınları
-----: (2007).21.Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat, Milenyum Yayınları.

Young, O. R. (1972)."The Actors in World Politics," Rosenau, J. N., Davis, V. Maurice East, eds., The Analysis of International Politics .New York: The Free Press,

Süreli Yayınlar

Chittick, W. O. ve Billingsley. K R. (1989)."The Structure of Elite Foreign Policy Beliefs," The Western Political Quarterly, Vol: 42, No: 2 (June).

Forde, S. (1995). International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism," International Studies Quarterly. Vol.39, No.2 (June).

Gates, R. M. (1987/1988)."The CIA and American Foreign Policy," Foreign Affairs. Vol: 66, No: 2 (Winter)

Haftendorn, H. (1991)."The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security." International Studies Quarterly, Vol:35, No: 1 (March)

Kristen, M. (1995).Businnes Counterintelligence and the Role of the U.S Intelligence Community, International Journal of Intelligence and Counter Intelligence, Vol.7 No.4

Oldendick, R. W. ve Bardes, B. A. (1982)."Mass and Elite Foreign Policy Opinions," Public Opinion Quarterly, Vol: 46, No: 3 (Fall)

Polsby, N. W. (1978). "Presidential Cabinet Making: Lessons for the Political System," Political Science Quarterly, Vol: 39, No: 1 (Spring)

Senarclens, P. (1991). "The Realist" Paradigm and International Conflicts, "International Social Science Journal. Vol.43, No.127 (February).

Shimko, K. L. (1992). "Realism, Neorealism and American Liberalism, "The Review of Politics, Vol.54, No.2 (Spring),

Sorensen, T. C. (1987/1988). "The President and the Secretary of State," Foreign Affairs, Vol: 66, No: 2 (Winter).

Winrow, G. (1994). "NATO and Out-of Area: A Post-Cold War Challenge." European Security, Vol: 3, No: 4 (Winter).

Sözlükler

Milliyet Kültür Türkçe Sözlük (1985).

İnternet Kaynakları

[http:// se2.dcaf.ch](http://se2.dcaf.ch) DCAF backgraunder. (Güncel Adres: http://www.dcaf.ch/content/download/34978/525173/file/bg_IntelligenceServices_tu.pdf) (01.07.2012).

http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/teskilat_semasi_12_04.pdf (24.06.2012)

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa (29.06.2012)

http://www.mit.gov.tr/tarih_index.html (03.03.2012).

<http://www.tai.com.tr> (25.04.2012)

<http://tdkterim.gov.tr/bts/> (14.05.2012).

Sürelİ İnternet Yayınından Makaleler

DURSUN D. “Dış Politika Dış Siyaset” (20.06.2012).

<http://www.filozof.net/Turkce/sosyoloji/550-dis-politika-nedir-dis-siyaset-nedir-dis-politika-anlami-devletlerin-dis-politikayi-dikkat-edilmesi-gerekenler-dis-politikasi.html>

EVRENSEL A. (2000). “AGİT Nedir ?” (29.06.2012).

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/46899.asp>

KALIN İ. (2008). “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”. (24.05.2012).

http://www.kamudiplomasisi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=100:tuerk-d-politikas-ve-kamu-diplomasisi&catid=44&Itemid=73

Ek-1: 1982 Anayasası Türkiye Büyük Millet Meclisinin Görev ve Yetkileri (D) Maddesi.

D. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

Madde 90 — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkra göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (7.5.2004 - 5170) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.¹⁷³

¹⁷³ 1982 Anayasası, Adalet Yayınevi, s.62. (2006).

Ek-2: 1982 Anayasası Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri.

1982 Anayasası İkinci Bölüm (Yürütme) I. Cumhurbaşkanı Başlığı (D)
Maddesi

D. Görev ve Yetkileri

Madde 104 — Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır:

a) Yasama ile ilgili olanlar:

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,

Kanunları yayımlamak,

Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi ne geri göndermek,

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,

Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasa şekli veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar:

Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek,

Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek ve ya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak,

Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,

Milletlerarası Andlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

Genelkurmay Başkanını atamak,

Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak,

Milli Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmek,

Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,

Kararnameleri imzalamak,

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,

Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atamak,

Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırtmak,

Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,

Üniversite rektörlerini seçmek,

c) Yargı ile ilgili olanlar:

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilini, Askerî Yargıtay üyelerini, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.¹⁷⁴

¹⁷⁴ 1982 Anayasası, Adalet Yayınevi, s.74. (2006).

¹⁷⁵ http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/teskilat_semasi_12_04.pdf 24 Haziran 2012

ÖZGEÇMİŞ

10 Haziran 1988 tarihinde Malatya’da doğdum. İlkokul ortaokul ve liseyi yine aynı ilde tamamladıktan sonra, İstanbul Aydın Üniversitesi Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu Yerel Yönetimler Bölümüne kaydoldum. Bu bölümden 2008 yılından mezun olduktan sonra, 2010 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun olarak lisans eğitimimi tamamladım. 2010 yılında Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım.

Akademik ilgi alanlarım, uluslararası ilişkiler, dış politika, istihbarat bilimi, stratejik analizler, ulusal ve uluslararası güvenlik, alanlarıdır.

Yabancı dilim İngilizce olup, bekârım.

Armağan ELMAS